హరిః ఓమ్.

శ్రీ గురుచరణసరోజాభ్యాం నమః

వృత్తిప్రభాకరము.

విచారసాగరాదిగ్రంథకర్త యగు శ్రీ సాధునిశ్చలదాసయోగీంద్రులచే
హిందీభాషను రచింపఁబడినదియు, సమస్త వేదాంతవిషయములను
గరతలామలక మగునట్లు ప్రబలయుక్తులతో శాస్త్రీయ
మార్గానుసారముగ ప్రతిపాదించునదియు, నగు
సర్వతోముఖ మహావేదాంతగ్రంథము.

కృష్ణామండలమున తహశ్శీల్‌దారుపనిచేసి యుపకారవేతనము
నందినవాఁడును, శ్రీ స్వయంప్రకాశబ్రహ్మానందాశ్రమస్వామి
నామకసంయమీంద్రుల యంతేవాసియు
బెజవాడ పురవాస్తవ్యుఁడు నగు

వాడపల్లి-పట్టాభిరామశర్మచే

కర్ణాటకదేశీయులును, నైష్ఠికబ్రహ్మచారులు, నగు శ్రీ అనంతనారాయణ
శాస్త్రులవారను పండితవరులసాహాయ్యమున దెనిగింపబడినది

" యోఽన్యథాసంత మాత్మాన మన్యథా ప్రతిపద్యతే।
కిం తేన న కృతం పాపం చోరేణాఽత్మాపహారిణా॥"

" తావ ద్గర్జంతి శాస్త్రాణి జంబుకా విపినే యథా।
న గర్జతి మహాశక్తి ర్యావ ద్వేదాంతకేసరీ॥"

ఇది,

సుప్రసిద్ధులగు బ్రహ్మశ్రీ, వేదము వేంకటరాయశాస్త్రులవారి యధ్యక్షత
క్రింద వారి స్వకీయమగు జ్యోతిష్మతీముద్రాక్షరశాలయందు
చెన్నపట్టణమున ముద్రింపఁబడినది.

1912

ప్రథమముద్రణము 1000-ప్రతులు. { పునర్ముద్రణాద్యధికారము రాజకీయ శాసనానుసారిగ స్వాయత్తము చేసికొనబడినది

పుస్తకము వెల రు. 6—0—0. పోస్టేజి వగైరా గాక.

N A/45
7/12/26

శ్రీగురుభ్యోనమః.

ఆంధ్రీకరణకర్త

ఉపోద్ఘాతము.

ప్రపంచమునంగల పదార్థములు చేతనములు నచేతనములు నని రెండు తెఱంగుల నున్నవి. వీనిలోఁ జేతనములకుఁ దమ కీపదార్థ మనుకూలమనియు నీపదార్థము ప్రతికూలమనియుఁ దెలిసికొను తెలివికలదు. అందుచేత నవి యెల్లప్పుడు ననుకూలపదార్థములను వెదకి సంపాదించుకొనుటకును బ్రతికూలపదార్థములఁ దొలఁగించుకొనుటకును బ్రయత్నించుచుండును అయిన నేపదార్థముగాని యొక్కటేరీతిగా ననుకూలముగాఁ గాని ప్రతికూలముగాఁగాని యుండుటలేదు. ఒకప్పు డనుకూల మయినది యొకప్పుడు ప్రతికూల మగుటయుఁ దద్విపరీతమును దటస్థించుచుండును. ఒక కాలమున గరళ మమృత మగుచున్నది వేఱొక కాలమున నన్నము విషమగుచున్నది మఱియు ననుకూల పదార్థముఁ బ్రయాసపడి సాధించి తెచ్చినను అది నిలవరముగా నుండుటలేదు కొలఁదికాలమునకుఁ గాని గొప్పకాలమునకుఁగాని తప్పక దానితోడ వియోగము కలుగుచున్నది ఇది యత్యల్పజంతువు మొదలు మనుష్యునివఱకుఁ గల సర్వప్రాణులకును సహజమై యున్నది

అయినను ప్రాణికోటికిఁగల తెలివిలోఁ దారతమ్య మున్నది అన్ని ప్రాణులకంటె మనుష్యులకుఁ దెలివి యెక్కువకలదు. అందుచేత నతఁడు తక్కిన ప్రాణులవలె ననుకూలపదార్థాన్వేషణము చేయుచున్నను నాశములేక యెల్లప్పుడు నేకరూపముగాఁ బ్రియముగానుండు పదార్థమేది అది నా కెట్లు లభించునని విచారించుచుఁ దద్విషయమునఁ బ్రయత్నము చేయుచు నుండును

ఇట్లు అనాదినుండి జరుగుచున్నది మనదేశపు జనులీ విషయమున నెక్కుడు కృషిచేసి యున్నారు ఈవిషయము విమర్శించుటకు రాజాధిరాజులు తమయైశ్వర్యముల వదలి యడవుల కేగుచుండిరి

ఈకృషి యుక్తమేకదా కొలఁదికాలము మాత్రమేయుండి యున్నకాలములో నైతే నొక్కరీతిగా నుండనిపదార్థముల విషయముననే యధికకృషి సల్పఁబడుచుండగా నిత్యముగా నేకరూపముగా నుండు పదార్థము విషయమున నెంతకృషి సల్పినను సల్పవచ్చును కనుకనే ముఖపత్రముల నింగ్లీషును దెనుఁగును ముద్రింపఁబడిన వాక్యములలో మొదటివాక్యము లీయుద్దేశముతోనే చెప్పఁబడినవి. అవి మనదేశమునందును విదేశములందును పూర్వకాలమునందుండిన మహనీయుల వాక్యములై యున్నవి అందుచేత సర్వజనసమాదరణీయము లనుటకు సందియములేదు.

ఇట్టి విచారముపెట్టుకొనియే మన దేశస్థులు ప్రస్తుతపు దీనదశకువచ్చిరని కొందఱు విద్యాధికులు తలఁచుచున్నారు. వారివాక్య మవిచారమూలకమై యున్నది. ఈపూట భుక్తికి

లేనప్పు డెప్పుడో రాజ్యాధిపత్యము వహింపఁ గృషిసల్పఁ గాపదవునంశమునందు సర్వజనులకును నేకాభిప్రాయమే యున్నది కాని యీపూట తిండికిమాత్రమే యెల్లప్పుడును విచారించుకొనుచు రేఁపటి సంగతి యాలోచించుకొనకపోవుట తెలివి తక్కువయగును మఱియుఁ దొల్తఁ జెప్పినట్లే నిత్యపదార్థమున న్వేషింపనిచో మనుష్యులకును పశుపక్ష్యాదులకును భేదములేక పోవును

అట్టి నిత్యప్రియపదార్థమును దెలుపుశాస్త్రమే వేదాంతశాస్త్రమై యున్నది ఆశాస్త్రము నందలి గ్రంథములు పూర్వము సంస్కృతమున వ్రాయఁబడుచుండినవి అందువలన సర్వజనులకును దెలియనివై యుండెను. ఇప్పుడు లోకముయొక్క పుణ్యపరిపాకవశంబున శ్రీసాధునిశ్చలదాస నామకులగు నుత్తర హిందూస్థాన యోగీంద్రులచే దేశభాషలందు వెలయఁజేయఁబడినవి.

ఈ యోగీంద్రుఁ డుత్తరహిందూస్థానమున డెబ్బది సంవత్సరములకుఁ బైకాలము జీవించి యుండినట్లును క్రీ॥ శ॥ 1864 వ సంవత్సరమున విదేహకైవల్యము నందినట్లును దెలియవచ్చెడిని.

మూడువందల సంవత్సరములలోపల నింతసర్వతోముఖపాండిత్యము గలిగిన గ్రంథకర్త వేఱొకఁడుండి యుండలేదన్న వివేకానందుని వాక్యమునం దతిశయోక్తి యెంతమాత్రమునులేదు అనుక్తిమాత్రమున్నది. ఏలయన ప్రాచీనులలో నైతమింతటిసూలంకషపాండిత్యముగలవారు కొలఁది మందిమాత్రమే కలరు మఱియు నీయనగ్రంథముల దేశభాషలలో వ్రాయుటచే వారికంటెఁ బూజనీయుఁడు.

ఈయన హిందీలో వేదాంతమునఁ బ్రథమశిక్షాగ్రంథము (Elementary text book)గ విచారసాగరమును వ్రాసి ప్రౌఢశిక్షాగ్రంథము (Advanced text book)గ వృత్తిప్రభాకరమును వ్రాసియున్నాఁడు మఱియు బాలశిక్షాగ్రంథముగ యుక్తప్రకాశమను చిన్న గ్రంథమును గొన్ని చిల్లరగ్రంథములనుసైతము వ్రాసియున్నాఁడు వినిలో విచారసాగర మనేక దేశభాషలలోనికిని ఇంగిలీషు మొదలగు విదేశభాషలలోనికిని మార్పఁబడి సుప్రసిద్ధముగా నున్నది. ప్రౌఢగ్రంథమగుటచేఁ గాఁబోలు వృత్తిప్రభాకర మెంతవరకు దేశభాషలలోనికి మార్పఁబడిన ట్లగపడదు— దీనిలో విచారసాగరములో సూక్ష్మముగాఁ దడవఁబడిన యంశములు విపులముగాఁ జర్చింపఁబడినవి అందు విడువఁబడిన యంశము లన్నియు నిందుఁజేర్పఁబడినవి ఇందులేని వేదాంతశాస్త్రవిషయ మొందును లేదనిచెప్పవచ్చును అట్టి గ్రంథమును దమభాషను గాంచఁగలుగుట యాంధ్రజనుల భాగ్యంబకాదె

పూర్వోక్తలక్షణములు అనఁగా నిత్యత్వము ప్రియత్వముగల పదార్థ మాత్మయనియు శాస్త్రసిద్ధాంతము అది యెట్లైనది పూర్వోక్తగ్రంథమునందు నిరూపింపఁబడి యున్నది మఱియు నాయాత్మకొఱకు వేఱొకచోటికిఁ బోవనక్కఱలేక నిత్యసిద్ధమై యున్నదనియును జ్ఞానము చేతనే పొందఁదగుననియును సిద్ధాంతము వృత్తియనఁబడునట్టి జ్ఞానమునుఁ బ్రకాశింపఁజేయుటచేతనే యీగ్రంథము వృత్తిప్రభాకర మనఁబడినది

ఈగ్రంథమును మైసూరురాష్ట్రము శివమొగ్గల కాపురస్థుఁడగు పరమోత్కృష్ట నైష్ఠిక బ్రహ్మచారియు నగు అనంత నారాయణశాస్త్రి సహాయంబున నాచే యాంధ్రీకరింపబడినది

వాడపల్లి-పట్టాభిరామశర్మ.

శ్రీరస్తు.

వృత్తిప్రభాకరము.

విషయసూచిక.

ప్రథమ ప్రకాశము-ప్రత్యక్షప్రమాణనిరూపణము.

ఉపన్యాససంఖ్య | పుట సంఖ్య.

ద్వితీయప్రకాశము - అనుమానప్రమాణ నిరూపణము

తృతీయప్రకాశము - శబ్దప్రమాణ నిరూపణము.

ఉపన్యాససంఖ్య. పుటసంఖ్య.

ఉపన్యాససంఖ్య | పుటసంఖ్య

సప్తమప్రకాశము

వృత్తిభేదములు - అనిర్వచనీయఖ్యాతిమండనము
అన్యథాఖ్యాతిఖండనము - స్వతఃప్రమాణత్వనిరూపణము

వాక్యసంఖ్య పుటసంఖ్య

ఉపన్యాససంఖ్య — పుటసంఖ్య

అష్టమప్రకాశము.

జీవేశ్వర స్వరూపనిరూపణము - వృత్తిప్రయోజననిరూపణము - కల్పితనివృత్తి స్వరూపనిరూపణము.

శ్రీ

శ్రీ కృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః

అవిఘ్న మస్తు.

శ్రీమద్గురుచరణారవిందాభ్యాం నమః.

వృత్తిప్రభాకరము.

సీ. కమలజుఁ డమాని గాఁబోలుఁ గాకున్నఁ బద్మాసనాభ్యాసపటిమ గలదె
విష్ణుఁడు మునిలోక జిష్ణుండు గాఁబోలుఁ గాకున్న సత్కృపాగరిమ గలదె
స్మరహరుం డేలోక గురుఁ డయ్యెఁ గాఁబోలుఁ గాక సర్వజ్ఞత్వ ఘనత గలదె
ప్రకటాబ్జమిత్రుఁడు భవ్యుండు గాకున్న పరమ హంసాఖ్య వైభవము గలదె
గీ. యంద్రు కవులు స్వయంప్రకాశాఖ్య గాంచి
మహిని బ్రహ్మైక తానంద మహిమ వెలయు
రమ్య శ్రీకర పట్టాభిరామగురుని
సాధు కవివిప్ర రక్షణోత్సాహధురుని.

శ్రీనాథునిశ్చలదాసు శిష్టాచారపరంపరాప్రాప్తమంగళాచరణము నిర్విఘ్నపరిసమాప్త్యర్థమై యనుష్ఠించుచు శిష్యశిక్షార్థమై గ్రంథరూపోల్లేఖనము చేయుచున్నారు.

శ్లో. అస్తిభాతి ప్రియసింధు మైనామరూపజంబాల।
లషితిః ఆత్మస్వరూప నిజహ్వైతత్కాల నిహాల॥

ఈ హిందూస్థానీశ్లోకార్థ వివరణము:—సచ్చిదానందరూపసముద్రమందు నామరూపా (శరీర) త్మకనౌక యున్నది, దానియం దధిష్ఠాత ఆత్మస్వరూపమును నెప్పుడు సాక్షాత్కరించుకొనునో యప్పుడె ముక్తుఁ డగును

దీని యభిప్రాయ మేమనగా, సముద్రము ఏప్రకారము నౌకాశ్రయమో ఆప్రకారముననే కల్పితనామరూపాత్మక శరీరమునకు భాసమాన సచ్చిదానందాంశము ఆశ్రయ మనియు, నావికుఁడు ఏలాగున నౌకకు నధిష్ఠాతయో ఆ

నావికాభావమందు గాక క్షణమాత్ర మైన నియతవ్యాపారవిరహిత మై సముద్రమునందు మునిగి పోవునో ఆలాగుననే ఈశరీరమునకు నధిష్ఠాతయగు నఖండరూపాత్మను స్వాభేదరూపముగ నెప్పుడు నాక్షాత్కరించుకొనునో యప్పుడే సర్వానర్థ నివృత్తి రూప మోక్షప్రాప్తి యగును. ఇందువలన నధ్యాసకారణమగు నాశ్రయాధిష్ఠానరూపాంశద్వయముచే వస్తునిర్దేశాత్మక మంగళాచరణము గూడ సూచిత మయినది

౧ వృత్తిసామాన్యలక్షణము. భేదము.

అహం బ్రహ్మాస్మి యను నివృత్తివలన కార్యసహితాజ్ఞాననివృత్తియు పరమానందప్రాప్తియు నగును. ఇదియ వేదాంతసిద్ధాంతము. దీనియందే విచారము కలుగుచున్నది.

(౧) వృత్తి యన నేమి
(౨) వృత్తికి కారణ మేమి
(3) వృత్తిక ప్రయోజన మేమి.

ఏతద్విషయప్రకాశనము వృత్తిప్రభాకరనామకగ్రంథమందు వివరింపబడుచున్నది.

వృత్తి యన నంతఃకరణముయొక్క లేక అజ్ఞానముయొక్క పరిణామము

యద్యపి క్రోధసుఖాదికమును అంతఃకరణపరిణామ మైయే యున్నది, ఆకాశాదికముకూడ అజ్ఞానపరిణామ మయియున్నది, వానినికూడ వృత్తి యని యనవచ్చునా యనుచో, విషయప్రకాశ మగు నంతఃకరణముయొక్క లేక అజ్ఞానముయొక్క పరిణామమునుమాత్రమే వృత్తి యని చెప్పెదము. క్రోధసుఖాదిరూపమగు నంతకరణపరిణామ మేది యున్నదో దానివలనను పదార్థములకు ప్రకాశము సంభవింపగ ఆలాగుననే ఆకాశాదికమువలనను కూడ ప్రకాశము సంభవింపదు అందువలన వానిని వృత్తి యనరాదు మఱియు నే మనగా జ్ఞానరూపపరిణామముచే నవి ప్రకాశ మగుచున్నవి గాన వానిక వృత్తి యని పేరు.

పూర్వపక్షము

యద్యపి సుఖ, దుఃఖ, కామ, తృప్తి, క్రోధ, క్షమా, ధృతి, అధృతి, లజ్జా, భయాదికరూప మయిన యంతఃకరణపరిణామ మేది గలదో ఆ యంతఃకరణపరిణామమును అనేకస్థలములందు వృత్తిశబ్దముచే వ్యవహరించుచున్నారు; తథాపి తత్త్వానుసంధానాద్వైతకౌస్తుభాది గ్రంథములయందు ప్రకాశక పరిణామమునే

వృత్తి యని చెప్పుచున్నారు. అందువలన మాయ, లేక అంతఃకరణముయొక్క ఇతరప్రకాశక మగు జ్ఞానరూపపరిణామమే అద్వైతశాస్త్రమందు వృత్తిశ పారిభాషికార్థముగా నున్నది

ఈ వృత్తిజ్ఞానము (౧) ప్రమ (౨) అప్రమ యని ద్వివిధము

ప్రమాణజన్యజ్ఞానమునకు ప్రమ యని పేరు.

తద్వ్యతిరిక్త మప్రమ యనబడును.

ప్రమాజ్ఞానము యథార్థము మఱియు నప్రమాజ్ఞానము (౧) అయథార్థము, (౨) భ్రమ యనియు ద్విప్రకారము.

దోషజన్య మగునది భ్రమ, దోషజన్యము కాక ఇంద్రియానుమానాది ప్రమాణమువలన అథవా ఏదయిన నొకకారణమువలన జన్యమగునది అయథార్థ ప్రమ. ఏలాగున ననగా, శుక్తియందు రజతజ్ఞానము సాదృశ్యదోషజన్యమైనందున భ్రమ శర్కరయందు కటుత్వజ్ఞానము పిత్తదోషజన్య మగును, చంద్రునందు ప్రాదేశికత్వజ్ఞానము, అనేకవృక్షంబులం దేకత్వజ్ఞానము, దూరత్వరూపదోషజన్యము, అందువలన భ్రమ యని చెప్పుదురు. మఱియు విచారసాగరమునందు దోషము అధ్యాసహేతువు కా దని నిర్ణయింపబడినది. దీని యభిప్రాయ మేమనగా— ప్రమాతృ, ప్రమాణ, ప్రమేయముల యొక్క దోషము అధ్యాసమునకు హేతువు కాదనియును, ఏయొకదోష మయినను అధ్యాసమునకు కారణ మగుచున్న దనియును, మఱియు దోషాభావమువలన నేయధ్యాసము చెప్పంబడియున్నదో అది ప్రౌఢివాద మనియును, ఎచ్చట నొక్కదోషముగాని లేదో అచ్చట అవిద్య ఒక్కటియే దోష మనియును అందువలననే దోషజన్యజ్ఞానము భ్రమ యనియును జెప్పుదురు. మఱియును స్మృతిజ్ఞానము, సుఖదుఃఖవిషయకప్రత్యక్షజ్ఞానము, ఈశ్వర వృత్తిజ్ఞానము, ఇవి దోషజన్యములు కావు. అందువలన భ్రమలు కావు మఱియు ప్రమాణజన్యమును కానందున ప్రమయును కాదు, ప్రమావిలక్షణ మయి యున్నది గనుక యథార్థజ్ఞాన మన వచ్చును. ఎందువలన ననగా, ఏజ్ఞానముయొక్క విషయమునకు సంసారదశయందు బాధ కలుగదో ఆజ్ఞానము యథార్థ మనబడును.

స్మృతిజ్ఞానమునకు సంస్కార ద్వారమున పూర్వానుభవము హేతువై యున్నది. ఎచ్చట యథార్థానుభవముచేత స్మృతి కలుగుచున్నదో అచ్చట స్మృతి యథార్థము. మఱియును భ్రమరూపానుభవముయొక్క సంస్కారముచే స్మృతి కలిగినచో నది యయథార్థమై యున్నది.

ధర్మాది నిమిత్తద్వారమున అనుకూల ప్రతికూల పదార్థములయొక్క సంబంధ మగునెడల నంతఃకరణముయొక్క సత్త్వరజోగుణ పరిణామములు సుఖ దుఃఖము లగుచున్నవి.

సుఖదుఃఖములయొక్క యేనిమిత్త మున్నదో అదే నిమిత్తమువలన సుఖ దుఃఖములను విషయీకరించు నంతఃకరణ వృత్తి కలుగుచున్నది. ఆ వృత్త్యారూఢసాక్షి సుఖదుఃఖ ప్రకాశకుడై యున్నాడు. గనుక సుఖదుఃఖాకారాంతఃకరణ వృత్తి ప్రమాణజన్యము కాదు అందువలన ప్రమయును కాదు.

విశేషించి ఈశ్వరునియొక్క జ్ఞానము ఇచ్ఛయు ప్రయత్నము న్యాయ మతానుసారముగా నిత్యమై యున్నవి గాని శ్రుతియందు ఈశ్వరునియొక్క జ్ఞానాదికమునకు నుత్పత్తి చెప్పంబడియున్నది అందువలన నిత్యము కాజాలదు. మఱియు ప్రాణులయొక్క కర్మానుసారముగా సృష్ట్యాదికాలమందు సర్వపదార్థవిషయక మగు నీశ్వరజ్ఞాన ముత్పన్న మగుచున్నది

ఆజ్ఞానము భూతభవిష్యద్వర్తమాన సకల పదార్థములయొక్క సామాన్య విశేష భావమును విషయీకరించుచున్నది. మఱియు ప్రళయ పర్యంత స్థాయియై యున్నది. అందువలన నేకమని నిత్యమని చెప్పెదరు. ఆలాగుననే ఇచ్ఛ ప్రయత్నము ఉత్పత్తిగలవియై స్థాయులై యున్నవి అందువలననే ప్రళయ పర్యంతము ఏకైకవ్యక్తియై యున్నది. ఈ విషయమం దొక శంక — ఈశ్వరుని యిచ్ఛ ప్రళయ పర్యంతస్థాయి యయిన యెడల వర్షాతపశీతము లీశ్వరేచ్ఛవలన కలుగుచున్నవి గాన ప్రళయ పర్యంతము వర్షము గాని యాతపము గాని శీతము గాని కావలయును ఈశంక సరికాదు, ఎందువలన ననగా ఈశ్వరునియొక్క ఇచ్ఛావ్యక్తి అనేకమై నిత్యమై యుండినయెడల పయిని చెప్పిన దోషోద్భవము కావచ్చును ఈశ్వరునియొక్క ఆప్రళయ పర్యంత స్థాయి యగు నిచ్ఛావ్యక్తి అనేకము గనది కాక ఏక మయి యున్నది ఆ యేకేచ్ఛానుసారముగా పదార్థము ఏరీతిగా విషయ మగుచున్నదో ఆరీతిగానే జరుగుచున్నది. ఇంతకాలము వర్షము ఇంతకాలము శీతము ఇంతకాలము ఆతపము కావలయు నని యీరీతిగా నీశ్వరునియొక్క ఇచ్ఛ పదార్థములను విషయీకరించుచున్నది తదనుసారముగా పదార్థము లాయాకాలములయందు జరుగుచున్నవి. ప్రళయ పర్యంత స్థాయి యగు నిచ్ఛ ఏకమై యున్నది. ఈపక్షమందు దోష మేమియును లేదు. శ్రుతియందు జ్ఞానేచ్ఛా ప్రయత్నముల కుత్పత్తి శ్రూయమాణ మగుచున్నది. అందువలన ఈశ్వరజ్ఞానాది

కము జన్యము, మఱియు నాకాశాదికమువలెనే మహాప్రళయ పర్యంతస్థాయి యై యున్నది. మఱియు నీశ్వరునియొక్క జ్ఞానమునకు ప్రపంచస్థితి కాలమునందు అనంతావృత్తులు (అనేకపర్యాయములు) ఉత్పత్తినాశమును జెప్పువాని నడుగ వలసిన దేమనగా, ఈశ్వరునియందు ఏదైనను ఒకటే జ్ఞానవ్యక్తి ప్రపంచము యొక్క స్థితి కాలమునందు సర్వదా ఉత్పన్న మగుచున్నదా అథవా ప్రపంచ ముండినను ఏదైనను ఒక కాలమందు జ్ఞానహీనుడై ఈశ్వరు డున్నాడా. ఎవరయి నను ఏదైన నొక కాలమందు ఈశ్వరుడు జ్ఞాన హీను డగుచున్నా డనినయెడల ఆకాలమం దీశ్వరు డజ్ఞుడు కావలెను గదా మఱియు నేదైన నొకజ్ఞానవ్యక్తి ఈశ్వరునియందు సర్వదా ఉత్పన్న మగుచున్నది, అని చెప్పినచో ననంతజ్ఞాన ముల కనంతోత్పత్తి నాశములయంగీకారము నిష్ఫల మగును. ఏకమయినజ్ఞానము సృష్ట్యాదికాలమందు నుత్పన్నమై మహాప్రళయపర్యంత స్థాయియై యున్నది. అట్లు ఈశ్వరుని జ్ఞానేచ్ఛాకృతులు విసంవాదులు కావు గాని సంవాదులై యున్నవి. నిష్ఫలప్రవృత్తికి జనకమయిన జ్ఞానాదికమును విసంవాదియందురు. జీవునియొక్క జ్ఞానేచ్ఛాకృతులు సంవాదు లని విసంవాదు లనియును ద్విప్రకారములుగా నున్నవి. ఈశ్వరునియొక్క జ్ఞానేచ్ఛాకృతులు నిష్ఫలవృత్తి జనకములు కా నందున విసంవాదులు కావు, సంవాదులే అయి యున్నవి.

విసంవాదిజ్ఞానమును భ్రమ మందురు

సంవాదిజ్ఞానమును యథార్థ మందురు.

ప్రమాణజన్యయథార్థజ్ఞానమును ప్రమ యందురు.

ఏ ప్రకారము జీవునియొక్క జ్ఞానము అంతఃకరణముయొక్క వృత్తిరూప మై యున్నదో అదే ప్రకారముగా ఈశ్వరునియొక్క జ్ఞానము మాయావృత్తిరూప మయి యున్నది జీవునియొక్క జ్ఞానము అదృష్టజన్యమై ప్రమాణజన్యమై యుండ నందున ప్రమ కాదు, దోషజన్యమును కాదు, మఱియు నిష్ఫల ప్రవృత్తిహేతు వును కానందున భ్రమయును కాదు, గాని యథార్థమై యున్నది.

ప్రమాణజన్య జ్ఞానమును ప్రమాణ మని చెప్పుదురు.

౨ - ప్రమాణభేద నిరూపణము

ప్రమాణము షడ్విధము.

(౧) ప్రత్యక్షము.

(౨) అనుమానము

(3) శబ్దము
(౪) ఉపమానము
(౫) అర్థాప త్తి
(౬) అనుపలబ్ధి.

ప్రత్యక్ష ప్రమకుగుణించి యెద్ది కరణ మగునో యది ప్రత్యక్షప్రమాణము.

అనుమితి ప్రమకు కరణ మనుమానము.

శాబ్దప్రమకు కరణము శబ్దప్రమాణము.

ఉపమితి ప్రమకు కరణ ముపమానము.

అర్థాప త్తి ప్రమకు కరణము అర్థాప త్తి ప్రమాణము.

అభావప్రమకు కరణము అనుపలబ్ధి ప్రమాణము.

ప్రత్యక్షము అర్థాప త్తి యను ని రెండు శబ్దములును ప్రమాణమును ప్రమను గూడ చెప్పునవి

భట్టమతమందు షడ్విధ ప్రమాణముల యంగీకారము.

యద్యపి సూత్రకారులును భాష్యకారులును ప్రమాణ సంఖ్యను వ్రాయ లేదు, తథాపి సిద్ధాంతమతమున కవిరోధి యగు నేభాట్టమత మున్నదో అది అద్వైతవాదమంను సమ్మతము. అందువలన వేదాంత పరిభాషాదిగ్రంథములం యందు షట్ప్రమాణముల యంగీకారము

3 - కరణలక్షణము.

న్యాయ శాస్త్రానుసారముగా నాలుగు ప్రమాణములు యంగీకారము. అర్థాప త్తి, అనుపలబ్ధి అంగీకారము లేదు ఈ విషయమై న్యాయ సిద్ధాంత ప్రక్రియ

ఏది ప్రమాకరణమో యది ప్రమాణము.

ప్రత్యక్ష ప్రమాకరణము నేత్రాదీంద్రియములు. అందువలన నేత్రాదీంద్రియములు ప్రత్యక్షప్రమాణములు

వ్యాపార సహిత మగు నసాధారణకారణము కరణము.

ఈశ్వరుడు, తజ్జ్ఞానము, ఇచ్ఛ, ప్రయత్నము (కృతి), దిక్కు, కాలము, అదృష్టము, ప్రాగభావము, ప్రతిబంధకాభావము, ఇవి సాధారణ కారణములు. వీనికంటె భిన్నమగు కారణము అసాధారణకారణము.

అసాధారణకారణము ద్వివిధము.

(౧) వ్యాపార సహితము.

(౨) వ్యాపార రహితము

వ్యాపార మనగా కారణజన్యమై కార్యజనకమై యుండునది.

ఏలాగున ననగా కపాలము ఘటకారణమై యున్నది, కపాలద్వయ సంయోగమును ఘటకారణమై యున్నది. కపాలమునకు కారణత్వము చెప్పు నెడల సంయోగము వ్యాపార మగుచున్నది కపాల సంయోగము కపాలజన్యమై కపాలకార్య మగు ఘటమునకు జనకమై యున్నది అందువలన సంయోగరూప వ్యాపార సహితకారణము కపాలమై యున్నది.

ఏది కార్యమునకు సాక్షాత్కారణమై యున్నదో అది వ్యాపార రహిత కారణ మని ప్రసిద్ధము గదా ఈశ్వరాది నవవిధ సాధారణ కారణములకంటె భిన్నమై వ్యాపారసహితమై యుండు కారణమును కరణ మందురు గాని కపాలము కరణ మని ప్రసిద్ధము. కపాల సంయోగము అసాధారణ కారణ మని చెప్పిన యెడల అది వ్యాపార సహితము కాదు, అందువలన కరణ మని చెప్ప వలను కాదు. కేవలఘట కారణ మనియే చెప్పవలెను.

౪ - ప్రత్యక్షప్రమాభేద నిరూపణము

ప్రత్యక్షప్రమకు నేత్రాదీంద్రియములు కరణము లై యున్నవి ఏలాగున ననగా, నేత్రాదీంద్రియములకు స్వస్వవిషయములతో సంబంధము గానియెడల ప్రత్యక్షప్రమ కలుగ నేరదు ఇంద్రియవిషయములకు సంబంధము గలిగినచో ప్రత్యక్షప్రమోద్భవ మగుచున్నది, అందువలన ఇంద్రియవిషయములయొక్క సంబంధము ఇంద్రియజన్యమై ప్రత్యక్షప్రమా జనకమై యుండుటచే నది వ్యాపార మయి యున్నది. విషయ సంబంధరూప వ్యాపార సహితమై ప్రత్యక్షప్రమకు అసాధారణకారణ మయి ఇంద్రియ ముండుటచే నింద్రియమునకు ప్రత్యక్ష ప్రమాణ మని పేరు, ఇంద్రియజన్య యథార్థ జ్ఞానమునకు న్యాయమతమందు ప్రత్యక్ష ప్రమ యని పేరు

ప్రత్యక్ష ప్రమకు కరణ మగు నింద్రియము షడ్విధము.

అందువలన ప్రత్యక్షప్రమ షడ్విధభేదయుక్తమై యున్నది.

(౧) శ్రోత్రము.

(౨) త్వక్కు.

(3) నేత్రము.

(౪) రసన

(౫) ఘ్రాణము

(౬) మనస్సు

అను నీయాఱును షడ్విధేంద్రియములు వీనిలో శ్రోత్రజన్య యథార్థజ్ఞానము శ్రోత్రప్రమ యనియును (౨) త్వగింద్రియజన్యయథార్థజ్ఞానము త్వాచప్రమ యనియును (3) నేత్రేంద్రియ జన్య యథార్థ జ్ఞానము చాక్షుష ప్రమ యనియును (౪) రసనేంద్రియజన్య యథార్థ జ్ఞానము రాసనప్రమ యనియును (౫) ఘ్రాణేంద్రియజన్య యథార్థ జ్ఞానము ఘ్రాణజప్రమ యనియును (౬) మనోరూపేంద్రియజన్యయథార్థజ్ఞానము మానసప్రమ యనియును లోకవ్యవహారము.

న్యాయమతమునందు శుక్తిరజతాదిభ్రమయును ఇంద్రియజన్యమై యున్నది గాని కేవ లేంద్రియజన్యము మాత్రము కాదు దోషసహితేంద్రియ జన్యమైనందున విసంవాది యై యున్నది, యథార్థము కాదు అందువలన శుక్తి యందు రజతజ్ఞానము చాక్షుషజ్ఞానమాత్రమే కాని చాక్షుషప్రమ కాదు ఈ రీతిగా ఇత రేంద్రియములచేతను భ్రమ కలిగిన యెడల నది ప్రమ కానేరదు.

౫ ప్రత్యక్షప్రమలలో జేరిన శ్రోత్రజప్రమానిరూపణము.

శ్రోత్రేంద్రియముచే శబ్దముయొక్క జ్ఞానము, శబ్దమందుండు శబ్దత్వజాతియొక్క జ్ఞానము, శబ్దత్వవ్యాప్య మగు కరనత్వతారత్వాదులయొక్క జ్ఞానమును, శబ్దాభావ, తారత్వాద్యభావజ్ఞానమును కలుగుచున్నవి శ్రోత్రేంద్రియముతో నెట్టి విషయముయొక్క జ్ఞానము కలుగుచున్నదో యట్టి విషయముతో శ్రోత్రేంద్రియమునకు సంబంధము విధాయకముగా చెప్పవలెను. న్యాయమతమునందు నాలు గింద్రియములు వాయ్వగ్నిజల పృథ్వులవలన క్రమముగా జన్యములై యున్నవి. మఱియు శ్రోత్రము మనస్సు నిత్యమై యున్నవి శ్రవణగోళకమందున్న యాకాశమునకు శ్రోత్ర మని పేరు. వాయ్వాదికముచే త్వగాదీంద్రియములు ఎట్లు జన్యములో అట్లు ఆకాశముచేత శ్రోత్రము జన్యమై యున్నది. అయినప్పటికి ఈసిద్ధాంతము నైయాయికాంగీకారము కాదు. మఱియు కర్ణమందుండు ఆకాశమే శ్రోత్ర మనియెదరు. మఱియు గుణమునకును గుణికిని సమవాయసంబంధ మున్నది. శబ్దము ఆకాశగుణమై యున్నది అందువలననే ఆకాశరూప శ్రోత్రేంద్రియముచేత శబ్దమునకు సమవాయ సంబంధ మున్నది.

యద్యపి భేర్యాదిదేశమందు ఏయాకాశ మున్నదో ఆయాకాశమందు శబ్దము జన్యమై యున్నది. శ్రవణోపహితాకాశము శ్రోత్రమని చెప్పుటవలన భేర్యాద్యుపహితాకాశమునందు శబ్దముయొక్క సంబంధ మున్నదే గాని శ్రవణోపహితాకాశమునందు లేదు తథాపి భేరీదండ సంయోగము చేత భేర్యుపహితాకాశమునందు శబ్ద ముత్పన్న మగుచున్నది, దానికి శ్రవణోపహితాకాశమునందు సంబంధము లేనందున ప్రత్యక్షము కా జాలదు. అయినను శబ్దముచే శబ్దాంతరము దశదిగుపహితాకాశమునం దుత్పన్న మగు చున్నది ఈరీతిగా కర్ణోపహితాకాశమునందు ఏశబ్ద ముత్పన్న మయినదో దానియొక్క ప్రత్యక్షజ్ఞాన మగు చున్నదే గాని ఇతరమునకు లేదు. శబ్దమునకు ప్రత్యక్షప్రమ ఫలమై యున్నది శ్రోత్రేంద్రియము కరణమై యున్నది మఱియు త్వాచాదిప్రత్యక్షజ్ఞానానుసారముగా విషయమునకు ఇంద్రియములతో సంబంధము వ్యాపార మయి యున్న దే గాని శ్రోత్రజప్రమయందు విషయముతో నింద్రియమునకు సంబంధము వ్యాపారము కాదు. ఎందుల కనగా శబ్దమునకు శ్రోత్రేంద్రియముతో సమవాయ సంబంధ మున్నది. మఱియు నితరస్థలమందు విషయమునకు నింద్రియముతో సంయోగ సంబంధ మున్నది. న్యాయమతమునం దయిననో సంయోగము జన్యమై సమవాయము నిత్యమై యున్నది. త్వగాదీంద్రియములకు ఘటాదివిషయములతో సంయోగసంబంధము త్వగాదీంద్రియ జన్యమై ప్రమకు జనకమై యుండుటవలన వ్యాపార మయి యున్నది. ఇదే ప్రకారముగా శబ్దమునకు శ్రోత్రేంద్రియముతో సమవాయ సంబంధము శ్రోత్రజన్యము కానందున వ్యాపారము కానేరదు గాని శ్రోత్రమనస్సులయొక్క సంయోగమే వ్యాపారమై యున్నది సంయోగము ఉభయాశ్రితమై యున్నది. సంయోగ మెద్దాని నాశ్రయించుకొని యున్నదో ఆ యుభయము సంయోగమునకు నుపాదానకారణమై యున్నది. శ్రోత్ర మనస్సుల యొక్క సంయోగమునకు నుపాదాన కారణము శ్రోత్ర మనస్సు లగుటవలన శ్రోత్ర మనస్సంయోగము శ్రోత్రజన్యమై శ్రోత్ర జన్యజ్ఞానమునకు జనకమై యుండుటవలన వ్యాపార మని చెప్పబడును. ఈవిషయమం దొక శంక.-శ్రోత్రమనస్సంయోగము శ్రోత్రజన్యమై యుండినను శ్రోత్రజన్యప్రమకు ఏప్రకారము జనక మగుచున్నది? ఇందులకు సమాధానము ఆత్మమనస్సంయోగము సర్వజ్ఞానమునకు సాధారణ కారణము గాన జ్ఞానమునకు సామాన్య సామగ్రి ఆత్మ మనస్సంయోగము. మఱియు ప్రత్యక్షాదిజ్ఞానమునకు విశేషసామగ్రి ఇంద్రియాదిక

మై యున్నది అందువలన శ్రోత్రజన్య ప్రత్యక్షజ్ఞానమునకు పూర్వభావి యగు నాత్మ మనస్సంయోగ ముండి తీరవలెను. అలాగుననే మనశ్శ్రోత్ర సంయోగ మును ఉండవలెను. మన శ్శ్రోత్ర సంయోగము లేని యెడల శ్రోత్రజన్య జ్ఞానము కలుగ నేరదు. ఏలాగున ననగా అనేకేంద్రియములకు స్వస్వవిషయములతో నేక కాలమందు సంబంధము కలిగినను ఏక కాలమునందు స్వస్వవిషయములకు ఇంద్రియములచే జ్ఞానము కలుగ నేరదు గాన నిది యహేతు వై యున్నది.

మనస్సంయోగసహిత మగు నింద్రియమునకు విషయసంబంధము కలిగి నచో జ్ఞానోద్భవ మగుచున్నది. మనస్సు అసంయుక్త మగునింద్రియమునకు స్వస్వ విషయముతో గూడ సంబంధము కలిగినను జ్ఞానము గలుగ నేరదు. న్యాయమత రీతిచే మనస్సు పరమాణురూపమై యున్నది అందువలన నేక కాలమందనేకేం ద్రియములతో మనస్సంయోగము సంభవింపదు ఈ హేతువువలన అనేకవిషయ ముల కనేకేంద్రియములతో నేక కాలమందు జ్ఞానము కలుగదు ఏ జ్ఞానమునకు హేతువగు నింద్రియమనస్సంయోగము లేక పోయినను ఏక కాలమందనేకేంద్రి యములకు విషయముతో సంబంధ ముండినయెడల ఏక కాలమందనేకజ్ఞానము కలుగవలయును గదా. ఈరీతిగానే చక్షురాదీంద్రియ మనస్సంయోగము చాక్షుషాదిజ్ఞానమునకు అసాధారణకారణమై, త్వాచప్రత్యక్షమునకు త్వఙ్మన స్సంయోగము కారణమై, చాక్షుష జ్ఞానమునకు నేత్రమనస్సంయోగము కార ణమై, ఘ్రాణజన్యజ్ఞానమునకు ఘ్రాణమనస్సంయోగము కారణమై, శ్రోత్రజన్య జ్ఞానమునకు శ్రోత్రమనస్సంయోగము కారమై యున్నది ఈప్రకారముగానే శ్రోత్రమనస్సంయోగము శ్రోత్రజన్యజ్ఞానమునకు జనకమై యుండుటవలన వ్యాపా రమై యున్నది. ఆత్మమనస్సంయోగము సకలజ్ఞానమునుగూర్చి కారణ మగుటవలన ప్రథమతః ఆత్మమనస్సంయోగ ముండవలెను. అనంతరము ఏయింద్రియముచేత జ్ఞాన మగుచున్నదో ఆయింద్రియమునకు ఆత్మసంయుక్తమనస్సంయోగము కలుగు చున్నది. తదనంతరము మనస్సంయుక్తేంద్రియమునకు విషయముతో సంబాధము కలిగినచో బాహ్యప్రత్యక్షజ్ఞాన మగుచున్నది. విషయేంద్రియసంబాధము లేక బాహ్యప్రత్యక్షము కలుగ నేరదు

విషయమునకు ఇంద్రియముతో సంబంధము అనేకవిధములుగా నున్నది. ఎప్పుడు శ్రోత్రేంద్రియముతో శబ్దప్రత్యక్షజ్ఞానము కలుగుచున్నదో అప్పుడు కేవలశబ్దమే శ్రోత్రజన్యజ్ఞానమునకు విషయము కాదు. మఱియు నేమనగా

శబ్దముయొక్క ధర్మ మగు శబ్దత్వాదికము కూడ ఆ జ్ఞానమునకు విషయ మగు చున్నది శబ్దమునకు శ్రోత్రేంద్రియముతో సమవాయ సంబంధము, శబ్దము యొక్కధర్మ మగుశబ్దత్వాదికమునకు శ్రోత్రేంద్రియముతో సమవేతసమవాయ సంబంధమై యున్నది. అదే ప్రకారముగా శ్రోత్రమునందు శబ్దముయొక్క ప్రతీతి కానియెడల శబ్దాభావముయొక్క ప్రత్యక్ష మగుచున్నది. అప్పుడు శబ్దాభావము నకు శ్రోత్రముతో విశేషణతాసంబంధ మున్నది. ఏయధికరణమునందు పదార్థముయొక్క అభావ మున్నదో ఆయధికరణమునందు పదార్థముయొక్క అభావమునకు విశేషణతా సంబంధ మగును. అదే ప్రకారముగా వాయువునందు రూపము లేదు అందువలన వాయువునందు రూపాభావవిశేషణతాసంబంధ మున్నది. ఏపృథివియందు ఘటము లేదో ఆపృథివియందు ఘటాభావమునకు విశేషణతా సంబంధ మున్నది ఈరీతిగా శబ్దశూన్యశ్రోత్రమునందు శబ్దాభావ మునకు విశేషణతాసంబంధ మున్నది. ఇందువలన శ్రోత్రముతో శబ్దాభావము యొక్క విశేషణతా సంబంధము శబ్దాభావప్రత్యక్ష జ్ఞానమునకు హేతు వై యున్నది. ఈలాగుననే శ్రోత్రముతో కకారాదిశబ్దముయొక్క ప్రత్యక్ష మయిన యెడల సమవాయసంబంధ ముండును. ఆలాగుననే కకారాదులయందు కత్వాది యేజాతియున్నదో దానిప్రత్యక్షము సమవేతసమవాయ సంబంధముచేత నగుచున్నది మఱియు శ్రోత్రమునందు శబ్దాభావమునకు విశేషణతాసంబంధ ముచేత ప్రత్యక్ష మగుచున్నది. ఆలాగుననే శ్రోత్రసమవేత కకారమం దుండు ఖత్వాభావప్రత్యక్ష మయినయెడల శ్రోత్రమునకు ఖత్వాభావముతో సమవేత సమవేత విశేషణతాసంబంధ మున్నది ఎట్లనగా, శ్రోత్రమునందు సమవేత కకారమునందు సమవాయసంబంధముతో నుండెడి యే ఖత్వ మున్నదో దాని యందు ఖత్వాభావమునకు విశేషణతాసంబంధ మున్నది. ఈమొదలగు స్థలములయందు అభావముయొక్క ప్రత్యక్షమునందు శ్రోత్రముతో ననేకసంబంధము లున్నవి. అయినను విశేషణతాభావములకు సంబంధ మున్నది అందువలన అభావముయొక్క ప్రత్యక్షమునందు శ్రోత్రమునకు ఒకటియే విశేషణతా సంబంధము. ఈరీతిగా శ్రోత్రజన్యప్రమకు హేతుభూత మగు సంబంధము త్రివిధ మై యున్నది.

(౧) శబ్దజ్ఞానమునకు హేతువు సమవాయ సంబంధము,

(౨) శబ్దముయొక్క ధర్మ మగుశబ్దత్వ కత్వాదికముయొక్క జ్ఞానమునకు హేతువు సమవేతసమవాయసంబంధము,

(౩) అభావముయొక్క శ్రోత్రజన్యజ్ఞానమునుగూర్చి విశేషణతా సంబంధము హేతువై యున్నది. ఆవిశేషణత నానాప్రకారముగా నున్నది.

శబ్దాభావముయొక్కప్రత్యక్షమునందు శుద్ధవిశేషణతాసంబంధ మున్నది. కకారమందు ఖత్వాభావప్రత్యక్ష మున్నది. సమవేతవిశేషణత యున్నది విశేషణతాసంబంధమునకు అనంతప్రభేద మున్నది అదియును విశేషణతాంతర్గత మగుటచే విశేషణత యొకటి యని చెప్పబడెను.

శబ్దము ద్వివిధము.

(౧) భేర్యాదిదేశమందు గలుగునది ధ్వనిరూపశబ్దము

(౨) కంఠాదిదేశమునందు వాయుసంయోగమువలన గలుగునది వర్ణరూపశబ్దము

శ్రోత్రేంద్రియముతో నాద్విప్రకారశబ్దముయొక్క ప్రత్యక్ష మగుచున్నది. వర్ణరూపశబ్దమునందు ఏకత్వాదిరూపజాతి యేది యున్నదో దానికి ఏలాగున సమవేతసమవాయముచే శ్రోత్రజప్రత్యక్ష మగుచున్నదో ఆలాగుననే ధ్వనిరూపశబ్దమునందు ఏతారత్వమంద్రత్వాది ధర్మ మున్నదో అది కూడ శ్రోత్రముచేత ప్రత్యక్ష మగుచున్నది. అయినను కత్వాదికము వర్ణముయొక్క జాతిరూపధర్మమై యున్నది అందువలన కత్వాదికమునకు కకారాదిరూపశబ్దముతో సమవాయసంబంధ మున్నది. ధ్వనిరూపశబ్దముయొక్క తారత్వాదిధర్మము జాతిరూపము కాదు న్యాయమతమునందు ఉపాధిరూప మయి యున్నది అందువలన తారత్వాదికమునకు ధ్వనిరూపశబ్దమునందు సమవాయసంబంధము లేదు, స్వరూపసంబంధ మున్నది. ఎట్లనగా, న్యాయమతమునందు జాతిరూపధర్మమునకు, గుణమునకు, క్రియకు, తనయొక్క యాశ్రయమునందు సమవాయసంబంధ మున్నది. జాతి, గుణ, క్రియలకన్న భిన్న మగుధర్మమునకు ఉపాధి యని పేరు. ఉపాధికిని, అభావమునకును ఆశ్రయముతో నేసంబంధ మున్నదో దానికి స్వరూపసంబంధ మని పేరు. స్వరూపము కూడ శేషణతాసంబంధ మని చెప్పుదురు. అందువలన జాతికంటె భిన్నమై ఏతారత్వాదిధర్మ మున్నదో దానికి ధ్వనిరూపశబ్దముతో స్వరూపసంబంధ మున్నది దానికిని విశేపణత యని పెరు అందువలన

శ్రోత్రమునందు సమవేత మగు నేధ్వని యున్నదో దాని యందు తారత్వమంద్ర త్వముయొక్క విశేషణతాసంబంధ ముండినయెడల శ్రోత్రమునకు తారత్వమంద్ర త్వముయొక్క శ్రోత్రసమవేతవిశేషణతాసంబంధ మున్నది. ఈరీతిగా శ్రోత్రేంద్రియము శ్రోత్రజప్రత్యక్షప్రమాకరణమై యున్నది శ్రోత్రమనస్సంయోగము వ్యాపారమై యున్నది. శబ్దాదికముయొక్క ప్రత్యక్షప్రమారూపజ్ఞానము ఫలమై యున్నది

౬. త్వాచప్రత్యక్షప్రమానిరూపణము

త్వగింద్రియముతో స్పర్శముయొక్క జ్ఞానము, స్పర్శాశ్రయముయొక్క జ్ఞానము, స్పర్శాశ్రితస్పర్శత్వరూపజాతియొక్క జ్ఞానము, స్పర్శాభావముయొక్క జ్ఞానము కూడ కలుగుచున్నవి. ఎట్లనగా ఏయింద్రియముతో ఏయేపదార్థము యొక్క జ్ఞాన మగుచున్నదో ఆయాపదార్థాభావముయొక్కయు, దానియందుండు జాతియొక్కయు, జ్ఞానమును, ఆయింద్రియముతో కలుగుచున్నది. పృథివి, జలము, తేజస్సు, ఈమూడుద్రవ్యములయొక్క ప్రత్యక్షజ్ఞానము త్వగింద్రియముతో కలుగుచున్నది, వాయువుయొక్క ప్రత్యక్షజ్ఞానము కలుగ నేరదు ఎందులకనగా, ప్రత్యక్షయోగ్యరూపము, ప్రత్యక్షయోగ్యస్పర్శము, ఈరెండును ఏద్రవ్యమం దుండునో ఆ ద్రవ్యముయొక్క త్వాచప్రత్యక్ష మగును. వాయువునందు స్పర్శ ముండినను రూపము లేదు అందువలన వాయువుయొక్క త్వాచప్రత్యక్షము కలుగదు వాయువుయొక్క స్పర్శమునకు త్వగింద్రియముతో ప్రత్యక్షము కలుగును స్పర్శముయొక్క ప్రత్యక్షముచేత వాయువుయొక్క యనుమితిజ్ఞానమగుచున్నది. ఇది తర్కమతప్రక్రియ.

మీమాంసకమతరీతిగా వాయువు ప్రత్యక్ష మగుచున్నది వీరియభిప్రాయమేమనిన, ప్రత్యక్షయోగ్యస్పర్శము ఏద్రవ్యమం దున్నదో ఆద్రవ్యముయొక్క త్వాచప్రత్యక్ష మగుచున్నది త్వగింద్రియజన్యద్రవ్యప్రత్యక్షమునందు రూపముయొక్క అపేక్ష లేదు కేవలస్పర్శముయొక్క అపేక్ష యున్నది. ద్రవ్యచాక్షుషప్రత్యక్షమునందు ఉద్భూతరూపాపేక్ష యున్నదే కాని స్పర్శాపేక్ష లేదు ఎందులకనగా ద్రవ్యముయొక్క చాక్షుషప్రత్యక్షమునందు ఉద్భూతస్పర్శాపేక్ష యున్న దన్న యెడల దీపముయొక్క లేక చంద్రునియొక్క ప్రభయందు ఉద్భూతస్పర్శము లేదు. దానికి చాక్షుషప్రత్యక్షము కలుగకపోవలెను. అనుభవము గాన వచ్చుచున్నది, మఱియు త్ర్యణుకమునందు స్పర్శ మున్నది,

ఉద్భూతస్పర్శము లేదు అందువలన త్వాచప్రత్యక్ష మగుట లేదు. కేవలచాక్షుషప్రత్యక్ష మగుచున్నది. అందువలన కేవలోద్భూతరూపసహితద్రవ్యముయొక్క చాక్షుషప్రత్యక్ష మగుచున్నది ఇదే ప్రకారముగా కేవలోద్భూతస్పర్శసహితద్రవ్యముయొక్క త్వాచప్రత్యక్ష మగుచున్నది. వాయువునందు రూపము లేదు. ఉద్భూతస్పర్శ మున్నందున చాక్షుషప్రత్యక్షము కలుగుట లేదు త్వాచప్రత్యక్ష మయిననో కలుగుచున్నది. మఱియు సర్వలోకమునకును నిదే రీతిగా ననుభవమున్నది.

"వాయువు నాత్వగింద్రియముచేత ప్రత్యక్ష మయినది" అందువలన వాయువునకు త్వగింద్రియముతో ప్రత్యక్ష మగుచున్న దని మీమాంసకమత ప్రక్రియ.

న్యాయసిద్ధాంతరీతిగా వాయుప్రత్యక్షము లేదు పృథివీ జల తేజస్సుల యందు కూడ ఎక్కడ నద్భూతరూపోద్భూతస్పర్శము లున్నవో అక్కడ త్వాచప్రత్యక్ష మగుచున్నది, లేనియెడల లేదు. ప్రత్యక్షయోగ్యము లగు నేరూపస్పర్శము లున్నవో వానిని ఉద్భూతము లని యందురు. ఘ్రాణరస నేంద్రియము లయందు రూపస్పర్శములు రెండును ఉన్నవి. అయినను ఉద్భూతములుగా నుండనందున పృథివీజలతేజస్సు లీరూపములుగా నుండినను ఆయాడు ఇంద్రియములయొక్క త్వాచప్రత్యక్షము చాక్షుషప్రత్యక్షము కలుగ నేరదు మఱియు జాలసూర్యకిరణములయందు ఏసూక్ష్మరజః ప్రతీతి యగుచున్నదో యది త్ర్యణుకరూపపృథివియై యున్నది దానియం దుద్భూతరూప మున్నది అందువలన దానియొక్క చాక్షుషప్రత్యక్ష మగుచున్నది ఉద్భూతస్పర్శము లేనందున త్వాచప్రత్యక్ష మగుట లేదు. అణువునందు స్పర్శము కూడ నున్నది గాని అది ఉద్భూతస్పర్శము కాదు వాయువునం దుద్భూతస్పర్శ మున్నను, రూపము లేదు, గనుక వాయువునకు త్వాచచాక్షుషప్రత్యక్షములు లేవు

సిద్ధాంతవివరణము

ద్రవ్యముయొక్క చాక్షుషప్రత్యక్షమునకు ఉద్భూతరూపము కారణము. త్వాచప్రత్యక్షమునకు ఉద్భూతరూపస్పర్శములు రెండును కారణములు. ఏద్రవ్యమునం దుద్భూతరూపోద్భూతస్పర్శము లున్నవో దానికే త్వాచప్రత్యక్ష మగుచున్నది. ఏద్రవ్యము త్వాచప్రత్యక్షమగునో ఆద్రవ్యముయొక్క ప్రత్యక్షయోగ్యజాతియు త్వాచప్రత్యక్ష మగును. ఎట్లనగా ఘటముయొక్క త్వాచప్రత్యక్ష

మయినప్పుడు ఘటమునందుండు ప్రత్యక్షయోగ్య మగు ఘటత్వరూపజాతికిని త్వాచప్రత్యక్ష మగుచున్నది. ఇదే రీతిగా ద్రవ్యమునం దుండు స్పర్శ, సంఖ్యా, పరిమాణ, సంయోగ, విభాగాదిక మగు నేయేయోగ్యగుణము లున్నవో వానికిని స్పర్శాదికమం దుండు స్పర్శత్వాదిజాతికిని త్వాచప్రత్యక్ష మగుచున్నది మఱియు కోమలద్రవ్యమం దుండు కఠినస్పర్శాభావమును, శీతజలమం దుండు నుష్ణస్పర్శాభావమును త్వాచప్రత్యక్ష విషయము లగుచున్నవి. అచ్చట ఘటాదిద్రవ్యముతో నింద్రియమునకు సంయోగసంబంధ మున్నది. సంయోగము క్రియాజన్యము. ద్రవ్యములకే సంయోగమున్నది. త్వగింద్రియము వాయువుయొక్క పరమాణుజన్యమై యున్నది అందువలన నది వాయురూపద్రవ్యమై యున్నది. ఘటము పృథివీరూపద్రవ్యమై యున్నది శరీరక్రియవలన త్వగ్ఘట సంయోగ మగును. ఘటక్రియవలనను కూడ అట్టి సంయోగము కావచ్చును. కొన్ని స్థలములయందు ఉభయక్రియలవలనను ఆసంయోగము కలుగును నేత్రమునందు గోళకము గాకయే కేవలేంద్రియమునందు క్రియ కలుగుచున్నది. త్వగింద్రియమునందు శరీరము లేక క్రియ కలుగ నేరదు. అందువలన త్వగింద్రియముయొక్క గోళక మగు శరీరక్రియవలన ఘటాదివిషయముయొక్క క్రియవలనను ఈరెండింటి క్రియలవలనను త్వగ్ఘటాదిద్రవ్యముతో సంయోగము కలుగుచున్నది అప్పుడు త్వాచప్రత్యక్ష మగును ఈత్వాచప్రత్యక్షప్రమయే ఫల మగుచున్నది త్వగింద్రియము కరణమై యున్నది. త్వగింద్రియఘటసంయోగము వ్యాపారమై యున్నది. త్వగింద్రియఘటములయొక్క సంయోగమునకు నుపాదానకారణము త్వగ్ఘటములు రెండును అగుచున్నవి. ఆసంయోగము త్వగింద్రియజన్యమును త్వాచప్రమకు జనకమును నగుటవలన త్వగ్ఘట సంయోగము వ్యాపారమై యున్నది. ఎచ్చట త్వగింద్రియముచే ఘటత్వజాతియొక్కయు స్పర్శాదిగుణముయొక్కయు త్వాచప్రత్యక్ష మగుచున్నదో యచ్చట త్వగింద్రియము కరణ మగుచున్నది, ప్రత్యక్షప్రమ ఫల మగుచున్నది. సంయుక్త సమవాయ సంబంధము వ్యాపార మగుచున్నది ఎట్లనగా త్వగింద్రియముతో సంయుక్త మగు ఘటమందు ఘటత్వజాతికి స్పర్శాదిగుణములకును సమవాయ మున్నది. ఇదే ప్రకారముగా ఘటాది నిష్ఠస్పర్శాది గుణమందు నుండు స్పర్శత్వాది జాతికిని త్వాచప్రత్యక్షప్రమ యగుచున్నది అక్కడ త్వగింద్రియము కరణమై స్పర్శత్వాది ప్రత్యక్షప్రమ ఫలమై సంయుక్తసమవేత సమ

వాయ సంబంధము వ్యాపార మై యున్నది. ఎట్లనగా త్వగింద్రియముతో సంయుక్త మయిన ఘటమునందు సమవేత మయిన స్పర్శాదియందు స్పర్శత్వాది జాతిసమవాయసంబంధ మున్నది. సంయుక్త సమవాయము సంయుక్త సమవేత సమవాయము ఈరెంటి సంబంధమందుంశు సమవాయ భాగము నిత్యమై యుండుటవలన ఇంద్రియజన్యము కాదు. అయినను సంయోగము జన్య మగుట వలన త్వగింద్రియ సంయోగము త్వగ్జన్యమైనందున త్వక్సంయుక్త సమవాయము, త్వక్సంయుక్త సమవేత సమవాయము కూడ త్వగింద్రియజన్య మై యున్నది, త్వగింద్రియజన్య త్వాచప్రమకు జనక మై యుండుటవలన వ్యాపార మై యున్నది. పుష్పాదికోమలద్రవ్యమునందు కఠిన స్పర్శముయొక్క యభావమునకును శీతలజలమందు నుష్ణస్పర్శా భావమునకును త్వాచప్రత్యక్ష మగుచున్నదో అక్కడ త్వగింద్రియము కరణమై అభావముయొక్క త్వాచప్రమ ఫలమై ఇంద్రియముతో అభావమునకు త్వక్సంయుక్త విశేషణతా సంబంధము వ్యాపార మయి యున్నది. ఎట్లనగా త్వగింద్రియమునకు ఘటాదిద్రవ్యముతో సంయోగ ముండుటవలన త్వక్సంయుక్త కోమల ద్రవ్యమునందు కఠిన స్పర్శాభావమునకు విశేషణతా సంబంధము త్వక్సంయుక్త శీతల జలమందుంశు నుష్ణస్పర్శాభావమునకు విశేషణతా సంబంధ మున్నది. ఎప్పుడు ఘటస్పర్శమునందు రూపత్వాభావముయొక్క త్వాచప్రత్యక్ష మగుచున్నదో అప్పుడు త్వక్సంయుక్త ఘటమునందు సమవేత స్పర్శమునందు రూపత్వాభావమునకు త్వక్సంయుక్త సమవేత విశేషణతాసంబంధ మున్నది. ఈరీతిగా త్వాచప్రత్యక్షమునందు నాలుగు సంబంధములు హేతువు లై యున్నవి.

(౧) త్వక్సంయోగము.

(౨) త్వక్సంయుక్త సమవాయము

(3) త్వక్సంయుక్త సమవేత సమవాయము

(౪) త్వక్సంబద్ధ విశేషణత (త్వక్కుతో సంబంధము గలదానిక త్వక్సంబద్ధ మనిపేరు).

ఈనాలుగు సంబంధములు. ఎచ్చట కోమలద్రవ్యమునందు కఠిన స్పర్శాభావ మున్నదో అచ్చట త్వక్సంయుక్తము కోమలద్రవ్యమై యున్నది. ఆత్వక్సంయుక్త కోమలద్రవ్యమునందు కఠినస్పర్శాభావమునకు విశేషణతా సంబంధము స్పష్టమై యున్నది. ఎక్కడ స్పర్శమునందు రూపత్వాభావ ప్రత్యక్ష

మగుచున్నదో అక్కడ త్వక్కునకు స్పర్శముతో సంయుక్త సమవాయ సంబంధ మున్నది. త్వక్సంయుక్త సమవేత స్పర్శమునందు రూపత్వాభావమునకు విశేషణతాసంబంధ మున్నది. ఈరీతిగా త్వాచప్రమకు హేతువులు సంయోగాదులు నాలుగు సంబంధము లై యున్నవి.

౭ నేత్ర (లేక చాక్షుష) ప్రత్యక్ష ప్రమా నిరూపణము.

పై జెప్పినప్రకారముగా చాక్షుషప్రమకు కూడ

(౧) నేత్రసంయోగము,

(౨) నేత్రసంయుక్త సమవాయము,

(3) నేత్రసంయుక్త సమవేత సమవాయము,

(౪) నేత్ర సంబంధవిశేషణత,

అను నాలుగు సంబంధములు గలవు వీనికే వ్యాపారము లని సంజ్ఞ. ఎక్కడ నేత్రముచేత ఘటాదిద్రవ్య చాక్షుషప్రత్యక్ష మగునో అక్కడ నేత్రముయొక్క క్రియచేత ద్రవ్యముతో కూడ సంయోగము కలుగుచున్నది. ఆసంయోగము నేత్రజన్యమై నేత్రజన్యచాక్షుషప్రత్యక్షమునకు జనకము కూడ అగుటవలన వ్యాపార మై యున్నది. మఱియు నేత్రముచేత ఘటత్వాది జాతియొక్కయు, రూపసంఖ్యాదిగుణములయొక్కయు, ప్రత్యక్ష మగుచున్నది అక్కడ నేత్రసంయుక్త ద్రవ్యమునందు ఘటత్వాదిజాతికిని రూపాదిగుణములకును సమవాయ సంబంధ మున్నది. అందువలన ద్రవ్యసంబంధు లగు జాతి గుణములయొక్క చాక్షుష ప్రత్యక్షమునందు నేత్రసంయుక్త సమవాయ సంబంధ మున్నది. ఎక్కడ గుణమునం దుండు జాతికి చాక్షుషప్రత్యక్ష మగుచున్నదో అక్కడ రూపత్వాది జాతితో కూడ నేత్రమునకు సంయుక్తసమవేతసమవాయసంబంధ మున్నది అది ఎట్లనగా, నేత్రముతో సంయుక్త మగు ఘటాదికమునందు సమవేత మయిన రూపాదులయందు రూపత్వాదికమునకు సమవాయసంబంధ మున్నది యద్యపి నేత్రముతో సంయోగము సకలద్రవ్యమున కున్నది, తథాపి ఉద్భూతరూపసహిత ద్రవ్యముతో నేత్రసంయోగము చాక్షుషప్రత్యక్షహేతువై యున్నది. మఱియు ద్రవ్యముతో నైన సంయోగముమాత్రమే చాక్షుషప్రత్యక్షహేతువుగా లేదు. పృథివీ, జల, తేజస్సు లనుమూడుద్రవ్యములును రూపసహితము లై యున్నవి. ఇతరము రూపసహిత మై లేదు అందువలన పృథివీ, జల, తేజస్సులకు, చాక్షుష ప్రత్యక్ష మగుచున్నది. దేనియందు నెప్పుడు ఉద్భూతరూప మున్నదో దానికి చా

క్షుష ప్రత్యక్ష మగుచున్నది. దీనియం దనుద్భూతరూప ముండినయెడల చాక్షు షప్రత్యక్షము కాదు. ఏలాగున ననగా, ఘ్రాణరసనానేత్రములు మూడును క్రమ ముగా పృథివి, జల, తేజో, రూపములై యున్నవి. వానియందు రూప ముండినను ఉద్భూతము కానందున చాక్షుషప్రత్యక్షము కాదు. అందువలన నుద్భూతరూప సహిత పృథివీ జల తేజస్సులుమాత్రమే చాక్షుషప్రత్యక్షవిషయములై యున్నవి వీనియందు కొన్ని గుణములు చాక్షుషప్రత్యక్షయోగ్యములై యున్నవి. కొన్ని గుణములు చాక్షుషప్రత్యక్షయోగ్యములు కావు. ఎట్లనగా.—

పృథివియందు

(౧) రూప, (౨) రస, (3) గంధ, (౪) స్పర్శ, (౫) సంఖ్యా, (౬) పరిమాణ, (౭) పృథక్త్వ, (౮) సంయోగ, (౯) విభాగ, (౧౦) పరత్వ, (౧౧) అపరత్వ, (౧౨) గురుత్వ, (౧3) ద్రవత్వ, (౧౪) సంస్కారము

లని పదునాలుగు గుణము లున్నవి వీనియందు గంధమును త్యజించి స్నేహమును చేర్చి చతుర్దశగుణములు జలమునం దున్నవి. వీనియం దుండు రస, గంధ, గురుత్వ, స్నేహములను త్యజించి ౧౧ గుణములు తేజమునం దున్నవి వీనిలో రూప, సంఖ్యా, పరిమాణ, పృథక్త్వ, సంయోగ, విభాగ, పరత్వ, అపర త్వ, ద్రవత్వము లను నీగుణములు చాక్షుషప్రత్యక్షయోగ్యము లయి యున్నవి ఇతరములు కావు అందువలన నేత్రసంయుక్తసమవాయ రూపసంబంధము సకల గుణములకు ఉన్నను నేత్రయోగ్యములు కావు. ఎన్నిగుణములు నేత్ర యోగ్యములో వానికిమాత్రము నేత్రసంయుక్త సమవాయ సంబాధమువలన ప్రత్యక్ష మగుచున్నది స్పర్శమునందు త్వగింద్రియముయొక్క యోగ్యత యున్నదే కాని నేత్రమునకు లేదు రూపమునందు నేత్రముయొక్క యోగ్యత యున్నదే కాని త్వగింద్రియముయొక్క యోగ్యత లేదు సంఖ్యా, పరిమాణ పృథక్త్వ, సంయోగ, విభాగ, పరత్వ, అపరత్వ, ద్రవత్వములయందు త్వఙ్ నేత్రముల, రెంటియొక్క యోగ్యత యున్నది త్వక్సంయుక్త సమవాయము, నేత్రసంయుక్త సమవాయము, ఈరెండు సంబంధములు సంఖ్యాదులయొక్క త్వాచప్రత్యక్షమును గురించి చాక్షుషప్రత్యక్షమును గురించి కూడ హేతు వులై యున్నవి. రసమందు కేవల రసనేంద్రియయోగ్యత యున్నది, ఇతరేంద్రి యములకు లేదు. గంధమునందు ఘ్రాణయోగ్యత యున్నది, ఇతరములకు

లేదు ఏయింద్రియముయొక్క యోగ్యత యేగుణమం దున్న దో ఆయింద్రియము చేత నాగుణము ప్రత్యక్ష మగుచున్నది ఇతరేంద్రియ సంబంధ ముండినను ప్రత్యక్షము కాదు.

ఘటాదికమం దుండు రూపాదికము చాక్షుష జ్ఞానమునకు విషయమై యున్నది. దానియొక్క రూపత్వాదిజాతియు నేత్రసంయుక్తసమవేత సమవాయ మువలన చాక్షుషప్రత్యక్షవిషయ మగుచున్నది. రసాదికము చాక్షుషజ్ఞానము నకు విషయ మగుట లేదు. దీనియం దుండు రసత్వాదిజాతికి నేత్రసంయుక్త సమవేతసమవాయ ముండినను చాక్షుషప్రత్యక్షము కలుగదు. అందువలన నీ క్రింద నుదాహరించు సిద్ధాంత మేర్పడు చున్నది. ఉద్భూతరూపసహిత ద్రవ్యము నకు నేత్రసంయోగముతో చాక్షుషప్రత్యక్ష మగుచున్నది. ఉద్భూతరూప సహిత ద్రవ్యముయొక్క నేత్రయోగ్య జాతికి నేత్రయోగ్య గుణమునకును సంయుక్తసమవాయ సంబంధముతో చాక్షుషప్రత్యక్ష మగుచున్నది నేత్ర యోగ్యగుణముయొక్క రూపత్వాదిజాతి నేత్రసంయుక్తసమవేత సమవాయ సంబంధమువలన చాక్షుషప్రత్యక్షవిషయ మగుచున్నది. అభావము నేత్రసంబం ధమువలన చాక్షుషసంయుక్తవిషయ మగుచున్నది. ఏభూతలమందు ఘటాభావ చాక్షుషప్రత్యక్ష మగుచున్నదో ఆభూతలమందు నేత్రసంయోగ ముండుట వలన నేత్రసంబద్ధభూతలమునందు ఘటాభావమునకు విశేషణతాసంబంధ మున్నది. నీలఘటమునందు పీతరూపాభావ ప్రత్యక్ష మగుచున్నదో అక్కడ నేత్రముతో సంయోగసంబంధ మున్నది. నేత్రసంబద్ధ నీలఘటమునందు పీత రూపాభావమునకు విశేషణతా సంబంధమున్నది. ఘటనీలరూపమునందు పీత త్వజాతియొక్క యభావము చాక్షుషప్రత్యక్ష విషయ మగుచున్నది నేత్రసం యుక్తసమవాయ సంబంధసహిత మగునీలరూపము, ఆనీలరూపమునందు పీత త్వాభావముయొక్క విశేషణతా సంబంధ మున్నది. ఈరీతిగా,

(౧) నేత్రసంయోగము,

(౨) నేత్రసంయుక్తసమవాయము,

(౩) నేత్రసంయుక్తసమవేత సమవాయము,

(౪) నేత్రసంబద్ధవిశేషణత,

యను నీనాలుగుసంబంధములు చాక్షుషప్రమకు హేతువులై యున్నవి. అవియ వ్యాపారములు నై యున్నవి చాక్షుషప్రమ ఫలమై యున్నది. ఈప్రకార

ముగా త్వక్చక్షుశ్రోత్రములచేత ద్రవ్యప్రత్యక్షము లగుచున్నవి.

(౮) రాసనప్రత్యక్ష ప్రమానిరూపణము.

రసనేంద్రియముచేత ద్రవ్యప్రత్యక్షము కాదు. రసము, రసత్వమధుర త్వాదిరసనిష్ఠ జాతి, రసాభావము, మధురాది రసములయందుండు నామ్లత్వాది జాత్యభావము రాసనప్రత్యక్షవిషయ మగుచున్నవి

(౧) రసనాసంయుక్త సమవాయము.

(౨) రసనాసంయుక్త సమవేత సమవాయము.

(౩) రసనాసంబద్ధ విశేషణత

ఈమూడు సంబంధములు రాసనప్రత్యక్షమును గుఱించి హేతువులై యున్నవి. ఎక్కడ ఫలమందు మధురరసము రసనేంద్రియముచేత రాసనప్రత్యక్ష విషయ మగుచున్నదో, ఆఫలమునందు రసనేంద్రియ సంయోగ ముండుటవలన రసనాసంయుక్తము ఫల మగుచున్నది దానియందు రసమునకు సమవాయ సంబంధ మున్నది రసముయొక్క రాసనప్రత్యక్షమునందు సంయుక్తసమవాయము ప్రత్యక్షవ్యాపార మై యున్నది. ఎట్లనగా, సంయుక్తసమవాయ సంబంధమునందు ఏసమవాయాంశ మున్నదో అది నిత్య మగుటవలన రసనా జన్యము కాదు. అయి నను సంయోగాంశము రసనాజన్యమై యున్నది. అది రసనేంద్రియజన్యమై రాసన సాక్షాత్కారమునకు జనక మై యుండుటవలన వ్యాపార మై యున్నది. ఈ వ్యాపారసహిత మగు రాసనప్రత్యక్షమునకు అసాధారణకారణ మై యుండుట వలన రసనేంద్రియము కరణమై యున్నది, రాసనప్రమ ఫల మై యున్నది. ఆరస మునందు రసత్వజాతి, మధుర, త్వామ్లత్వ, లవణత్వ, కటుత్వ, కషాయత్వ, తిక్తత్వ రూపషడ్ధర్మములు రాసనప్రత్యక్షవిషయమై యున్నవి ఆ రసనేంద్రియ ముతో ఫలాదిద్రవ్యమునకు సంయోగ మున్నది. ఆద్రవ్యమునందు రసము సమ వేత మై యున్నది. అందువలన రసము రసనాసంయుక్తద్రవ్యమునందు సమవేత మై యున్నది. దానియందు రసత్వ, రసత్వ వ్యాప్యమధురత్వాదిజాతికి రసనాసంయుక్త సమవేతసమవాయసంబంధ మున్నది ఫలమునం దుండు మధురరసమునందు ఆమ్ల త్వాభావమునకు రాసనప్రత్యక్ష మగుచున్నది. ఆ రసనేంద్రియమునకు ఆమ్లత్వా భావముతో స్వసంబద్ధవిశేషణతాసంబంధ మున్నది ఎట్లనగా సంయుక్త సమ వాయ సంబంధముచేత రసనాసంబంధము మధురరస మగుచున్నది. దానియందు ఆమ్లత్వా భావమునకు రాసనప్రత్యక్ష మగుచున్నది. ఆ రసనేంద్రియమునకు

నామ్లత్వాభావముతో స్వసంబద్ధవిశేషణతా భావసంబంధ మున్నది. ఎట్లనగా, సంయుక్తసమవాయసంబంధముచేత రసనాసంబంధము మధురరస మగుచున్నది దానియం దామ్లత్వాభావమునకు విశేషణతాసంబంధ మున్నది. అందువలన రసనేంద్రియమునకు ఆమ్లత్వాభావముతో సంయుక్తసమవేత విశేషణతాసంబంధ మగుచున్నది. ఈరీతిగానె రసనేంద్రియజన్యరాసనప్రత్యక్షమును గుఱించి యీ మూడు సంబంధములు హేతువులై యున్నవి

(౫) ఘ్రాణజప్రత్యక్షప్రమానిరూపణము

ఘ్రాణజ ప్రత్యక్ష ప్రమయందు ఘ్రాణమునకు విషయముతో మూడు సంబంధములు హేతువులై యున్నవి. అవి యేవనగా —

(౧) ఘ్రాణ సంయుక్త సమవాయము,

(౨) ఘ్రాణసంయుక్త సమవేత సమవాయము,

(3) ఘ్రాణ సంబద్ధ విశేషణత,

అనునవి. ఘ్రాణేంద్రియముచేత ద్రవ్యమునకు ప్రత్యక్ష మగునది లేదు. మఱియు గంధగుణము ప్రత్యక్ష మగుచున్నది గంధమునకు ఘ్రాణముతో సాక్షాత్సంబంధము లేదు, పుష్పాదికమునందు గంధమునకు సమవాయసంబంధ మున్నది. ఘ్రాణమునకు పుష్పాదికముతో సంయోగసంబంధ ముండుటవలన ఘ్రాణసంయుక్తసమవాయసంబధముచేత గంధముయొక్క ఘ్రాణజప్రత్యక్ష మగుచున్నది. అన్యగుణముయొక్క ప్రత్యక్షము ఘ్రాణముచేత కలుగనేరదు. గంధమునందు గంధత్వజాతి, గంధత్వవ్యాప్యసుగంధత్వదుర్గంధత్వరూపజాతియును గూడ ఘ్రాణజప్రత్యక్షవిషయ మై యున్నవి అటులనే గంధాభావము గూడ ఘ్రాణజప్రత్యక్షవిషయ మై యున్నది. ఎటుల ననగా, ఏ యింద్రియముచేత నేపదార్థమునకు జ్ఞాన మగుచున్నదో ఆ పదార్థముయొక్క జాతి, దానియభావము కూడ, ఆయింద్రియముచేతనే ప్రత్యక్ష మగుచున్నవి. ఎక్కడ గంధత్వ, సుగంధత్వ, దుర్గంధత్వములయొక్క ప్రత్యక్ష మగుచున్నదో అక్కడ ఘ్రాణసంయుక్త సమవేత సమవాయసంబంధము హేతు వై యున్నది. ఎటుల ననగా, ఘ్రాణసంయుక్త మగు పుష్పాదికమునందు గంధము సమవేత మై యున్నది దానియందు గంధత్వమునకు సమవాయ మున్నది. ఎక్కడ పుష్పముయొక్క సుంగధమందు దుర్గంధత్వాభావముయొక్క ఘ్రాణజప్రత్యక్షము కలుగుచున్నదో అక్కడ ఘ్రాణమునకు దుర్గంధత్వాభావముతో స్వసంబద్ధవిశేషణతాసంబంధ మున్నది. ఎటుల

ననగా సంయుక్త సమవాయ సంబంధముచేత ఘ్రాణసంబద్ధ సుగంధమునందు దుర్గంధత్వాభావమునకు విశేషణసంబంధ మున్నది. ఎక్కడ పుష్పాదికము దూరమం దుండినను గంధప్రత్యక్ష మగుచున్నదో అక్కడ యద్యపి పుష్పము నందు క్రియ చూడబడనందున పుష్పాదికమునకు ఘ్రాణముతో సంయోగము లేనందున ఘ్రాణసంయుక్త సమవాయము సంభవింపదు. తథాపి గంధము గుణమై యుండుటవలన కేవలగంధమునందు క్రియ కలుగుట లేదు గాన గంధాశ్రయ మైన పుష్పాదికముయొక్క సూక్ష్మావయవమునందు క్రియ కలిగి ఘ్రాణముతో సంయోగ మగుటవలన ఘ్రాణసంయుక్త మగుపుష్పాదికముయొక్క అవయవము నందు గంధమునకు సమవాయసంబంధ ముండుటవలన ఘ్రాణసంయుక్తసమ వాయ సంబంధమే గంధముయొక్క ఘ్రాణజప్రత్యక్షమును గుఱించి హేతువై యున్నది. ఈరీతిగా ఘ్రాణజప్రత్యక్షమును గుఱించి యీమూడు సంబంధములు హేతువులై యున్నవి ఇవే వ్యాపారములై యున్నవి. ఘ్రాణేంద్రియము కరణమై యున్నది ఘ్రాణజప్రత్యక్షప్రమ ఫలమై యున్నది

ఇదే ప్రకారముగా శ్రోత్రాదిపంచేంద్రియములచేత బాహ్య పదార్థముల జ్ఞానము కలుగున్నది

(౧౦) మానసప్రత్యక్షప్రమానిరూపణము.

ఆత్మగుణ మగు సుఖాదిధర్మము, ఆత్మత్వజాతి, సుఖత్వాదిజాతియు, వీనికి ప్రత్యక్షము శ్రోత్రాదీంద్రియముచేత కలుగనేరగు మఱియు నేమనగా, ఆత్మాద్యాంతర పదార్థములకు మనస్సు హేతువై యున్నది ఆత్మ తన్నిష్ఠసుఖాదిగుణములు గాక భిన్నపదార్థములు బాహ్యము లనబడును ఆత్మకును తన్నిష్ఠధర్మములకు నాంతరము లని పేరు. ఎటుల బాహ్యప్రత్యక్షప్రమకు శ్రోత్రాదీంద్రియములు కరణములై యున్నవో అటులనె ఆంతరములైన యాత్మాదుల ప్రత్యక్షప్రమకు మనస్సు కరణమై యుండుటవలన మనస్సుకూడ ఇంద్రియ మని చెప్పబడును, ప్రమాణ మనియును చెప్పుదురు మనస్సునందు క్రియ కలిగి ఆత్మతో సంయోగ మయినప్పుడు ఆత్మయొక్క మానసప్రత్యక్ష మగుచున్నది. ఆ యాత్మయొక్క మానసప్రత్యక్షరూపప్రమ ఫలమై యున్నది ఆత్మమనస్సంయోగము వ్యాపారమై యున్నది. ఎటుల ననగా, ఆత్మమనస్సంయోగము మనోజన్యమై మనోజన్యాత్మ విషయక ప్రత్యక్ష ప్రమకు జనకమై యుండుటవలన వ్యాపారమై యున్నది. ఈ సంయోగరూప వ్యాపార సహిత మనస్సు ఆత్మవిషయక ప్రత్యక్షప్రమకు అ

సాధారణకారణమై యుండుటవలన ప్రమాణమై యున్నది.

జ్ఞానము, ఇచ్ఛ, ప్రయత్నము, సుఖము, దుఃఖము, ద్వేషము, ఇవి ఆత్మగుణములు

వీనియొక్క సాక్షాత్కారమును గుఱించి కూడ మనస్సే కరణమై (ప్రమాణమై) యున్నది అక్కడ మనస్సుతో కూడ జ్ఞానాదికమునకు సాక్షాత్సంబంధము లేదు గాని పరంపరా సంబంధ మున్నది తనయొక్క సంబంధియొక్క సంబంధము పరంపరా సంబంధ మనబడును జ్ఞానాదికమునకు ఆత్మయందు సమవాయసంబాధ ముండుటవలన జ్ఞాదికమునకు సంబధి ఆత్మ. దానితో మనస్సునకు సంయోగము గనుక మనస్సుతో జ్ఞానాదికమునకు పరంపరాసంబంధ మున్నది ఆజ్ఞానాదికమునకు మనస్సుతో స్వసమవాయి సంయోగ సంబంధ మున్నది. స్వ మనగా జ్ఞానాదికము, దానికి సమవాయి యనగా సమవాయసహితాత్మ, దానికి మనస్సుతో సంయోగ మున్నది. ఆలాగుననే మనస్సునకు జ్ఞానాదికముతో కూడ పరంపరాసంబంధ మున్నది. అది మనస్సంయుక్త సమవాయము. మనస్సంయుక్తము ఆత్మ, దానియందు జ్ఞానాదికమునకు సమవాయ సంబంధ మున్నది ఆలాగుననే జ్ఞాన, త్వేచ్ఛాత్వ, ప్రయత్నత్వ, సుఖత్వ, దుఃఖత్వ, ద్వేషత్వములకు మనస్సుతో ప్రత్యక్ష మయినపుడు మనస్సుతో జ్ఞానత్వాదికమునకు స్వాశ్రయ సమవాయి సంయోగ సంబంధ మయి యున్నది. స్వ మనగా జ్ఞానత్వాదికము, దానికి ఆశ్రయము జ్ఞానాదికము. దానికి సమవాయి ఆత్మ. దానికి మనస్సుతో సంయోగ మున్నది. ఆలాగుననే మనస్సునకు జ్ఞానత్వాదికముతో మనస్సంయుక్తసమవాయ సంబంధ మున్నది. ఎటుల ననగా, మనస్సంయుక్తాత్మయందు జ్ఞానాదికము సమవేతమై యున్నది, దానియందు జ్ఞానత్వాదికమునకు సమవాయ సంబంధ మున్నది. ఆలాగుననే ఆత్మయందు సుఖాభావదుఃఖాభావములయొక్క ప్రత్యక్ష మగుచున్నది. అప్పుడు మనస్సంబద్ధవిశేషణతాసంబంధ మున్నది. మనస్సంబద్ధ మేది యనగా, మనస్సంయోగసహితాత్మ. దానియందుసుఖాభావదుఃఖాభావములకు విశేషణతాసంబంధ మున్నది. సుఖమునందు దుఃఖత్వాభావమునకు ప్రత్యక్ష మయినయెడల మనస్సంయుక్తసమవేత విశేషణతాసంబాధ మున్నది. ఎటుల ననగా ఆత్మయందు సమవేత మయిన సుఖమునందు దుఃఖత్వాభావమునకు విశేషణతాసంబాధ మున్నది. ఈరీతిగా నభావముయొక్క మానసప్రత్యక్షమునకు హేతు వగు మనస్సంబద్ధవిశేషణతా

సంబంధము ఏకమై యున్నది. ఎపుడు ఆత్మయందు సుఖాభావమునకు ప్రత్యక్ష మగుచున్నదో అపుడు సంయోగసంబంధముతో మనస్సంబద్ధ మగునాత్మయందు సుఖాభావాదికమునకు విశేషణతాసంబంధ మున్నది సుఖాభావమునందు దుఃఖత్వాభావము ప్రత్యక్ష మయినయెడల సంయుక్తసమవాయసంబంధముతో మనస్సంబద్ధ మైన అనగా సుఖాదికమందును సాక్షాత్సంబంధముచేత మనస్సంబద్ధమునందును పరంపరాసంబంధముచేత మనస్సంబద్ధమునందును అభావమునకు విశేషణతాసంబంధ మున్నది. ఈరీతిగా మానసప్రత్యక్షమును గుఱించి మనస్సంయోగము, మనస్సంయుక్తసమవాయము, మనస్సంయుక్తసమవేతసమవాయము, మనస్సంబద్ధవిశేషణత, యని యీనాలుగుసంబంధములు హేతువులై యున్నవి. మానసప్రత్యక్షమునకు హేతువైన యీనాలుగుసంబంధములు వ్యాపారములై యున్నవి

సంబంధరూపవ్యాపార సహితాసాధారణకారణమనస్సు కరణమై యున్నది, అందువలన ప్రమాణము ఆత్మసుఖాదికముయొక్క మానససాక్షాత్కారరూపప్రమ ఫలమై యున్నది. ఆత్మగుణము లగుసుఖాదికములయొక్క ప్రత్యక్షమునకు సంయుక్త, సమవాయ, సంబంధము లెటుల హేతువులో అటులనే ధర్మాధర్మసంస్కారాదికము గూడ ఆత్మయొక్క గుణమైనందున వానితో మనస్సునకు సంయుక్త సమవాయ సంబంధ మున్నది. అయినను ధర్మాదిగుణములు ప్రత్యక్షయోగ్యము కానందున వానియొక్క మానసప్రత్యక్షము కలుగనేరదు. ప్రత్యక్షయోగ్యత దేనియందు లేదో అది ప్రత్యక్షగోచరము కాదు, మఱియు నేయాశ్రయముయొక్క ప్రత్యక్ష మగుచున్నదో దానియొక్క సంయోగమునకు ప్రత్యక్ష మగుచున్నది రెండువ్రేళ్లు సంయోగమునకు ఆశ్రయమై యున్నపుడు ఆరెండంగుళులచాక్షుషప్రత్యక్ష మయినపుడు సంయోగముయొక్క చాక్షుష ప్రత్యక్ష మగుచున్నది. మఱియు నంగుళియొక్క త్వాచప్రత్యక్ష మయినపుడు అంగుళులసంయోగముయొక్క త్వాచప్రత్యక్షము కూడ అగుచున్నది. ఆలాగుననే ఆత్మమనస్సంయోగముచేత నాత్మకు మానసప్రత్యక్ష మగుచున్నది అప్పుడు సంయోగమునకు ఆశ్రయము ఆత్మయైనందున సంయోగమునకు కూడ మానసప్రత్యక్షము కావలెను తథాపి సంయోగమున కాశ్రయములు రెండు, ఎప్పుడు సంయోగాశ్రయము లగు రెంటికి ప్రత్యక్ష మగుచున్నదో అప్పుడు సంయోగము కూడ ప్రత్యక్ష మగును, ఎప్పుడు రెండును ప్రత్యక్షము గాక

ఒకటిమాత్రమే ప్రత్యక్ష మగునో అప్పుడు సంయోగమునకు ప్రత్యక్షము కాదు. ఎటుల ననగా, ఘటము ప్రత్యక్ష మగుటవలన దానిసంయోగము కూడ ప్రత్యక్ష మగును మఱియు ఘటక్రియచేత ఘటాకాశమునకు సంయోగ మయినప్పుడు సంయోగమున కాశ్రయము ఘటాకాశములు రెండును అయి యున్నవి అందులో ఘటము ప్రత్యక్షమై ఆకాశము ప్రత్యక్షము కానందున వానిసంయోగము కూడ ప్రత్యక్షము కాదు. ఈరీతిగా నాత్మమనస్సంయోగమునకు ఆశ్రయము ఆత్మమనస్సులు. వానిలో నాత్మ, ఆత్మవిషయకమానసప్రత్యక్ష విషయమగుచున్నది, అనగా మనస్సుచేత ఆత్మప్రత్యక్ష మగుచున్నదే గాని మనస్సు ప్రత్యక్షము కాదు అందువలన నాత్మమనస్సంయోగమానసప్రత్యక్ష మగుట లేదు. ఆత్మయు, జ్ఞానసుఖాదికము మానసప్రత్యక్షము లగుచున్నవి గాని, జ్ఞానసుఖాదికములను విడిచి కేవలాత్మ ప్రత్యక్ష మగుటలేదు మఱియు నాత్మను విడిచి కేవలజ్ఞానసుఖాదికములును ప్రత్యక్షము కావు జ్ఞా, నేచ్ఛా, కృతి, సుఖ, దుఃఖ, ద్వేషములలో నేదైన నొకగుణసహిత మగునాత్మయొక్క ప్రత్యక్షము మనస్సుచేత నగును నేను తెలిసికొనుచున్నాఁడను, నేను ఇచ్ఛించుచున్నాడను, నేను ప్రయత్నించుచున్నాడను, నేను సుఖినై యున్నాడను, నేను దుఃఖినై యున్నాడను, నేను ద్వేషి నై యున్నాడను, ఈరీతిగా నేదైన నొక గుణమును విషయీకరించుకొనియే ఆత్మ ప్రత్యక్ష మగుచున్నది ఇంద్రియజన్యప్రత్యక్షప్రమకు నింద్రియసంబంధము హేతువై యున్నది. అదియ వ్యాపార మై యున్నది. ఇంద్రియము ప్రమాణ మై యున్నది ఇంద్రియజన్యసాక్షాత్కారమే రూపప్రత్యక్షప్రమ ఫలమై యున్నది ఇది న్యాయశాస్త్రసిద్ధాంతము.

౧౧ ప్రత్యక్షప్రమయొక్క కరణనిరూపణము.

గౌరీకాంతభట్టాచార్యుల యభిప్రాయ మేమనగా.—ప్రత్యక్షప్రమకు నింద్రియము కరణము కాదు ఏయింద్రియముయొక్కసంబంధము వ్యాపారమని చెప్పబడుచున్నదో అది కరణమై యున్నది ఇంద్రియము కారణమై యున్నదే కాని కరణము కాదు. వారియభిప్రాయ మేమనగా, వ్యాపారసహిత కారణము కరణము కా దనియు ఏది యుండిన కార్యమునందు విలంబము కాక అవ్యవహితోత్తరక్షణమందు కార్య మగునో ఆకారణమును కరణ మని చెప్పుదురు. ఇంద్రియముయొక్క సంబంధ మయినయెడల ప్రత్యక్షప్రమారూపకార్యమునందు విలంబముగాక ఇంద్రియసంబంధముచేత అవ్యవహితోత్తరక్షణము

నందు ప్రత్యక్షప్రమారూపకార్యము అవశ్య మగుటవలన నింద్రియసంబంధమే కరణ మయి ప్రత్యక్షప్రమాణ మగుచున్నది, ఇంద్రియము కాదు. ఈమతము నందు ఘటకరణము కపాలము కాదు, కపాలసంయోగమేకరణ మైయున్నది మఱియును కపాలము కారణముగాని ఘటమునకు కరణము కాదు. ఇటులనే పటకరణము తంతువు కాదు. తంతుసంయోగమే కరణము. పటకారణము తంతు వైనను కరణము కాదు, ఈరీతిగా ప్రథమపక్షమునందు ఏవ్యాపారరూప కారణ మంగీకరింపబడినదో అది స్వపక్షమందు కరణ మై యున్నది. మఱియు నేది కరణ మని యంగీకరింపబడినదో అది కేవలకారణమై యున్నది.

౧౨ జ్ఞానాశ్రయనిరూపణము.

ప్రత్యక్షజ్ఞానమున కాశ్రయ మాత్మ, వాడు కర్త, ప్రమాత, జ్ఞాత. ప్రమాజ్ఞానకర్తయె ప్రమాత యనబడును జ్ఞానకర్త జ్ఞాత యనబడును.

ఆజ్ఞానము భ్రమ యని, ప్రమ యనియు రెండు విధములు.

న్యాయసిద్ధాంతమునందు ఎట్లు ప్రమాజ్ఞానము ఇంద్రియజన్యమో అట్లు భ్రమజ్ఞానము కూడ ఇంద్రియజన్యమై యున్నది. అయినను భ్రమజ్ఞానమునకు కారణ మైన యే యింద్రియ మున్నదో అది భ్రమజ్ఞానమునకు కరణ మని చెప్పబడును, ప్రమాణము కా దని చెప్పబడును. ఎట్లనగా ప్రమకు అసాధారణ కారణమే ప్రమాణ మని చెప్పబడును

భ్రమజ్ఞాననిరూపణము. ౧౩—౧౭ వఱకు.

౧౩. న్యాయమతానుసారముగా భ్రమ నిరూపణము ఎక్కడ భ్రమ యున్నదో అక్కడ సిద్ధాంత మిట్లున్నది

దోషసహిత నేత్రసంయోగము రజ్జువుతో నైనయెడల రజ్జుత్వ ధర్మముతో నేత్రమునకు సంయుక్తసమవాయ సంబంధ మున్నది అయినను దోషబలముచేత రజ్జుత్వభావము కాదు రజ్జువునందు సర్పత్వభావ మగుచున్నది. సర్పత్వముతో నేత్రమునకు సంయుక్తసమవాయ సంబంధము లేకున్నను ఇంద్రియముయొక్క సంబంధము లేకయే దోషబలముచేత స్వర్పత్వసంబంధము రజ్జువునందు నేత్రముచేత ప్రతీత మగుచున్నది అయినను ఎవరికి దండత్వస్మృతి పూర్వ మున్నదో వానికి రజ్జుత్వమందు దండత్వభాన మగుచున్నది. సర్పత్వస్మృతి యున్నవానికి సర్పత్వభాన మగుచున్నది.

౧౪. వస్తువుయొక్క జ్ఞానమును గుఱించి విశేషణజ్ఞానమునకు హేతుత్వ నిరూపణము.

ఎప్పుడు దోషగహితేంద్రియముచేత యథార్థజ్ఞానము కలుగునో అప్పుడు విశేషణజ్ఞానము హేతువై యున్నది. అందువలన రజ్జుజ్ఞానమునకు పూర్వము రజ్జుత్వజ్ఞాన మున్నది. తెల్లతలగుడ్డ, తెల్లచొక్కా, కఱ్ఱ, వీనితో కూడుకొనిన బ్రాహ్మణునితో నేత్రమునకు సంయోగము కలిగినపుడు ఒకప్పుడు మనుష్యు డనియును, ఒకప్పుడు బ్రాహ్మణుడనియును, ఒకప్పుడు యష్టిధర బ్రాహ్మణు డనియును, ఒకప్పుడు కంచుకసహిత బ్రాహ్మణు డనియును, ఒకప్పుడు శ్వేత కంచుక సహితబ్రాహ్మణు డనియును, ఒకప్పుడు ఉష్ణీషసహిత బ్రాహ్మణు డని యును, ఒకప్పుడు శ్వేతోష్ణీష సహితబ్రాహ్మణు డనియును, మఱి యొకప్పుడు, ఉష్ణీష, కంచుక, యష్టి, సహితబ్రాహ్మణు డనియును, ఒకప్పుడు, శ్వేతోష్ణీష, శ్వేతకంచుక, శ్వేతయష్టిసహిత బ్రాహ్మణు డనియును జ్ఞానము కలుగును అప్పుడు నేత్రసంయోగము జ్ఞానమునకు సాధారణకారణ మై యున్నది. జ్ఞాన ముయొక్క వైలక్షణ్యమునందు కారణ మేమనగా, ఎప్పుడు మనుష్యత్వరూప విశేషణముయొక్క జ్ఞానము నేత్రసంయోగము కలుగునో అప్పుడు మనుష్యు డని చాక్షుషజ్ఞానము కలుగు చున్నది. బ్రాహ్మత్వజ్ఞానము నేత్రసంయోగము కలిగినప్పుడు బ్రాహ్మణు డని చాక్షుషజ్ఞానము కలుగుచున్నది. యష్టిబ్రాహ్మణత్వ ములకు నేత్రసంయోగమును కలిగినప్పుడు యష్టిధరబ్రాహ్మణు డనెడి జ్ఞానము కలుగుచున్నది. కంచుకబ్రాహ్మణత్వ రూప విశేషణముల జ్ఞానముచేత నేత్రసం యోగము కలిగినప్పుడు కంచుక సహిత బ్రాహ్మణు డనెడిచాక్షుష జ్ఞాన మగు చున్నది. శ్వేతతావిశిష్ట కంచుక రూప బ్రాహ్మణ త్వరూప విశేషణముయొక్క జ్ఞానము నేత్రసంయోగము కలిగినప్పుడు శ్వేతకంచుక సహిత బ్రాహ్మణు డనియు, ఉష్ణీషసహిత బ్రాహ్మణత్వరూప విశేషణములయొక్క జ్ఞానము నేత్ర సంయోగమును కలిగి నప్పుడు ఉష్ణీషసహిత బ్రాహ్మణు డనియును, శ్వేతత్వ విశి ష్టోష్ణీషబ్రాహ్మణత్వరూపము లగు నీరెండువిశేషణములజ్ఞానము నేత్రసంయోగ ము కలిగినప్పుడు, శ్వేతోష్ణీషసహితబ్రాహ్మణుడనియును, ఉష్ణీష, కంచు, కయష్టి, బ్రాహ్మణత్వము లను నీనాలుగు విశేషణముల జ్ఞానము నేత్రసంయోగము కలిగి నప్పుడు, ఉష్ణీషకంచుక సహితయష్టిధరబ్రాహ్మణు డనియును, శ్వేతతా విశిష్టో ష్ణీష, శ్వేతతావిశిష్టకంచుక, శ్వేతతావిశిష్టయష్టి, బ్రాహ్మణత్వరూపవిశేషణ

జ్ఞానము నేత్రసంయోగము కలిగినప్పుడు, శ్వేతోష్ణీష, శ్వేతకంచుక, యష్టిధర బ్రాహ్మణు డనియును చాక్షుషజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఈరీతిగా ఎన్నివిశేషణములయొక్క జ్ఞానము పూర్వమునం దున్నదో అన్ని విశేషణములతో విశిష్టమగుదానియొక్క జ్ఞానము ఇంద్రియములచేత కలుగుచున్నది అప్పుడు ఇంద్రియ సంబంధము తుల్యమై యున్నది విశిష్టప్రత్యయమునకు వైలక్షణ్యకారణము విలక్షణవిశేషణజ్ఞానమై యున్నది. విలక్షణవిశేషణజ్ఞానము కారణ మని అంగీకరించినయెడల నేత్రసంయోగముతో బ్రాహ్మణునియొక్క జ్ఞానము సమానముగా నుండవలయును. ఎప్పుడు ఘటముతో నేత్రమునకును, త్వక్కునకును సంయోగ మున్నదో అప్పుడు ఘట మనియును పృథివి యనియును, ఒకప్పుడు ఘటపృథివి యనియును, జ్ఞానము కలుగుచున్నది ఎప్పుడు ఘటత్వరూపవిశేషణము యొక్క జ్ఞానము, ఇంద్రియసంయోగమును ఉన్నవో అప్పుడు ఘట మనియును, పృథివీత్వరూపవిశేషణముయొక్క జ్ఞానము ఇంద్రియసంయోగము కలిగినప్పుడు పృథివి యనియును, ఘటత్వ, పృథివీత్వరూపవిశేషణములయొక్క జ్ఞానము ఇంద్రియ సంయోగము కలిగినప్పుడు ఘటము పృథివి యనియును ప్రత్యక్ష మగుచున్నది. ఈరీతిగా ఘటముతోడను ఇంద్రియమునకు సంయోగ రూపకారణము ఏకమై యున్నది. మఱియును విషయ మగు ఘటమును ఏకమై యున్నది. ఘటత్వ, పృథివీత్వ రూప జాతి ఘటమందు సర్వదా యున్నది ఒకప్పుడు ఘటత్వ సహిత ఘటమాత్రమును జ్ఞానము విషయీకరించుచున్నది ద్రవ్యత్వ, పృథివీత్వాది జాతిరూపాదిగుణము ఘట మున్నది యనుజ్ఞానమునందు విషయ మగుట లేదు. ఒకప్పుడు పృథివి యనుఘటజ్ఞానమునందు ఘటత్వము విషయ మగుట లేదు. అయిన పృథివీత్వేన ఘటమును, పృథివీత్వముయొక్క సంబంధమును విషయీకరించుచున్నది. ఒకప్పుడు పృథివీత్వఘటత్వ రూపజాతి ఘటమందుండు దాని యొక్క సంబంధమును ఘటమును విషయీకరించుచున్నది ఈరీతిగా జ్ఞానభేదము సామగ్రీభేదము లేక సంభవింపదు. విశేషణజ్ఞానరూప సామగ్రీభేదమే జ్ఞానవిలక్షణతయందు హేతువై యున్నది. ఎక్కడ ఘట మున్నది యను జ్ఞాన మగుచున్నదో అక్కడ ఘటము, ఘటత్వము, ఘటమునం దుండుఘటత్వము యొక్క సమవాయసంబంధమును ప్రతీత మగుచున్నవి. పృథివి యున్నది యను జ్ఞానము కలుగు నప్పుడు, ఘటము, పృథివీత్వము, ఘటమునం దుండు పృథివీత్వముయొక్క సమవాయ సంబంధము కూడ భాసించుచున్నది.

౧౫. విశేషణ విశేష్యములయొక్క స్వరూపనిరూపణము

ఘటత్వ, పృథివీత్వములు విశేషణములు, ఘటము విశేష్యము. ఎట్లనగా, సంబంధమునకు ప్రతియోగి విశేషణమై యున్నది. సంబంధమునకు అనుయోగి విశేష్యమై యున్నది. దేనియొక్క సంబంధమున్నదో అది సంబంధమునకు ప్రతియోగి. దేనియందు సంబంధమున్నదో యది యనుయోగి యని వివేకము. ఘటత్వ, పృథివీత్వములయొక్క సమవాయసంబంధము ఘటమునందు భాసించుచుండుట వలన ఘటత్వ పృథివీత్వములు సమవాయ సంబంధమునకు ప్రతియోగు లగుట వలన విశేషణము లై యున్నవి. సంబంధమునకు అనుయోగి ఘట మగుట వలన విశేష్యమై యున్నది ఎక్కడ దండి యగు పురుషు డున్నా డని జ్ఞానము కలుగుచున్నదో అక్కడ దండత్వవిశిష్టదండము సంయోగసంబంధముచేత పురుషత్వ విశిష్టపురుషునియందు భాసించుచున్నది. కాష్ఠసహితమనుష్యు డున్నాడనుజ్ఞాన మయినయెడల కాష్ఠత్వవిశిష్టదండము మనుష్యత్వ విశిష్టపురుషునియందు సంయోగసంబంధముచేత భాసించుచున్నది. ప్రథమజ్ఞానమునందు దండత్వవిశిష్టము దండసంయోగమునకు ప్రతియోగిగా నుండుటవలన విశేషణము, పురుషత్వవిశిష్ట పురుషుడు సంయోగమునకు ననుయోగి యై యుండుటవలన విశేష్య మై యున్నది. ద్వితీయజ్ఞానమునందు కాష్ఠత్వ విశిష్టదండము ప్రతియోగి యై యున్నది, మనుష్యత్వ విశిష్టపురుషు డనుయోగి యై యున్నాడు ఈరెండుజ్ఞానములయందును దండము విశేషణముగాను పురుషుడు విశేష్యముగాను ఉండినను, ప్రథమజ్ఞానమునందు దండమందు దండత్వము భాసించు చున్నది, కాష్ఠత్వము భాసించుటలేదు, పురుషునియందు పురుషత్వము భాసించుచున్నదే గాని మనుష్యత్వము భాసించుట లేదు ఆలాగుననే ద్వితీయ జ్ఞానమునందు దండమునందుకాష్ఠత్వము భాసించుచున్నదే గాని దండత్వము భాసించుటలేదు పురుషునియందు మనుష్యత్వము భాసించుచున్నదే గాని పురుషత్వము భాసించుట లేదు. దండత్వకాష్ఠత్వములు దండమునకు విశేషణము లై యున్నవి. ఎట్లనగా దండత్వాదికమునకు దండము దేసంబంధ మున్నదో దానికప్రతియోగి దండత్వాదికము. దండత్వాదికముయొక్క సంబంధము దండమం దున్నది సంబంధమున కనుయోగి దండ మగుటవలన దండము విశేష్యము. ఈరీతిగా దండత్వమునకు దండము విశేష్యమై పురుషునికి దండము విశేషణ మైయున్నది. ఎట్లనగా, పురుషునియందు దండముయొక్క యే సంయోగ మున్నదో దానికి

ప్రతియోగి దండ మై యున్నది. అందువలన పురుషునికి విశేషణమై యున్నది. ఆసంయోగమునకు పురుషుడనుయోగిగా నుండుటవలన విశేష్యమై యున్నాడు ఎట్లు పురుషునికి దండము విశేషణమో అట్లు పురుషత్వ, మనుష్యత్వములు కూడ పురుషునియందు విశేషణములై యున్నవి. ఎట్లనగా దండమునకు పురుషునితో సంయోగసంబంధ మెట్లు భాసించునో అట్లు పురుషత్వాదిజాతియొక్క సమవాయసంబంధము భాసించుచున్నది. ఆసంబంధమునకు పురుషత్వాదికము ప్రతియోగి యై యుండుటవలన విశేష మై యున్నది. అనుయోగి యగుటవలన పురుషుడు విశేష్య మై యున్నాడు అయినను ఇటువంటిభేద మున్నది. పురుషునియొక్క ధర్మ మగు నే పురుషత్వ మనుష్యత్వాదికము లున్నవో అది కేవల పురుషవ్యక్తియందు విశేషణము లై యున్నవి. మఱియు పురుషత్వాది ధర్మ విశిష్టపురుషవ్యక్తియందు దండాదికము విశేషణ మై యున్నది. దండాదికము, దండత్వాదిధర్మమునకు విశేష్యమై యున్నది. పురుషత్వాదికము పురుషునకు విశేషణ మయి యున్నది పరంతు దండత్వాది విశేషణముయొక్క సంబంధమును ధరించు కొనిన పిమ్మట పురుషాది విశేష్యముయొక్క సంబంధిదండాదికమగుచున్నది. ఈరీతిగా కేవలవ్యక్తియందు పురుషత్వ మనుష్యత్వవిశేషణము లున్నవి. పురుషత్వ మనుష్యత్వ విశిష్టపురుషవ్యక్తియందు దండత్వ కాష్ఠత్వ విశిష్టదండము విశేషణమై యున్నది. మఱియు కేవలదండ వ్యక్తియందు దండత్వము, కాష్ఠత్వము విశేషణమై యున్నవి.

ఈరీతిగా జ్ఞానముయొక్క విషయతావిచారము చాయగా బహుసూక్ష్మముగా తెలియును. చక్రవర్తి గదాధరభట్టాచార్యులచేత సంగతిగ్రంథమునందు విస్తారము వ్రాయఁబడియున్నది మఱియు జయరామ పంచాననభట్టాచార్యుల చేతను, రఘునాథభట్టాచార్యులచేతను, విషయతా విచారాత్మక గ్రంథము చేయబడియున్నది ఈవిషయములు వానియందు సుస్పష్టములుగా నున్నవి సూక్ష్మపదార్థ విచారము సంస్కృతవాణి వినా వ్రాయుటకు సుసాధ్యము కాదు గనుక దుర్బోధమైనందున నిచ్చట నతిస్థూలముగా నీప్రచారము వివరింపబడినది.

౧౬ - విశేషణవిశేష్యజ్ఞానభేదపూర్వక మగున్యాయ మత ప్రథమజ్ఞానసమాప్తి.

పై జెప్పిన రీతిగా విశిష్టజ్ఞానమునకు విశేషణజ్ఞానము హేతువై యున్నది. ఆవిశేషణజ్ఞాన మొకప్పుడు స్మృతిరూపమై, మఱియు నొకప్పుడు

నిర్వికల్పరూపమై, యొకప్పుడు విశిష్టజ్ఞానరూప మై యున్న ది. విశేష్యవిశేషములకంటె పూర్వము విశేషణమాత్రముతో ఇంద్రియసంబంధ మగునప్పుడు ఆవిశేషమాత్రముతో ఇంద్రియసంబంధజన్యజ్ఞానము విశిష్టప్రత్యక్ష మై యున్న ది. పురుషునితో సంబంధము లేక కేవలదండముతో నింద్రియసంబంధ మగునప్పుడు ఉత్తరక్షణమునందు పురుషునితో సంబంధ మగునెడల దండ రూపవిశేషణముయొక్క జ్ఞానము విశేషణమాత్రముయొక్క సంబంధముచేత జన్య మై యున్న ది. దానివలన నుత్తరక్షణమునందు దండి పురుషుడని ఈవిశిష్ట జ్ఞానము కలుగు చున్న ది. ఘటము అని ప్రథమ మగు నే విశిష్టజ్ఞాన మున్న దో దానికి పూర్వమందు ఘటత్వరూపవిశేషణముయొక్క యింద్రియసంబంధము చేత నిర్వికల్పజ్ఞాన మగుచున్న ది. ఉత్తరక్షణమునందు ఇది ఘట మని ఘటత్వ విశిష్టఘటజ్ఞాన మగుచున్న ది ఏ యింద్రియసంబంధముచేత ఘటత్వనిర్వికల్ప జ్ఞానము కలుగునో ఆయింద్రియసంబంధముచేతనే ఘటత్వవిశిష్టఘటముయొక్క సవికల్పకజ్ఞానము కలుగుచున్న ది ఘటత్వముయొక్క నిర్వికల్పకజ్ఞానమునందు ఇంద్రియము కరణమై యున్న ది ఇంద్రియసంయుక్తసమవాయ సంబంధము వ్యాపార మై యున్న ది. ఘటత్వవిశిష్టఘటముయొక్క సవికల్పకజ్ఞానమునందు ఇంద్రియసంయుక్తసమవాయ సంబంధము కరణ మై యున్న ది. నిర్వికల్పక జ్ఞానము వ్యాపారమై యున్న ది. ఈరీతిగా ఒకానొక యాధునిక నైయాయికునిచేత నిర్వికల్పకజ్ఞానము సవికల్పకజ్ఞానమునందును కరణభేదముగా చెప్పబడియున్న ది. ఇది సంప్రదాయవిరుద్ధముగా నున్న ది. ఎట్లనగా,—వ్యాపారసహితాసాధారణకారణము కరణ మని చెప్పబడియున్న ది ఈమతమునందు ప్రత్యక్షజ్ఞానమునకు కరణ మై యుండునింద్రియమునకే ప్రత్యక్షప్రమాణ మని పేరు. ఆధునికరీతిగా సవికల్పజ్ఞానమునకు కరణ మై యుండునింద్రియసంబంధము కూడ ప్రమాణ మని చెప్పవలెను. సంప్రదాయజ్ఞులచేత సంబంధము ప్రమాణ మని అంగీకారము లేనందువలన ఆరెండుప్రత్యక్షజ్ఞానములకును ఇంద్రియమే కరణమై యుండుట వలన ప్రత్యక్షమే ప్రమాణమై యున్న ది. అయిన నిర్వికల్పకజ్ఞానమునందు ఇంద్రియసంబంధము మాత్రము వ్యాపారమై యున్న ది. సవికల్పకజ్ఞానమం దయిననో ఇంద్రియసంబంధము, నిర్వికల్పకజ్ఞానమును, ఈరెండును వ్యాపారమై యున్న వి. ఈద్వివిధప్రత్యక్షజ్ఞానములకును కరణ మై యుండునింద్రియము ప్రత్యక్షప్రమాణ మై యున్న ది. ధర్మధర్ములయొక్క సంబంధమును విషయీకరించినజ్ఞానము సవి

కల్పకజ్ఞాన మని చెప్పుదురు. ఘట మున్నది యనుజ్ఞానముచేత ఘటమునందు ఘటత్వ సమవాయము భాసించుచున్నది. అందువలన సవికల్పకజ్ఞానమునకు ధర్మము, ధర్మి, సమవాయము, ఈమూఁడు విషయము లై యున్నది అందువలన ఘటము అనునీవిశిష్టజ్ఞానము సంబంధమును విషయీకరించుటవలన సవికల్పక మని చెప్పుదురు. తద్భిన్నజ్ఞానమును నిర్వికల్ప మని చెప్పుదురు. సవికల్ప, నిర్వికల్పకజ్ఞానముయొక్క లక్షణము శితికంఠీయమునందు విస్తృతముగా నున్నది తదర్థము సూక్ష్మముగా నుండుటచే విస్తర మిచ్చుట వ్రాయ లేదు ఈరీతిగా ప్రథమవిశిష్టజ్ఞానమునకు జనక మగు విశేషజ్ఞానము నిర్వికల్పకజ్ఞాన మై యున్నది. ఘట మున్నది యని విశిష్టజ్ఞానానంతరమున ఘటముయొక్క విశిష్టజ్ఞానము తిరిగి యైనప్పుడు ఘటముతో నింద్రియమునకు సంబంధ మున్నది గాన తత్సంబంధముచేత పూర్వానుభవజన్యఘటత్వస్మృతి యున్నది దానిచేత నుత్తరక్షణము నందు ఘట మున్నది యని విశిష్టజ్ఞానము కలుగుచున్నది ఈరీతిగా ద్వితీయాదివిశిష్టజ్ఞానమునకు స్మృతిరూపవిశేషణజ్ఞానము హేతు వై యున్నది ఎప్పుడు దోషసహిత నేత్రమునకు రజ్జువుతో నైనను శుక్తితో నైనను సంబంధము కలుగునో అప్పుడు దోషబలముచేత సర్పత్వరజతత్వములయొక్క స్మృతి యగుచున్నది రజ్జుత్వశుక్తిత్వములయొక్క స్మృతి యగుట లేదు విశిష్టజ్ఞానమునకు హేతు వైన విశేషణజ్ఞానము ఏధర్మమును విషయీకరించియున్నదో ఆ ధర్మము విశిష్టజ్ఞానముచేత విషయమునందు భాసించుచున్నది సర్పత్వ రజతత్వములయొక్క స్మృతిరూపజ్ఞానము రజ్జుత్వశుక్తిత్వములను విషయీకరించుట లేదు. సర్పత్వ రజతత్వములను విషయీకరించుటవలన సర్ప మని రజ్జువుయొక్క విశిష్టజ్ఞానముచేత రజ్జువునందు సర్పత్వభాన మగుచున్నది. రజత మని శుక్తియొక్క విశిష్టజ్ఞానముచేత శుక్తియందు రజతత్వభాన మగుచున్నది సర్ప మని ఈవిశిష్టభ్రమయందు విశేష్యము రజ్జువు, సర్పత్వము విశేషణము, అయి యున్నవి ఎట్లనగా, సర్పత్వముయొక్క సమవాయసంబంధము రజ్జువునందు భాసించుచున్నది. ఆ సమవాయమునకు సర్పత్వము ప్రతియోగి యై రజ్జువు అనుయోగి యై యున్నవి. రజతము అని ఈభ్రమచేత శుక్తియందు రజతత్వముయొక్క సమవాయము భాసించుచున్నది. ఆ సమవాయమునకు ప్రతియోగి రజతత్వము వలన నది విశేషణమై యున్నది శుక్తి అనుయోగి యై యుండుటవలన విశేష్య మై యున్నది. ఈరీతిగా భ్రమజ్ఞానముచేత విశేషణాభావ సహితమునందు విశే

షణభావ మగుచున్నది. అందువలన న్యాయమతమునందు విశేషణాభావ సహిత మునందు విశేషణప్రతీతి భ్రమ మని చెప్పబడెను దానికి అయథార్థజ్ఞాన మని పేరు అన్యథాఖ్యాతి యనియును నామాంతరము కలదు. భ్రమజ్ఞానమునందు సూక్ష్మవిచారము అన్యథాఖ్యాతివాదనామకగ్రంథమునందు చక్రవర్తి గదా ధరభట్టాచార్యులచేత వివరణముగా నున్నది. అది దుర్బోధముగా నున్నందున నిచ్చట వ్రాయ లేదు. న్యాయమతమునందు సర్పాదిభ్రమకు విషయము రజ్జ్వా దికమై యున్నది. సర్పాదికము కాదు ప్రత్యక్షరూపభ్రమజ్ఞానము కనుక ఇంద్రియ జన్యమై యున్నది.

౧౭ వేదాంతసిద్ధాంతానుసారముగా నింద్రియాజన్య మగు భ్రమజ్ఞాన నిరూపణము

వేదాంతసిద్ధాంతమునందు రజ్జువు సర్పభ్రమకు విషయము కాదు. అనిర్వ చనీయసర్పమే విషయమై యున్నది. భ్రమజ్ఞానము ఇంద్రియజన్యము కాదు. మఱియు న్యాయమతమునందు జ్ఞానమునకు నాశ్రయ మాత్మ వేదాంతము నందు జ్ఞానోపాదానకారణము అంతఃకరణమై యున్నందున అంతఃకరణమే జ్ఞానాశ్రయమై యున్నది న్యాయమతమునందు ఏ సుఖాదిక మాత్మగుణముగా చెప్పబడెనో అది వేదాంతమునందు అంతఃకరణపరిణామ మని చెప్పుటవలన నంతః కరణ ధర్మమే కాని యాత్మధర్మము కాదు. అయిన వేదాంతమతమునందు భ్రమజ్ఞాన మంతఃకరణపరిణామము కాదు అవిద్యాపరిణామమై యున్నది. ఇది విచారసాగరమునందు వివరించియుండుటచే నిచట విరమింపఁబడినది.

౧౮. భ్రమజ్ఞానముయొక్క సంక్షేప నిరూపణము.

సర్పసంస్కారసహితము, పురుషునియొక్క దోషసహితమును, నగునేత్ర మునకు రజ్జువుతో సంబంధమైనప్పుడు రజ్జువుయొక్క విశేషధర్మమగురజ్జుత్వమునకు భానము కలుగదు రజ్జువునందుండు (ముంజ) రూపావయముకూడ భాసించుట లేదు. రజ్జువునందు సామాన్యధర్మ మగునిదంత్వము మాత్రము భాసించుచున్నది. ఆలాగుననే శుక్తియందు శుక్తిత్వము నిలపృష్ఠత్వము త్రికోణత్వమును భాసిం చుట లేదు మఱియును సామాన్యధర్మ మగునిదంత్వము మాత్రము భాసించు చున్నది అందువలన నేత్రద్వారమున అంతఃకరణము రజ్జువును బొంది ఇదమా కారపరిణామమును బొందుచున్నది. ఆ యిదమాకారవృత్త్యుపహితచేతననిష్ఠావిద్య (౧)సర్పాకార(౨)జ్ఞానాకారము లనెడు రెండుపరిణామముల నొందుచున్నది. దండ

సంస్కారసహిత మగు పురుషునియొక్క దోషసహిత నేత్రము రజ్జువుతో సంబంధ పడినప్పుడు వృత్తి యగును. అప్పుడు (౧) దండము (౨) దానిజ్ఞానమును అవిద్యాపరిణామము లై యున్నవి. మాలాసంస్కారసహిత మగు పురుషునియొక్క సదోష నేత్రమునకు రజ్జువుతో సంబంధ మైనప్పుడు ఇదమాకారవృత్తి యగుచున్నది. ఆవృత్త్యుపహిత చేతనమందుండు నవిద్య (౧) మాలారూపమునను (౨) దానిజ్ఞానరూపమునను పరిణామమును బొందును. ఎప్పుడు ఏకరజ్జువుతో నాముగ్గురు పురుషులయొక్క సదోష నేత్రసంబంధ మగుచున్నదో అప్పుడు (౧) సర్పము, (౨) దండము, (3) మాల యను నీ మూడువృత్తులు ప్రత్యేకముగా గలుగుచున్నవి ఎవనియొక్క వృత్త్యుపహితము నందు ఏవిషయము జన్యమై యున్నదో అది ఆయనకు ప్రతీత మగుచున్నది ఇతరులకు లేదు ఈరీతిగా భ్రిమజ్ఞాన మింద్రియజన్యము కాదు. అవిద్యావృత్తిరూప మై యున్నది. ఏవృత్త్యుపహితచేతనమందుండెడి యవిద్యయొక్క పరిణామము భ్రిమ మై యున్నదో ఆయిదమాకారవృత్తి నేత్రములకు రజ్జ్వాదివిషయములతో కలుగుసంబంధముచేత నగుచున్నది. అందువలన భ్రిమజ్ఞానమునందు ఇంద్రియజన్యతాప్రతీతి యగుచున్నది. అనిర్వచనియ ఖ్యాతినిరూపణము, అన్యధాఖ్యాత్యాది ఖండనమును గౌడబ్రహ్మానందకృత ఖ్యాతివిచారణమునందు విస్తరముగా నున్నది. అది అతికఠినముగా నున్నందున నిచ్చట వ్రాయ లేదు.

న్యాయ వేదాంతముల యన్యోన్యవిలక్షణత.

వేదాంతసిద్ధాంతమునందు అభావజ్ఞానముకూడ ఇంద్రియజన్యము కాదు. అనుపలబ్ధినామకపృథక్ప్రిమాణముచేత అభావజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అందువలన అభావప్రత్యక్షమునకు హేతు వైనవిశేషణతాసంబంధాంగికారము నిష్ఫలము. మఱియును జాతివ్యక్తులకును, సమవాయసంబంధము లేదు. అయినను తాదాత్మ్యసంబంధ మున్నది ఆలాగుననే గుణగుణులకు, క్రియాక్రియావంతులకు, ఉపాదానకార్యములకును, కూడ తాదాత్మ్యసంబంధ మున్నది. అందువలన సమవాయస్థానమునందు తాదాత్మ్య సంబంధము వేదాంత మతరీతిచే చెప్పి యున్నారు

ఎట్లు త్వగాదీంద్రియములు భూతజన్యము లై యున్నవో అట్లు శ్రోత్రేంద్రియము కూడ ఆకాశజన్య మై ఆకాశరూపము కాదు. మఱియును మీమాంసకమతమునందు శబ్దము ద్రవ్య మై యున్నది. వేదాంతమతమునందు గుణ మై

యున్నది. అయిన న్యాయమతమునందు శబ్దము ఆకాశమాత్రముయొక్క గుణమై యున్నది వేదాంతమతమునందు శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములవారిచేత పంచభూతగుణ మని చెప్పబడి యున్నది. వేదాంతమతమునందు శ్రీవాచస్పతిమిశ్రులవారిచేత మనస్సు ఇంద్రియముగా నంగీకరింపబడినది ఇతరగ్రంథకారులచేత మనస్సు ఇంద్రియముగా నంగీకరింపబడ లేదు ఎవరిమతమందు మనస్సు ఇంద్రియము కాదో వారిమతమందు సుఖదుఃఖాదిజ్ఞానము ప్రమాణజన్యము కానందున ప్రమ కాదు సుఖమును దుఃఖమును, సాక్షిభాస్యము లై యున్నవి. శ్రీవాచస్పతిమిశ్రమతానుసారముగా సుఖదఃఖాదిజ్ఞానము మనోరూపప్రమాణజన్య మై యున్నది, అందువలన ప్రమ యై యున్నది బ్రహ్మాపరోక్షజ్ఞానము రెండుమతములయందును ప్రమారూప మైయే యున్నది శ్రీవాచస్పతిమిశ్ర మతానుసారముగా మనోరూపప్రమాణజన్య మై యున్నది. ఇతరమతమునందు శబ్దరూపప్రమాణజన్య మై యున్నది

౧౫. శ్రీవాచస్పతిమిశ్రమతానుసారముగా మనస్సుయొక్క యింద్రియత్వమునకు సారగ్రాహిదృష్టిచేత నంగీకారము.

ఎవరిమతమునందు మనస్సు ఇంద్రియము కాదో వారియొక్క మతమునందు ఇంద్రియజన్యత్వము ప్రత్యక్షజ్ఞానలక్షణము కాదు విషయచేతనమునకు వృత్తిచేతనముతో నభేదమే ప్రత్యక్షజ్ఞానలక్షణ మై యున్నది. వృత్తిచేతనమునకును విషయచేతనమునకును అభేద మని విచారసాగరమందు వర్ణితము. శ్రీవాచస్పతిమతము సరి యయినది కాదు. ఆమతమందు దోషములు —

(౧) మనస్సునకు అసాధారణవిషయమే లేనందున మనస్సు ఇంద్రియము కానేరదు.

(౨) గీతావచనవిరోధము. గీత 3 అధ్యాయమునందు ఇంద్రియములకంటె మనస్సు భిన్నముగా జెప్పబడియున్నది. మనస్సు ఇంద్రియముగా నుండునెడల ఇంద్రియములకంటె మనస్సు పర మని చెప్పకూడదు గదా మఱియును మానసజ్ఞానము బ్రహ్మవిషయము కాదని శ్రుతిస్మృతులు ఘోషించుచున్నవి. శ్రీవాచస్పతిచేత మనస్సు ఇంద్రియ మనియంగీకరించి బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కూడ మనోరూపేంద్రియజన్య మగుటవలన మానస మని చెప్పబడి యున్నది. ఇది విరుద్ధము.

అంతఃకరణముయొక్క యవస్థావిశేషణము మనస్సుగదా. ఆయంతఃకరణము ప్రత్యక్షజ్ఞానమునకు నాశ్రయ మగునెడల కర్త యగుచున్నది. ఏది కర్తయో అది కరణము కాదు. అందువలన మనస్సు ఇంద్రియము కాదు. ఏదోషము మనస్సునకు ఇంద్రియత్వపక్షమునందు చెప్పబడినదో అది సూక్ష్మవిచారణమీద దోషము కాదు. ఎట్లనగా, మనస్సునకు అసాధారణవిషయము సుఖదుఃఖేచ్ఛాదికమై యున్నది. అంతఃకరణవిశిష్ట జీవుడును విషయమై యున్నాడు గీతయందు ఇంద్రియములకంటె మనస్సు పర మని చెప్పియున్నది. అచ్చట నింద్రియశబ్దముచేత బాహ్యేంద్రియగ్రహణము చేయుటవలన బాహ్యేంద్రియములకంటె మానసేంద్రియము పర మని గీతాగూఢాభిప్రాయ మగుటవలన విరోధము లేదు. మానసజ్ఞానమునకు బ్రహ్మ విషయము కాదని చెప్పువారి యభిప్రాయ మేమనగా, శమదమాది సంస్కారసహిత విక్షిప్తమనస్సుచేత జన్య మయిన జ్ఞానమునకు బ్రహ్మ విషయము కాదు. మఱియును మానసజ్ఞానముయొక్క ఫలవ్యాప్యత్వము బ్రహ్మమునందు లేదు. వృత్తియందు చిదాభాసము ఫల మని చెప్పబడును దానికి విషయము బ్రహ్మము కాదు. ఘటాద్యనాత్మపదార్థములను వృత్తి పొందుచున్నది. ఆవృత్తి, చిదాభాసము ఈరెంటికిని వ్యాప్యము అనగా విషయము పదార్థ మగుచున్నది మఱియును బ్రహ్మాకారవృత్తియందు ఏచిదాభాసుడున్నాడో అతనివ్యాప్యము అనగా విషయము బ్రహ్మము కాదు ఆవృత్తిమాత్రమునకు విషయమై యున్నది ఇది విచారసాగరమునందు చతుర్థతరంగమునందు స్పష్టము.

ఎటుల మానస విషయత్వము బ్రహ్మమునందు నిషిద్ధమో యటుల శాబ్ద విషయత్వమును నిషిద్ధము "యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ" ఇది శ్రుతినిషేధవచనము. ఇచ్చట శబ్దజన్యజ్ఞానమునకు బ్రహ్మము విషయము కాదను నర్థము నంగీకరించునెడల మహావాక్యము కూడ శబ్దరూపమై యున్నందున తజ్జన్యజ్ఞానమునకు కూడ బ్రహ్మము విషయము కాక పోవలయును. ఇది వేదాంత సిద్ధాంతభంజకము కాగలదు అందువలన పైనిషేధవచనమునకు ఈ క్రింద నుపవర్ణితార్థ మంగీకారము.

శబ్దశక్తిరూప వృత్తిజన్యజ్ఞానమునకు బ్రహ్మము విషయము కాదనియును శబ్దముయొక్క లక్షణావృత్తి జన్యజ్ఞానమునకు బ్రహ్మము విషయ మనియును అర్థము. లక్షణావృత్తి జన్యజ్ఞానమునందును, చిదాభాసరూపఫలవిషయము

బ్రహ్మము కా దనియును, ఆవరణభంగరూపవృత్తి మాత్రము యొక్క విషయత్వము బ్రహ్మమునం దున్న దనియును చెప్పవలయును. ఎట్లుశబ్దజన్యజ్ఞానము యొక్క విషయత్వమునకు సర్వథా నిషేధము లేదో అట్లు మానసజ్ఞానముయొక్క విషయతకును సర్వథా నిషేధము లేదు. సంస్కారహితమనస్సునకు బ్రహ్మజ్ఞానమును గుఱించి హేతుత్వము లే దనియును, మానసజ్ఞానమునందుండు చిదాభాసాంశముయొక్క విషయత్వము లే దనియును నభిప్రాయము. ఎవరు బ్రహ్మజ్ఞానమును గుఱించి మనస్సునకు కరణత్వము చెప్పుచున్నారో వారిమతమునందు బ్రహ్మజ్ఞానము ద్వివిధప్రమాణజన్య మని చెప్పవలయును మహావాక్యమునందు, బ్రహ్మజ్ఞానమును గుఱించి కరణత్వము శ్రీభాష్యకారాదులచేత సర్వత్ర ప్రతిపాదితమై యున్నది గనుక దానిని నిషేధించుటకు వీలులేదు మనస్సునకు కరణత్వము చెప్పినయెడల ప్రమాకరణము ప్రమాణము గాన బ్రహ్మప్రమను గుఱించి శబ్దము, మనస్సును, ఈ రెండు ప్రమాణములును సిద్ధించుచున్నవి ఇది దృష్టవిరుద్ధమై యున్నది. ఎట్లనగా, చాక్షుషాదిప్రమకు నేత్రాద్యేకైకప్రమాణ మున్నది కాని ఏప్రమకును హేతువు లయిన రెండుప్రమాణములను చూడ లేదు, వినను లేదు నైయాయికులు కూడ చాక్షుషాదిప్రమను గుఱించి మనస్సునకు సహకారిత్వము నంగీకరించి నేత్రాదికమునకే ప్రమాణత్వము నంగీకరించినారే కాని మనస్సునకు లేదు సుఖాదిజ్ఞానమును గుఱించి కేవలము మనస్సునకు ప్రమాణత్వము నంగీకరించియున్నారే కాని యితరమునకు లేదు అందువలన నొకప్రమను గుఱించి రెండు ప్రమాణములను జెప్పుట దృష్టవిరుద్ధమై యున్నది. ఎక్కడ ఏకపదార్థమునందు రెండు ఇంద్రియములకు యోగ్యత యున్నదో (ఘటమునందు నేత్రత్వక్కులకు రెంటికిని యోగ్యత యున్నది) అక్కడ రెండుప్రమాణములతోను ఏకప్రమ కాదు. నేత్రప్రమాణముచేత ఘటముయొక్క చాక్షుష ప్రమ యగుచున్నది. త్వక్ప్రమాణముచేత త్వాచప్రమ కలుగుచున్నది. రెండు ప్రమాణములచేత నేకప్రమ చూపబడలేదను శంక కవకాశము లేదు. ప్రత్యభిజ్ఞాప్రత్యక్షస్థలమునందు పూర్వానుభవమును, ఇంద్రియమును, ఈ రెండు ప్రమాణములచేతను ఏకప్రమ కలుగుచున్నది. అందువలన దృష్టవిరుద్ధము కాదు. ఎక్కడ ప్రత్యభిజ్ఞ యగుచున్నదో అక్కడ పూర్వానుభవము సంస్కారద్వారమున హేతువై యున్నది. సంయోగాది సంబంధద్వారమున ఇంద్రియము హేతువైయున్నది. అందువలన సంస్కారరూపవ్యాపారసహితకారణము పూర్వాను

భవము, సంబంధరూప వ్యాపారసహితకారణము ఇంద్రియ మై యుండుటవలన ప్రమకు కరణమై రెండు ప్రమాణము లున్నవి.

ఆలాగుననే బ్రహ్మసాక్షాత్కారరూప ప్రమకు

(౧) శబ్దము, (౨) మనస్సు,

ఈ రెండు ప్రమాణము లని చెప్పు నెడల దృష్టవిరోధము లేదు. మఱియు బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు మనోరూపేంద్రియ జన్యత్వము నంగీకరించు నెడల ప్రత్యక్షత్వము నిర్వివాదముగా సిద్ధించుచున్నది.

బ్రహ్మజ్ఞానమునకు కేవలశబ్దజన్యత్వ మంగీకరించు నెడల వివాదముచేత ప్రత్యక్షము సిద్ధింపవలయును. దశమదృష్టాంతవిషయమునందును ఇంద్రియజన్యత్వమునకు శబ్దజన్యత్వమునకును వివాద మున్నది. ఇంద్రియజన్యజ్ఞానమునకు ప్రత్యక్షత్వము చెప్పుటకు వివాదము లేదు ప్రత్యభిజ్ఞాప్రత్యక్షమును గుఱించి పూర్వానుభవజన్యసంస్కారము సహకారి యనియును, కేవలేంద్రియము ప్రమాణ మనియును ఎవరు చెప్పెదరో వారికి సమాధానము బ్రహ్మసాక్షాత్కారరూపప్రమయందును శబ్దము సహకారి యై కేవలమనస్సు ప్రమాణమై యున్నది మఱియును వేదాంతపరిభాషాది గ్రంధములయందు ఇంద్రియజన్య జ్ఞానమునకు బ్రత్యక్షత్వము జెప్పునెడల ఏదోషము చెప్పబడియున్నదో దానికి నుత్తమసమాధానము న్యాయకౌస్తుభాది గ్రంధములయం దున్నవి. ఈవిషయవిస్తరమా గ్రంధమునందు దొరకును. మఱియు మనస్సునకు నింద్రియత్వపక్షమునందు జ్ఞానమున కాశ్రయమై యంతఃకరణము కర్త యై యుండుటవలన జ్ఞానమునకు కరణము కా దని యేదోషము వక్కాణింపబడినదో ఆదోషము కూడ లేదు. ఎట్లనగా ధర్మి యగునంతఃకరణము జ్ఞానమున కాశ్రయమై కర్త యగుచున్నది అంతఃకరణపరిణామ రూపమనస్సు జ్ఞానమునకు కరణ మై యున్నది. ఈరీతిగా మనస్సే జ్ఞానమునకు కరణమై యుండుటవలన ప్రమాణమై యున్నది.

౨౦. న్యాయవేదాంతములయొక్క ప్రత్యక్షవిచారభేదము

ఎక్కడ నింద్రియముచేత ద్రవ్యము ప్రత్యక్ష మగుచున్నదో అక్కడ న్యాయవేదాంతములయందు వైలక్షణ్యము లేదు. మఱియు ద్రవ్యమునకు ఇంద్రియముతో సంయోగమే సంబంధమై యున్నది. ఇంద్రియముచేత ద్రవ్యమునకును, జాతికిని, గుణమునకును, ప్రత్యక్ష మయినప్పుడు న్యాయమతమునందు సంయుక్తసమవాయసంబంధ మున్నది. వేదాంతమతమునందు సంయుక్తతాదా

త్మ్యసంబంధ మున్నది ఎట్లనగా న్యాయమతమునందు దేనియొక్క సమవాయ మున్నదో వేదాంతమతమునందు దానియొక్క తాదాత్మ్య మున్నది. మఱియును గుణములోనుండు జాతియొక్క ప్రత్యక్షమునందు న్యాయమతరీతిచే సంయుక్త సమవేతసమవాయ సంబంధ మున్నది. వేదాంతమునందు సంయుక్తతాదాత్మ్యవత్తాదాత్మ్యం సంబంధ మున్నది దీనికే సంయుక్తాభిన్నతాదాత్మ్యమని పేరు. ఇంద్రియ ముతో సంయుక్తమయిన యేఘటాదిక మున్నదో దానియొక్క తాదాత్మ్యము నందు అనగా తాదాత్మ్యసంబంధసహితమైన రూపాదిక మున్నదో దానియందు తాదాత్మ్య సంబంధము రూపత్వాదిజాతికి ఉన్నది. ఎట్లు ఘటాదికమునందు రూపాదికము తాదాత్మ్యసహితమో అట్లు ఘటాదికముతోనభిన్న మనియును చెప్పబడును. ఆయభేదమునకే తాదాత్మ్యముసంబంధ మగుచున్నది ఎక్కడ శ్రోత్రముచేత శబ్దసాక్షాత్కార మగుచున్నదో అక్కడ న్యాయమతమునందు సమవాయసంబంధ మున్నది. వేదాంతమతమునందు శ్రోత్రేంద్రియము ఆకాశ కార్యమై యున్నది. అందువలన జాతికంటె భిన్నమయినది ఉపాధి యని న్యాయ మతముయొక్క న్యాయము కాదు. శబ్దత్వజాతికి శ్రోత్రముచేత నేసంబంధ మున్నదో ఆసంబంధము తారత్వ మంద్రత్వమున కున్నది. విశేషణతాసంబంధము లేదు. అభావముయొక్క జ్ఞానము అనుపలబ్ధిప్రమాణముచేత కలుగుచున్నది ఏ యింద్రియముచేతను అభావముయొక్క జ్ఞానము కలుగదు. అందువలన నభావ మునకు నింద్రియముతో సంబంధాపేక్ష లేదు. ఇది న్యాయవేదాంతమతముల ప్రత్యక్షవిచారమునందలి భేదము.

౨౧ ప్రత్యక్షప్రమోపసంహారము

ఈరీతిగా ప్రత్యక్షప్రమకు షడ్విధభేదము లున్నవి దానికరణమును షడ్విధమై యున్నది. అందువలన నేత్రాదిషడింద్రియములును ప్రత్యక్షప్రమాణము లని ప్రసిద్ధమై యున్నది. న్యాయమతమునందును శ్రీవాచస్పతిమతానుసారముగాను ఆఱవప్రత్యక్షప్రమాణము మానసమై యున్నది పంచపాదికాకర్త యగు శ్రీపద్మ పదాచార్యమతానుసారులు మనస్సును ప్రమాణముగా నంగీకరింప లేదు. సుఖదుఃఖ ములు సాక్షిభాస్యములై యున్నవి. అందువలన సుఖదుఃఖజ్ఞానము ప్రమ కాదు. మఱియును విశిష్టజీవునందుండెడి యంతఃకరణభాగము సాక్షిభాస్య మై యున్నది. తనభాగము స్వయంప్రకాశమై యున్నది అందువలన జీవునియొక్క జ్ఞానము కూడ మనోజన్యము కాదు. బ్రహ్మవిద్యారూపాపరోక్షజ్ఞానము ప్రమరూప మయి

యుండినను దానికి కరణము శబ్దమై యున్నది. అందువలన మనస్సు ప్రమాణము కాదు అయిన పంచపాదికానుసారముగా ఏసిద్ధాంత మున్నగో దానియందు కూడ ప్రత్యక్షప్రమ షడ్విధమై యున్నది. శబ్దజన్యబ్రహ్మవిషయకప్రత్యక్షప్రమ యీఆఱవదియై యున్నది అభావముయొక్క జ్ఞానము అనుపలబ్ధిప్రమాణజన్య మై యుండినను ప్రత్యక్ష మై యున్నది. ఈవిషయము అనుపలబ్ధిప్రమాణనిరూపణాన సరమున చెప్పబడును. అందువలన ప్రత్యక్షప్రమకు స ప్తవిధత్వము సంభవించి నను నీగ్రంధరీతిచేత అభావజ్ఞానమునందు ప్రత్యక్షత్వము లేదు గాన ప్రత్యక్ష ప్రమకు షడ్విధభేదములే గాని స ప్తవిధభేదములు లేవు ఇది ప్రత్యక్షప్రమాణ సంక్షేపము

ఇది శ్రీ నాధునిశ్చలదాసుచే రచితమయిన వృత్తిప్రభాకరమందు

ప్రత్యక్షప్రమాణనిరూపణ మను ప్రధమప్రకాశము సంపూర్ణము.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ

అనుమానప్రమాణనిరూపణ మను ద్వితీయ ప్రకాశ ప్రారంభము.

౨౨. అనుమితిసామగ్రియొక్క లక్షణము, స్వరూపము.

అనుమితిప్రమకు ఏది కరణమయి యున్నదో యది అనుమితిప్రమాణము. లింగజ్ఞానజన్య మయినయేజ్ఞాన మున్నదో అది అనుమితి యని చెప్పబడును. ఎప్పుడు పర్వతమునందు ధూమప్రత్యక్షజ్ఞానమై వహ్నిజ్ఞాన మగుచున్నదో అప్పుడు ధూమప్రత్యక్ష జ్ఞానము లింగజ్ఞాన మని చెప్పబడును దానివలన వహ్నిజ్ఞానము జన్యమై యుండుటవలన పర్వతమునందు వహ్నిజ్ఞానము అనుమితి యై యున్నది. దేనియొక్క జ్ఞానముచేత సాధ్యజ్ఞాన మగుచున్నదో అది లింగ మని చెప్పబడును. అనుమితిజ్ఞానమునకు విషయ మైనది సాధ్య మనబడును. ప్రకృతమునందనుమితికి విషయము వహ్నియై యుండుటవలన వహ్ని సాధ్యమై యున్నది ధూమజ్ఞానముచేత వహ్నిరూపసాధ్యజ్ఞానము కలుగుచున్నది అందువలన ధూమము లింగమై యున్నది. వ్యాప్యముయొక్క జ్ఞానముచేత వ్యాపకముయొక్క జ్ఞాన మగుచున్నది అందువలన వ్యాప్యమునకు లింగ మని పేరు. వ్యాపకమునకు సాధ్య మనిపేరు. వ్యాప్తిసహిత మైనది వ్యాప్యమనబడును. వ్యాప్తినిరూపకము వ్యాపక మనబడును. అవినాభావరూప సంబంధము వ్యాప్తి యనబడును. ధూమమునందు వహ్నియొక్క అవినాభావరూప మగు సంబంధము ఏది యున్నదో అది ధూమమునందు వహ్నియొక్క వ్యాప్తియై యున్నది. అందువలన ధూమము వహ్నికి వ్యాప్యమై యున్నది. ఆవ్యాప్తిరూపసంబంధమునకు వహ్ని నిరూపక మై యున్నది అందువలన ధూమమునకు వ్యాపకము వహ్నియై యున్నది ఏది లేక యేది ఉండదో దానికి దానితో అవినాభావరూపసంబంధము చెప్పబడును. వహ్నివినాగా ధూమ ముండదు, అందువలన వహ్నియొక్క అవినాభావరూపసంబంధము ధూమమునం దున్నది. వహ్నియందు ధూమముయొక్క అవినాభావము లేదు. ఎట్లనగా తప్తలోహపండమునందు ధూమము వినాగా వహ్ని యున్నది. అందువలన వహ్ని ధూమవ్యాప్యము కాదు. వహ్నికి ధూమము వ్యాప్య మై యున్నది. అటులనే రూపమునకు రసము వ్యాప్యమై యున్నది. పృథివీ, జల, తేజస్సులయందు రూప మున్నది. పృథివీజలములయందు రస మున్నది అందువలన రూపముయొక్క అవినాభావరూపసంబంధము రసమునందుండుటవలన రూపమునకు రసము వ్యాప్యమై యున్నది. మఱియును రూపము

నందు రసముయొక్క వ్యాప్తి లేదు తేజస్సునందు రసము లేదు, రూప మున్న ది. అందువలన రసమునకు రూపము వ్యాప్యము కాదు. ఏది దేనితో వ్యభిచారి యగుచున్నదో అది దానికి వ్యాప్యము కాదు అధికదేశమం దేది యున్నదో అది వ్యభిచారి యనబడును. ధూమముకంటె నధికదేశమునం దుండు నే వహ్ని యున్నదో అది ధూమమునకు వ్యభిచారి యనబడును రసముకంటె నధికదేశ మునందు రూప మున్నది. అందువలన రసమునకు రూపము వ్యభిచారి. ఏది న్యూనదేశమునం దున్నదో దానియం దవినాభావసంబంధ మున్నది. అది వ్యా ప్యమై యున్నది వహ్నికంటె న్యూనదేశము నందు ధూమ మున్నది. అందు వలన ధూమమునందు వహ్నియొక్క అవినాభావరూప వ్యాప్తి యున్నది. ఆ ధూమము వ్యాప్యమై యున్నది రూపముకంటె న్యూనదేశమునందు రస ముండుటవలన రసమునందు రూపముయొక్క వ్యాప్తియున్నది. తాదృశమయిన రసము వ్యాప్యమై యున్నది ఎట్లు న్యూనదేశమునం దుండుపదార్థమునందు నధికదేశమునం గుండుపదార్థముయొక్క వ్యాప్తి యున్నదో అట్లు రెండుపదార్థ ములు సమానదేశమునందుండు నెడల పరస్పరవ్యాప్యము లగుచున్నవి. గంధ గుణము పృథివీత్వ జాతియు కూడ కేవలపృథివియం దున్నవి. అక్కడ గంధము యొక్క వ్యాప్తి పృథివీత్వమునందును, పృథివీత్వముయొక్క వ్యాప్తి గంధమునం దును ఉన్నవి స్నేహగుణము, జలత్వజాతియును జలమునం దున్నవి. జలము వినా స్నేహము జలత్వమును ఉండుట లేదు అందువలన సమానదేశవృత్తులయి నందున రెండును పరస్పరవ్యాప్తిసహితము లై వ్యాప్యము లై యున్నవి. ఎట్లు న్యూనదేశవృత్తియందు అవినాభావరూప సంబంధ మున్నదో అట్లు సమానదేశ వృత్తిపదార్థమనకు పరస్పరావినాభావ మున్నది. యద్యపి పృథివీత్వముకంటె గంధము న్యూనదేశవృత్తియై యున్నది, జలత్వముకంటె స్నేహము న్యూనదేశ వృత్తియై యున్నది. ప్రథమక్షణమునందు నిర్గుణద్రవ్య ముత్పన్న మగుచున్నది, ద్వితీయక్షణమునందు గుణ ముత్పన్న మగుచున్నది, జాతి ప్రథమక్షణమునందే ద్రవ్యమునం దున్నది, అందువలన ఘటముయొక్క ప్రథమక్షణమునందు గంధ మునకు వ్యభిచారి యగు పృథివీత్వ ముండుటవలన దానికి గంధముయొక్క అవి నాభావ సంబంధరూపవ్యాప్తి లేదు. మఱియును ఉత్పత్తిక్షణవృత్తిజలమునందు స్నేహముయొక్క వ్యభిచారి యగు జలత్వ ముండుటవలన దానియందు స్నేహ ముయొక్క అవినాభావరూపసంబంధము లేదు. అందువలన స్నేహముయొక్క

వ్యాప్తి జలత్వమునందు లేదు. స్నేహమునకు వ్యాప్యము జలత్వము కాదు. ఈరీతిగా పృథివీత్వమునకు వ్యాప్యము గంధమై యున్నది. గంధమునకు వ్యాప్యము పృథివీత్వము కాదు. జలత్వమునకు వ్యాప్యము స్నేహమై యున్నది. స్నేహమునకు జలత్వము వ్యాప్యము కాదు, తథాపి గంధవత్త్వ పృథివీత్వములు పరస్పరవ్యాప్తి సహితము లై యుండుటవలన పరస్పరవ్యాప్యము లై యున్నవి. స్నేహవత్త్వజలత్వములు రెండును పరస్పరవ్యాప్యము లై యున్నవి. గంధాధికరణమునకు గంధవత్త్వ మని పేరు. స్నేహాధికరణమునకు స్నేహవత్త్వ మని పేరు. ఏపదార్థమునందు నేపదార్థము కదాచిత్తుగా నున్నదో యాపదార్థమునందు ఆపదార్థముయొక్క యధికరణత సర్వదా యున్నది. ఇట్లు వ్యాప్తినిరూపణమునందు జగదీశ భట్టాచార్యులు వ్రాసియున్నారు. దీని యభిప్రాయ మేమనగా అవ్యాప్యవృత్తి పదార్థముయొక్క అధికరణత వ్యాప్యవృత్తి యై యున్నది కాని అవ్యాప్యవృత్తి కాదు. అవ్యాప్య వృత్తి రెండుప్రకారములు కలదిగా నున్నది.

(౧) దేశకృతావ్యాప్యవృత్తి. (౨) కాలకృతావ్యాప్యవృత్తి.

ఏది పదార్థై కదేశమునం దుండి మఱియొక దేశమునందు లేదో దానిని దేశకృతావ్యాప్యవృత్తి యని యందురు. పదార్థముయొక్క ఏకదేశమునందు సంయోగ మున్నది, అది దేశకృతావ్యాప్యవృత్తి యనబడును సంయోగముయొక్క యధికరణత పదార్థమునం దున్నది, ఏకదేశమునందు లేదు. అందువలన నవ్యాప్యవృత్తిసంయోగముయొక్క అధికరణత వ్యాప్యవృత్తి యై యున్నది, అవ్యాప్యవృత్తి కాదు ఇది సిద్ధాంతము. మఱియు నొకకాలమునం దుండి మఱియొక కాలమునందు లేనియెడల దానిని కాలికావ్యాప్యవృత్తి యని యందురు. పూర్వము చెప్పినప్రకారముగా మధురాదిగుణము కాలికావ్యాప్యవృత్తి యై యున్నది దానియొక్క అధికరణత ద్రవ్యముయొక్క ఉత్పత్తిక్షణ మందున్నది. అందువలన గంధవత్త్వరసవత్త్వములు పృథివీత్వజలత్వములయొక్క సమదేశకాలములం దున్నవి ఇది న్యాయమతరీతిగా సమాధానము. మఱియును ఏకాంతమతమునందు నిర్గుణద్రవ్య ముత్పన్నము కాదు. ప్రథమక్షణమునందే సగుణమై పుట్టుచున్నది అందువలన గంధరసములకును పృథివీత్వ జలత్వములు వ్యాప్యము లై యున్నవి.

౨౩. అనుమితిజ్ఞానమునందు వ్యాప్తిజ్ఞానముయొక్క అపేక్షానిరూపణము.

ఉపవర్ణితరీతిగా అవినాభావరూపసంబంధము వ్యాప్తియై యున్నది. తత్సహిత మైనది వ్యాప్యము వ్యాప్య మయినధూమమునకు పర్వతాదులయందు ఎవరికి ప్రత్యక్షజ్ఞాన మైనను శాబ్దజ్ఞాన మైనను కలుగుచున్నదో వారికి పర్వతాదులయందు అగ్నియొక్క అనుమిత్యాత్మకజ్ఞానము కలుగుచున్నది. రసముయొక్క జ్ఞానముచేత రూపజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అయిన ఏపురుషునకు ధూమము వహ్నివ్యాప్యమని జ్ఞానము పూర్వమందు కలిగియున్నదో ఆయనకు ధూమజ్ఞానముచేత వ్యాప్యతాస్మరణము కలిగి వహ్నివిషయకానుమితి కలుగుచున్నది. వ్యాప్తికి వ్యాప్యత్వ మని పేరు. ఆలాగుననే రసము రూపవ్యాప్యము అనిఎవరికి పూర్వము జ్ఞాన మున్నదో వారికి రసజ్ఞానముచేత రసమునందు రూపముయొక్క వ్యాప్తిస్మరణము కలిగి రూపముయొక్క అనుమితి కలుగుచున్నది. ఎవరికి వ్యాప్తిజ్ఞానము పూర్వము లేదో వారికి ధూమాదిజ్ఞానమువలన వహ్న్యాదివిషయకానుమితి కలుగదు. అందువలన వ్యాప్తియొక్క జ్ఞానము అనుమితికరణమై యున్నది. వ్యాప్తిసహిత మైనది వ్యాప్య మనబడును. వ్యాప్తికి వ్యాప్యతయని పేరు. ఆ వ్యాప్తియొక్క జ్ఞానము కూడ సందేహరూప మయినయెడల కారణము కాదు. ఎట్లనగా—

ధూమము వహ్నికి వ్యాప్యమా కాదా ?

అని ఎవరికి పూర్వమునందు సంశయాత్మకజ్ఞాన మున్నదో వారికి ధూమజ్ఞానముచేత వహ్నిజ్ఞానము కలుగనేరదు మఱియు నేమనగా, ధూమము వహ్నివ్యాప్యము అని ఎవరికి నిశ్చయరూపజ్ఞాన మున్నదో వారికి ధూమజ్ఞానముచేత వహ్న్యనుమితిరూపజ్ఞానము కలుగుచున్నది అందువలన వ్యాప్తినిశ్చయము అనుమితికారణ మై యున్నది ఆవ్యాప్తినిశ్చయము సహచారజ్ఞానముచేత కలుగుచున్నది. మహానసాదులయందు పునఃపునః ధూమ వహ్నులయొక్క సహచారమును చూచుటచేత ధూమము వహ్నివ్యాప్య మని విజ్ఞాన మగుచున్నది. మఱియును వహ్ని ధూమవ్యాప్య మని జ్ఞానము కాదు మహానసాదులయందు ఎట్లు వహ్నియొక్క సహచారము ధూమమునందు చూడబడియున్నదో అట్లు ధూమముయొక్క సహచారము వహ్నియందును జూడబడియున్నది. తథాపి ధూమముయొక్క వ్యభిచారము కూడ వహ్నియందు చూడబడియున్నది. అందువలన నిటుల చెప్పవలయును ఏపదార్థమునందు వ్యభిచారము ప్రతీతము కా లేదో మఱియు సహచారము ప్రతీతమై యున్నదో ఆపదార్థము

యొక్క వ్యాప్తినిశ్చయము ఆపదార్థమునందు కలుగుచున్నది. వహ్నియొక్క వ్యభిచారము ధూమమునందు ప్రతీతము కాలేదు. సహచారమే ప్రతీత మై యున్నది అందువలన వహ్నియొక్క వ్యాప్తి ధూమమునందు నిశ్చిత మై యున్నది. వహ్నియందు ధూమముయొక్క సహచారము ప్రతీత మైనను వ్యభిచారము కూడ ప్రతీతమై యున్నది. అందువలన వహ్ని ధూమవ్యాప్య మని నిశ్చయము కలుగనేరదు. సహచార మనగా కూడ నుండుట, వ్యభిచార మనగా వదలి యుండుట, యద్యపి జలమునందుండెడి ధూమమునందు వహ్నియొక్క వ్యభిచార మున్నది, మఱియు నగ్నిశాంత మై యుండెడి మహానసమునందు ఏధూమ మున్నదో దానియందు వహ్నియొక్క వ్యభిచార మున్నది, తథాపి దేనియొక్కమూలమునకు విచ్ఛేదము కాలేదో ఆయవిచ్ఛిన్నమూల మయిన ధూమరేఖయందు వహ్నివ్యాప్తియొక్క ప్రత్యక్షరూపనిశ్చయ మగుచున్నది. విలక్షణధూమరేఖ పర్వతాదికమునందు ప్రత్యక్షమయినపిమ్మట ధూమము వహ్నివ్యాప్య మని కలుగుననుభవము జన్యసంస్కారమున కుద్బోధక మగుచున్నది. తదనంతరమున "పర్వతో వహ్నిమాన్" అని అనుమితి కలుగుచున్నది.

౨౮. సకలనైయాయికమతమునందును అనుమితిక్రమము.

యద్యపి న్యాయమతమునందు అనుమానప్రసంగమునందు ననేకపక్షము లున్నవి. అవి ఆయాగ్రంథములయందు స్పష్టము లై యున్నవి. అయిన సకల నైయాయిక మతములందును అనుమితియొక్క క్రమ మేలాగున ననగా —

ప్రథమతః మహానసాదులయందు హేతుసాధ్యములయొక్క సహచార దర్శనమై తదనంతరమున పర్వతాదులయందు హేతుప్రత్యక్ష మై తదనంతరము సంస్కారమునకు నుద్బోధక మైనతర్వాత వ్యాప్తిస్మృతి కలుగుచున్నది. తదనంతరమునందు సాధ్యవ్యాప్తివిశిష్టహేతువునకు పక్షమునందు ప్రత్యక్షము కలుగుచున్నది. దానికి పరామర్శ మని పేరు. "వహ్నివ్యాప్యధూమవాన్ పర్వతః" అను ప్రసిద్ధానుమానమునందు పరామర్శముయొక్క ఆకార మై యున్నది "సాధ్యవ్యాప్యహేతుమాన్ పక్షః" అని పరామర్శముయొక్క సామాన్యరూప మై యున్నది తదనంతరము "వహ్నిమాన్ పర్వతః" అని అనుమితిజ్ఞానము కలుగుచున్నది ఈక్రమముచేత ననుమితిజ్ఞాన మగుచున్నది. అయిన ప్రాచీనమతమునందు అనుమితికరణము పరామర్శ మై యున్నది. మఱియును సకలజ్ఞానము అన్యథాసిద్ధమై యున్నది. వారియొక్క మతమునందు పరామర్శమే అనుమానమై యు

న్నది యద్యపి పరామర్శమునకు వ్యాపారము దొరక లేదు. తథాపి ఆమతము నందు వ్యాపారహీనకారణమే కరణ మనబడును. అందువలన పరామర్శమే అనుమితికరణ మై అనుమాన మై యున్నది. నైయాయికులు జ్ఞానహేతువున కనుమాన మని చెప్పెదరు. కొందఱపక్షమునందు హేతుజ్ఞానమునకు అనుమాన మని పేరు. వ్యాప్తిస్మృతి పరామర్శ మనబడును. వ్యాప్తియొక్క స్మృతిజ్ఞానమునకు అనుమాన మని కొందఱు చెప్పెదరు పరామర్శమునకు వ్యాపార మని చెప్పెదరు ఈలాగున న్యాయమతమునందు ననేకమతము లున్నవి. అయిన సర్వమతములయందును పరామర్శాంగీకార మున్నది కొందఱు పరామర్శమును కరణ మని చెప్పెదరు, కొందఱు వ్యాపార మని చెప్పెదరు. పరామర్శ లేక యనుమితి కలుగ నేరదు. ఇది సకలనైయాయికమతము

౨౫. అనుమితియందు మీమాంసామతము

మీమాంసకమత మేమనగా—ఎప్పుడు ధూమముయొక్క ప్రత్యక్షముచేత వ్యాప్తిస్మరణము కలిగి వహ్న్యనుమితి యగుచున్నదో అప్పుడు పరామర్శము లేకయే అనుమితి యనుభవసిద్ధ మై యున్నది. అందువలన నెక్కడ పరామర్శానంతరమునందు అనుమితి యగుచున్నదో అక్కడ కూడ పరామర్శము అనుమితి కారణము కాదు. మఱియు నే మనగా పరామర్శము అన్యథాసిద్ధ మని చెప్పబడును ఎట్లు రాసభము కులాలపత్నియు ఘటమునందు అన్యథాసిద్ధమో (కరణసామగ్రికంటె ఏది భిన్నమో అది అన్యథాసిద్ధ మనబడును) ఆలాగుననే మీమాంసకమతమునందు పరామర్శము కారణము కాదు మీమాంసకమతానుసారులుకూడ పరామర్శమును విడిచి నైయాయికులవలెనే అనేకపదార్థములను అనుమాన మని చెప్పెదరు. కొందఱు వ్యాప్తిస్మృతిని, కొందఱు మహానసాదులయందు వ్యాప్త్యనుభవమును, కొందఱు పక్షమునందు హేతుజ్ఞానమును అనుమాన మని చెప్పెదరు.

౨౬. అద్వైతమతానుసారముగా ననుమితిక్రమము.

అద్వైతగ్రంథములం దెక్కడ విరోధము లేదో అక్కడ మీమాంసాప్రక్రియానుసరణమున్నది. అందువలన నద్వైతమతమందును పరామర్శము కారణము కాదు. మఱియు నేమనగా, మహానసాదులందు గలిగిన యేయేవ్యాప్తి ప్రత్యక్షరూపానుభవ మున్నదో యది అనుమితికరణ మై యున్నది. ఆవ్యాప్త్యనుభవముయొక్క ఉద్బుద్ధ సంస్కారము వ్యాపార మై యున్నది. మఱియును పర్వత

మునందు కలిగినధూమముయొక్క యేప్రత్యక్ష మున్నదో యది సంస్కారమున కుద్బోధక మై యున్నది. మఱియు నెక్కడ వ్యాప్తిస్మృతి కలిగి యున్నదో అక్కడను కూడ స్మృతియొక్క యుత్పత్తి గలుగుచుండుటవలన సంస్కారము నకు నాశము కాదు. అందువలన స్మృతి, సంస్కారము ఈరెండును వ్యాప్తి స్మరణ మగుచోట నెల్ల నున్నవి. అనుమితికి వ్యాపారరూపకారణము సంస్కార మై యున్నది. వ్యాప్యస్మృతి కారణము కాదు. ఎట్లనగా, అనుమితినిగుఱించి వ్యాప్తిస్మృతి వ్యాపారరూపకారణ మని అంగీకరించినప్పటికిని స్మృతికారణము సంస్కార మని యంగీకరింపవలయును. స్మృతియందు అనుమితికరణత నంగీ కరింపవలయును, అందువలన రెంటియందును కారణతాకల్పనారూప గౌరవ దోషము సంభవించును. స్మృతికారణ మగు నేసంస్కార మున్నదో దానికి అనుమితికారణత నంగీకరించినయెడల స్మృతికారణత్వానంగీకారరూపలాఘవ మున్నది ఈరీతిగా వ్యాప్త్యనుభవము కరణమై యున్నది. సంస్కారము వ్యాపారమై యున్నది. అనుమితి ఫలమై యున్నది. ఇది వేదాంతపరిభాషాద్య ద్వైతగ్రంధములయొక్క క్రమము. నైయాయికమతమునందుం బోలె పరా మర్శము అనుమితికారణము కాదు.

౨౭. వ్యాప్తిస్మృతికి వ్యాపారత్వము సంస్కారమున కవ్యాపా రత్వము.

సంస్కారమునకు అనుమితిని గుఱించి వ్యాపారత్వము నంగీకరింపక స్మృతికి వ్యాపారత్వము నంగీకరించినయెడల అదియును సిద్ధాంతమునకు హాని కాదు. యద్యపి వేదాంతపరిభాషాదిగ్రంధములనుబట్టి విరోధము కనిపించు చున్నది, తథాపి యుక్తిచేత నర్థనిర్ణయము చేయునెడల నాధునికగ్రంధములను బట్టి విరోధము లేదు. (స్మృతివ్యాపార మని యంగీకరించునెడల శ్రుతిస్మృత్యాది విరోధ మగుటచే శాధిత మగును.) అనుమితినిగుఱించి వ్యాపారరూపకారణము స్మృతియై యున్నది, అథవా సంస్కార మైయున్నది,యనుపక్షమునందు శ్రుతిస్మృ తులకు విరోధము లేదు. సిద్ధాంతమునకును విరోధము లేదు వ్యాప్తిస్మృతికి వ్యాపారత్వము చెప్పుపక్షమున విరోధము లేదు. మఱియును సాధకయుక్తిసహిత మున్నది. ఎట్లనఁగా, వ్యాప్తిసంస్కారము అనుమితికి కారణ మనినయెడల అనుద్బుద్ధసంస్కారముచేత ననుమితి యగుచున్నపక్షమున పర్వతమునందు ధూమ ప్రత్యక్షము లేకయే యెప్పుడును అనుమితి కావలయును. అందువలన నుద్బుద్ధ

సంస్కారము ననుమితిహేతువుగా నంగీకరింపక తప్పదు. మఱియు నుద్బుద్ధ సంస్కారముచేతనే స్మృతి యగుచున్నది. ఎక్కడ ననుమితి సామగ్రి యున్నదో యక్కడ నియమముగా స్మృతిసామగ్రియు నుండును. ఈరెంటిసామగ్రి యుండిన యెడల దేనియొక్క (యే) జ్ఞానము కలుగును? ఈసందేహమును ధర్మరాజు తీర్చవలెను పరస్పరప్రతిబధ్యతాప్రతిబంధకత నంగీకరించినయెడల గౌరవరూపదోష మగును. వినిగమనావిరహము, అనుభవవిరోధము నగును పర్వతమునందు ధూమదర్శనముచేత ధూమమునందు వహ్నివ్యాప్తి స్మరణము కలిగి యుత్తరకాలమునందు అనుమితి యగు నని బుద్ధిమంతులయొక్క యనుభవమై యున్నది అనుమితిచేత వ్యాప్తిస్మృతి ప్రతిబంధింపఁబడు ననునది యనుభవ విరుద్ధమై యున్నది. రెండుజ్ఞానములయొక్క రెండుసామగ్రు లెక్కడ నున్నవో యక్కడ నొకసామగ్రి కారెండవసామగ్రి ప్రతిబంధకమై యున్నది అనుమితి స్మృతిక సంస్కారరూపసామగ్రి ఏకమై యున్నది. దానికి ప్రతిబధ్యప్రతిబంధకభావము సంభవింపదు మఱియు ననుమితి స్మతికి ప్రతిబంధక మని చెప్పునెడల అనుమితి పుట్టవలసియున్నది. ఇంక నుత్పన్నము కాలేదు. అందువలన దానికి ప్రతిబంధకత సంభవింపదు మఱియును వేదాంతపరిభాషయందు దానిటీకయందును అనుమితి స్మృతికి ప్రతిబంధక మని వ్రాయలేదు. టీకాసహితవేదాంతపరిభాషయందు ఈలాగున వ్రాసియున్నది. "ధూమదర్శనముచేత సంస్కార ముద్బుద్ధ మగుచున్నది. దానివలన నొకప్పుడు స్మృతి యగును ఒకప్పుడు కాదు సంస్కారమువలన స్మృతి యయినను సంస్కారమునకు నాశము లేదు. సంస్కారము స్మృతియును రెండు నున్నవి. స్మృతిశూన్యమైన స్థలమునందు ఎట్లు సంస్కారము వ్యాపారమై యున్నదో అట్లు స్మృతిసద్భావస్థలమునందును సంస్కారమే వ్యాపారమై యున్నది, స్మృతి కాదు. ఇది ధర్మరాజగ్రంథమునందు వ్రాయబడియున్నది. ఆవిషయమునందు బుద్ధిమంతులకు నాశ్చర్యము కలుగుచున్నది. ఉద్బుద్ధసంస్కార మయినప్పుడు స్మృతిశూన్య మెట్లగును? స్మృతియొక్క ఉత్పత్తిచేత సంస్కారముయొక్క నాశ మగుచున్నది. స్మృతిచేత నన్యసంస్కారము కలుగుచున్నది ఇది నయుక్తకపక్షమై యున్నది. దానియొక్క యుపపాదనము గ్రంథాంతరమునందు ప్రసిద్ధమై యున్నది. ఈపక్షమునందు స్మృతిసంస్కారములకు రెంటికిని కారణత్వయుక్తి సర్వాత్మనా విరుద్ధమై యున్నది అందువలన వ్యాప్త్యనుభవము కరణమై యున్నది. వ్యాప్తిస్మృతి వ్యాపారమై యున్నది యనుపక్షము నిర్దోషము.

౨౮. స్వార్థానుమితి మఱియు ననుమాన స్వరూపము.

ఏయనుమితి తనకు పర్వతమునందు ధూమప్రత్యక్షానంతరమునందు కలుగుచున్నదో అది స్వార్థానుమితి యనబడును, అయిన న్యాయమతమునందు ధూమ ప్రత్యక్షము, వ్యాప్తిస్మరణము కూడ అయినప్పటికిని వహ్న్యనుమితి కలుగదు రెండుజ్ఞానముల యనంతరమున పరామర్శనామక మగు మూడవజ్ఞానము కలుగుచున్నది. దానివలన అనుమితి కలుగుచున్నది వహ్నివ్యాప్య మగు నేధూమమున్నదో తద్విశిష్ట మయినది పర్వతము అను జ్ఞానము పరామర్శ మనబడును. దానికి వేదాంతమతమునం దనుమితికారణత్వ మంగీకరింప లేదు. ఈరీతిగా వాక్య ప్రయోగము లేక యేవ్యాప్తిజ్ఞానముచేత నే యనుమితి కలుగుచున్నదో యది స్వార్థానుమితి యనబడును. దానికి కారణ మైన యేవ్యాప్తిజ్ఞాన మున్నదో యది స్వార్థానుమాన మనబడును.

౨౯ పరార్థానుమానానుమితి, తర్కములయొక్క స్వరూపము.

ఎక్కడ నొకపురుషుడు అనుమానప్రమాణముచేత వహ్ని పర్వతమునందు నిర్ణీతమై యున్న దనియును మఱియు నెక్కడ లే దనియును ఉభయులకు వివాద మున్నదో అక్కడ వహ్నినిశ్చయసహితపురుషుడు తనయొక్క ప్రతివాదికి సంశయనివృత్తికొఱకు వాక్యప్రయోగము చేయుచున్నాడో దానికి పరార్థానుమాన మని పేరు. ఆవాక్యము వేదాంతమతమునందు అవయవత్రయాత్మకమై యున్నది.

(౧) ప్రతిజ్ఞ (౨) హేతువు. (3) ఉదాహరణము.

ఈ వాక్యములకు నవయవము లని పేరు.

“(౧) పర్వతో వహ్నిమాన్.

(౨) ధూమాత్.

(3) యో యో ధూమవాన్ స సోఽగ్నిమాన్ యథా మహానసః”

ఇది మహావాక్యమై యున్నది. దీనియందు మూ డవాంతరవాక్యము లున్నవి. దీనికే ప్రతిజ్ఞాదికము క్రమముగా నామమై యున్నది సాధ్యవిశిష్టపక్షబోధకవాక్యము ప్రతిజ్ఞావాక్య మనబడును. ‘పర్వతో వహ్నిమాన్’ అనెడి వాక్యము వహ్నివిశిష్టము పర్వతము అనెడిబోధను పుట్టించుచున్నది అక్కడ వహ్నిసాధ్యమై యున్నది పర్వతము పక్షమై యున్నది. ఎట్లనగా, అనుమితికి

నేది విషయమో అది సాధ్య మనబడును. అనుమితికి విషయము వహ్నియై యున్నది, అందువలన సాధ్యమై యున్నది. యద్యపి 'పర్వతో వహ్నిమాన్' అను ననుమితియందు పర్వతము విషయమై యుండుటవలన అదికూడ సాధ్య మని చెప్పవలయును, తథాపి వేదాంతమతమునందు "పర్వతో వహ్నిమాన్" అను నీజ్ఞానము ఏక మైయే యున్నది. అయిన పర్వతాంశమునందు ఇంద్రియజన్య మై యున్నది, వహ్న్యంశమునందు ధూమజ్ఞానరూపానుమానజన్య మై యున్నది. ఏకజ్ఞానమునందు చాక్షుషత, అనుమితిత, యని రెండుధర్మము లున్నవి. చాక్షుషీయవిషయత పర్వతమునం దున్నది. అనుమితీయవిషయత వహ్నియం దున్నది అందువలన ననుమితికి విషయము పర్వతము కాదు. కేవలవహ్ని యై యున్నది. ఏయధికరణమునందు సాధ్యవిషయకజిజ్ఞాస కలిగి సాధ్యముయొక్క అనుమితిరూపనిశ్చయ మగుచున్నదో అది పక్ష మనబడును. ప్రతిజ్ఞావాక్యముయొక్క యుత్తరమునందు లింగబోధక మగు నే వచన మున్నదో అది హేతువాక్య మనబడును. ఈవాక్య మెట్లనఁగా—"ధూమాత్" అనునది. యద్యపి "ధూమాత్" "ధూమేన" ఈరెంటికిని అర్థము ఏకమై యున్నది, తథాపి "ధూమేన" అనెడి ప్రయోగము సంప్రదాయసిద్ధముగా లేదు, అని అవయవగ్రంథమునందు భట్టాచార్యులు వ్రాసియున్నారు అందువలన "ధూమాత్" అనెడివాక్యము హేతువాక్య మనబడును హేతుసాధ్యములయొక్క సహచారబోధక మయ్యును, దృష్టాంతప్రతిపాదకమయ్యు, నుండెడి యేవచన మున్నదో యది ఉదాహరణవాక్య మనబడును ఉభయవాదులకు వివాదము లేనిచోటను, ఉభయులకును నిర్ణీతమైన యర్థ మున్నప్పుడును నది దృష్టాంత మనబడును. " అది మహానసము " ఈరీతిగా ప్రతిజ్ఞాదిత్రయముయొక్క సముదాయరూప మహావాక్యముచేత వివాదికి భ్రమనివృత్తి కలుగుచున్నది మహావాక్యమును వినియును కూడ ఆగ్రహము కలుగుచున్నచో, ఎట్లనగా, మహానసాదులయందు ధూమము వహ్నికి సహచారియై యున్నది, పర్వతమునందు ధూమము వహ్నికి సహచారియై యున్నది, అందువలన పర్వతమునందు ధూమ మున్నది, వహ్ని లేదు, అని ఈలాగున ప్రతివాదికి ఆగ్రహము కలుగుచున్న యెడల, అథవా వ్యభిచారశంక కలుగచున్నచో తర్కముచేత ఆగ్రహశంకలయొక్క నివృత్తి యగుచున్నది అనిష్టాపాదనము తర్క మనబడును. పర్వతమునందు వహ్ని లేకయే ధూమ ముండినయెడల ధూమము వహ్నికార్యము కాకపోవలయును. అనునది తర్క మై యున్నది.

అందువలన ధూమమునందు వహ్నియొక్క వ్యభిచారసందేహనివృత్తి యగుచున్నది. వహ్నిధూమములకు కార్యకారణభావము ఇష్టమై యున్నది, దానియొక్క అభావము అనిష్టమై యున్నది, అందువలన కార్యకారణభావభంగము ఆపాదనము చేయబడినది, ఆకార్యకారణభావభంగము అనిష్టమై యున్నది, అందువలన తర్కము అనిష్టాపాదనరూపమై యున్నది. ఈతర్కముచేత ప్రతివాదియొక్క శంకానివృత్తి యగుచున్నది. ఎట్లనగా, వహ్నిధూమములకు కారణకార్యభావము ఉభయవాదులకు ఇష్టమై యున్నది. దానియొక్క భంగము ఉభయులకు ననిష్టమై యున్నది. వహ్నియొక్క వ్యభిచారము ధూమమునందు జెప్పినయెడల ననిష్టసిద్ధి యగును. ఈభయముచేత ధూమము వహ్నివ్యభిచారి యని ప్రతివాది చెప్పడు. ఈరీతిగా మూడవయవములయొక్క సముదాయరూప మగు నేమహావాక్య మున్నదో దానికి పరార్థానుమాన మని పేరు. తదనంతరము ఏయనుమితి యగుచున్నదో అది పరార్థానుమితి యనబడును. అనుమానప్రమాణముచేతనే నిర్ణయించునపుడు వ్యభిచారశంక కలిగిన యెడల దాని నివృత్తి తర్కముచేత కలుగుచున్నది అందువలన తర్కము ప్రమాణమునకు సహకారియై యున్నది.

౩౦. వేదాంతమతమునందు తర్కసహితపరార్థానుమానముయొక్క స్వరూపము

వేదాంతవాక్యముచేత జీవునియందు బ్రహ్మాభేదము నిర్ణీతమై యున్నది. అది అనుమానముచేత నీ రీతిగా సిద్ధ మగుచున్నది. "దేహీ బ్రహ్మాభిన్నః." "చేతనత్వాత్." "యత్ర యత్ర చేతనత్వం తత్ర తత్ర బ్రహ్మాభేదః." "యథా బ్రహ్మణి." ఈమూడు అవయవములయొక్క సముదాయము మహావాక్యమై యున్నది. అందువలన నది పరార్థానుమాన మనబడును. ఇచ్చట జీవుడు పక్షమై యున్నాడు బ్రహ్మాభేదము సాధ్యమై యున్నది. చేతనత్వము హేతువై యున్నది. బ్రహ్మము దృష్టాంత మై యున్నది. ఇక్కడ ప్రతివాది శంకించున దే మనగా, జీవునియందు చేతనత్వరూపహేతు వుండినను బ్రహ్మాభేదరూపసాధ్యము లేదు. ఈరీతిగా పక్షమునందు చేతనత్వరూపహేతువునకు బ్రహ్మాభేదరూపసాధ్యముచేత వ్యభిచారశంక కలిగినప్పుడు తర్కముచేత శంకను నివృత్తి చేయవలయును. తర్కముయొక్క స్వరూప మె ట్లనగా. జీవునియందు చేతనత్వరూపహేతువును అంగీకరించి బ్రహ్మాభేదరూపసాధ్యము నంగీకరింపనియెడల చేతనమునకు నద్వితీయత్వప్రతిపాదకశ్రుతివిరోధము కలుగును.అనిష్టాపాదనతర్కమేది యనగా, శ్రుతి

విరోధము ఆ స్తికు లందఱకును అనిష్టమై యున్నది. "వ్యావహారికః ప్రపంచో మిథ్యా జ్ఞాననివర్త్యత్వాత్, యత్ర యత్ర జ్ఞాననివర్త్యత్వం తత్ర తత్ర మిథ్యాత్వం, యథా శుక్తిరజతాదా." ఇక్కడ వ్యావహారికప్రపంచము పక్షమై యున్నది, మిథ్యాత్వము సాధ్యమై యున్నది, జ్ఞాననివర్త్యత్వము హేతువై యున్నది, శుక్తిరజతాదికము దృష్టాంత మై యున్నది. "వ్యావహారికప్రపంచో మిథ్యా" అనునది ప్రతిజ్ఞావాక్యము. "జ్ఞాననివర్త్యత్వాత్" అనునది హేతువాక్యము "యత్ర యత్ర జ్ఞాననివర్త్యత్వం తత్ర తత్ర మిథ్యాత్వం, యథా శుక్తిరజతాదా" అనునది యుదాహరణవాక్య మై యున్నది ఇచ్చటను ప్రపంచమునకు జ్ఞాననివర్త్యత్వము నంగీకరించి మిథ్యాత్వము నంగీకరింపనియెడల సత్పదార్థమునకు జ్ఞానముచేత నివృత్తి కలుగనేరదు. అందువలన జ్ఞానముచేత సకలప్రపంచముయొక్క నివృత్తిప్రతిపాదకశ్రుతిస్మృతులకు విరోధ మగును ఈతర్కముచేత వ్యభిచారశంకా నివృత్తి యగుచున్నది.

౩౧. వేదాంతమతమునందు అనుమానముయొక్క ప్రయోజనము.

ఈరీతిగా వేదాంతార్థమునకు అనుసారు లయిన యనేకానుమానము లున్నవి అయిన వేదాంతవాక్యముచేత నద్వితీయ బ్రహ్మవిషయక మగు నే నిశ్చయము సిద్ధ మగుచున్నదో దానియొక్క సంభావనమాత్రమునకు అనుమాన ప్రమాణము హేతువై యున్నది. స్వతంత్రానుమానము బ్రహ్మనిశ్చయమునకు హేతువు కాదు. ఇది సిద్ధాంత మై యున్నది. ఈరీతిని సంక్షేపముగా అనుమాన ప్రమాణము రచిత మైనది.

ఇతి శ్రీమన్నిశ్చలదాసాఖ్యసాధు విరచిత మగు
వృత్తిప్రభాకరమునందు అనుమానప్రమాణరూపణ మను
ద్వితీయప్రకాశము సమాప్తము.

అథ శబ్దప్రమాణనిరూపణ మను తృతీయప్రకాశప్రారంభము.

3౨. శాబ్దప్రమయొక్క భేదము.—

శాబ్దప్రమయొక్క కరణము శబ్దప్రమాణ మనబడును. శాబ్దప్రమ రెండు ప్రకారము లై యున్నది. ఒకటి వ్యావహారిక మనియు మఱి యొకటి పారమార్థిక మనియు నున్నది. వ్యావహారిక శాబ్దప్రమకూడ రెండువిధములుగా నున్నది. ఒకటి లౌకికవాక్యజన్యమై యున్నది. మఱి యొకటి వైదికవాక్యజన్యమై యున్నది. ''నీలో ఘటః'' ఇత్యాదికము లౌకికవాక్యము. ''వజ్రహస్తః పురందరః.'' ఇత్యాదికము వైదికవాక్యము. పదములయొక్క సముదాయము వాక్య మనబడును. అర్థసహిత మగు నే వర్ణ మున్నదో, అథవా వర్ణములయొక్క సముదాయ మున్నదో, అది పద మనబడును అకారాదిక వర్ణము కూడ విష్ణ్వాద్యర్థ సహితమై యున్నది. నారాయణాది పదమునం దుండెడి వర్ణసముదాయము అర్థసహితమై యున్నది. వ్యాకరణరీతిగా ''నీలో ఘటః.'' అనునీవాక్యమునందు రెండు పదము లున్నవి. న్యాయరీతిగా నాలుగుపదము లున్నవి మఱియు వ్యాకరణ మతమునందును అర్థబోధకత్వము నాలుగుపదములు గలసముదాయమునందున్నది. పదములు నాలుగు లేవ

33 శాబ్దప్రమా ప్రకారము.

శాబ్దప్రమయొక్క ప్రకార మెట్లనగా. ''నీలో ఘటః'' ఈవాక్యమును విన్నప్పుడు శ్రోతకు సకలపదములయొక్క శ్రవణసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. పదముయొక్క సాక్షాత్కారముచేత పదార్థస్మృతి కలుగుచున్నది. ఇచ్చట నొక్కశంక యున్నది.

(౧) పదముయొక్క అనుభవము పదార్థస్మృతికి హేతువై యున్నదా?

(౨) అథవా పదార్థానుభవము పదార్థస్మృతికి హేతువై యున్నదా ?

పదముయొక్క సాక్షాత్కారము పదార్థస్మృతికి హేతువు కాదు. ఎట్లనగా ఏవస్తువుయొక్క అనుభవము కలుగునో అవస్తువుయొక్క స్మృతి కలుగుచున్నది, అన్యానుభవముచేత నన్యస్మృతి కలుగనేరదు. అందువలన పదముయొక్క జ్ఞానముచేత పదార్థస్మృతి కలుగనేరదు,

సమాధానము.

యద్యపి సంస్కారద్వారమున పదార్థానుభవమే పదార్థస్మృతికి హేతువై యున్నది. తథాపి ఉద్భూతసంస్కారముచేత స్మృతి కలుగుచున్నది. అనుద్భూతసంస్కారముచేత స్మృతి కలుగనేరదు. అనుభూతపదార్థముయొక్క స్మృతి యెల్లప్పుడు కావలయును. ఆపదార్థముయొక్క సంస్కారమునకు ఉద్బోధకహేతువు పదజ్ఞానమై యున్నది ఎట్లనగా సంబంధియొక్క జ్ఞానముచేతను సదృశపదార్థముయొక్క జ్ఞానముచేతను, అథవా చింతనముచేతను సంస్కారము ఉద్భూత మగుచున్నది దానివలన స్మృతి కలుగుచున్నది ఎప్పుడు పుత్త్రుని జూచి పితయొక్కయు, పితను జూచి పుత్త్రునియొక్కయు స్మృతి కలుగు చున్నదో అప్పుడు సంబంధిజ్ఞానము సంస్కారమునకు నుద్బోధకహేతువై యున్నది. అట్లనే యొకతపస్విని జూచి పూర్వమునందు చూడబడిన అన్యతపస్వియొక్క స్మృతి యైనప్పుడు సంస్కారమున కుద్బోధకము సదృశదర్శనమై యున్నది. ఎక్కడ ఏకాంతమునందు కూర్చుకొని భూతపదార్థముయొక్క చింతనమును జేసినప్పుడు దానివలన అనుభూతపదార్థముయొక్క స్మృతి కలుగుచున్నదో అక్కడ సంస్కారమున కుద్బోధకము చింతనమై యున్నది. ఈరీతిగా సంబంధ్యాదిజ్ఞానాదికము సంస్కారమున కుద్బోధద్వారమున స్మృతికి హేతువై యున్నది. మఱియును సంస్కారముయొక్క యుత్పత్తిద్వారమున సమానవిషయక పూర్వానుభవము స్మృతిహేతువై యున్నది; అందువలన పదార్థముయొక్క పూర్వానుభవము పదార్థవిషయక సంస్కారముయొక్క యుత్పత్తిద్వారమున హేతువై యున్నది. మఱియును పదార్థముయొక్క సంబంధి పదమై యున్నది. అందువలన పదార్థముయొక్క సంబంధి యే పద మున్నదో దానియొక్క జ్ఞానము సంస్కారముయొక్క ఉద్బోధద్వారమున పదార్థస్మృతికి హేతువై యున్నది. అందువలన పదజ్ఞానముచేత పదార్థస్మృతి కలుగుచున్నది. ఎక్కడ ఏకసంబంధిజ్ఞానముచేత అన్యసంబంధియొక్క స్మృతి కలుగుచున్నదో అక్కడ రెండుపదార్థములయొక్క సంబంధజ్ఞానము ఎవరికి నున్నదో వారికి ఏకజ్ఞానముచేత నన్యస్మృతి కలుగుచున్నది. ఎవరికి సంబంధజ్ఞానము లేదో వారికి ఏకజ్ఞానముచేత అన్యస్మృతి కలుగ నేరదు. పితాపుత్త్రులకు జన్యజనకభావసంబంధ మున్నది. ఎవరికి జన్యజనకభావసంబంధజ్ఞాన మున్నదో వారికి ఏకజ్ఞానముచేత నన్యస్మృతి కలుగుచున్నది. ఎవరికి జన్యజనకసంబంధజ్ఞానము లేదో వారలకు ఏకజ్ఞానముచేత నన్యస్మృతి

కలుగనేరదు. అట్లుగానే పదార్థములకు ఏసంబంధ మున్నదో అది వృత్తి యనబడును. వృత్తిరూప మగుపదార్థములయొక్క యే సంబంధ మున్నదో దాని యొక్క జ్ఞానము ఎవరికి కలిగియున్నదో వారికి పదజ్ఞానముచేత అర్థస్మృతి కలుగుచున్నది. పదార్థములయొక్క యే వృత్తిరూపసంబంధమున్నదో తజ్జ్ఞానరహితులకు పదజ్ఞానముచేత నర్థస్మృతి కలుగనేరదు. అందువలన వృత్తిసహితపదజ్ఞానము అర్థస్మృతికి హేతువై యున్నది.

౩౮. శబ్దముయొక్క శక్తివృత్తినిరూపణము. శబ్దవృత్తి రెండుప్రకారములై యున్నది.

(౧) శక్తిరూపవృత్తి, (౨) లక్షణారూపవృత్తి, యని.

న్యాయమతమునందు శక్తి యీశ్వరేచ్ఛారూపమై యున్నది. మీమాంసకమతమునందు శక్తి భిన్నపదార్థమై యున్నది. వ్యాకరణమతమునందు పాతంజలమతమునందును వాచ్యవాచకభావమునకు మూలభూతమైన పదార్థములయొక్క యే తాదాత్మ్యసంబంధ మున్నదో అది శక్తి యనబడును. మఱియును విచారసాగరమునందు యోగ్యతారూపశక్తియు వ్యాకరణమతానుసారముగా వ్రాసియున్నది. అది భూషణకారమతము. వ్యాకరణగ్రంధమునందు యోగ్యభాష్యరీతిగా వాచ్యవాచకభావమునకు మూలభూతమైన తాదాత్మ్యసంబంధమె శక్తి యని చెప్పబడినది. మఱియును అద్వైతసిద్ధాంతమునందు తనయొక్క కార్యకరణసామర్థ్యమె శక్తి యని చెప్పబడినది. ఎట్లు తంతువునందు పటకరణసామర్థ్యరూప శక్తి యున్నదో, వహ్నియందు దాహజనక సామర్థ్యరూప శక్తి యున్నదో, అట్లే పదమునందు తనయొక్క అర్థజ్ఞానజనక సామర్థ్యరూప శక్తి యున్నది అయిన ఇంత భేద మున్నది. వహ్న్యాది పదార్థములయందు నా సామర్థ్యరూప మగునే శక్తి యున్నదో దానికి జ్ఞానముయొక్క అపేక్ష లేదు. శక్తి జ్ఞాత మయినప్పుడును అథవా అజ్ఞాత మయినప్పుడును రెండుస్థానములయందు వహ్న్యాదికములచేత దాహాదికార్యము లగుచున్నది. మఱియును పదముయొక్క శక్తిజ్ఞాన మయినప్పుడె అర్థస్మృతిరూపకార్య మగుచున్నది శక్తిజ్ఞానము లేనికాలమునందు అర్థస్మృతిరూపకార్యము కలుగనేరదు. అందువలన పదముయొక్క సామర్థ్యరూపశక్తి జ్ఞాత మయినప్పుడు పదార్థస్మృతిరూపకార్య మగుచున్నది. దీనియందు దొకశంక. ఎప్పు డతీతపదముయొక్క స్మృతి కలుగుచున్నదో అప్పుడు పదముయొక్క స్మరణరూపజ్ఞానముఖ్యాతచె నర్థస్మృతి యగుచున్నది.

అది కాకపోవలయును. ఎట్లనగా, సామర్థ్యరూప శక్తివిశిష్ట పదమునకు నాశము కలిగియున్నది. అందువలన నర్థస్మృతికి హేతువైన యే పద మున్నదో దాని కభావ మున్నది.

సమాధానము.

మీమాంసకమునందు పదము నిత్యమై యున్నది దానికి ఉత్పత్తియును నాశమును లేదు అందువలన పదమునకు ధ్వంసము లేదు. మఱియును పదము నిత్య మని యంగీకరించినయెడల ఈసమాధానము. పదార్థస్మృతియొక్క సామర్థ్యము పదమునందు లేదు. అయిన పదజ్ఞానమునందు పదార్థస్మృతియొక్క శక్తి యున్నది ఎక్కడ పదముయొక్క ధ్వంసము కలిగినదో అక్కడ నాపదముయొక్క స్మరణరూపజ్ఞాన మున్నది. ఎక్కడ వర్తమానపద మున్నదో అక్కడ పదముయొక్క శ్రవణసాక్షాత్కారరూపజ్ఞాన మున్నది. ఆజ్ఞానమునందు పదార్థస్మృతియొక్క సామర్థ్య మున్నది అది శక్తి యనబడును ఈపక్షమునందు శక్తిసహితపదము లేదు. పదముయొక్క జ్ఞానము మాత్ర మున్నది ఈపక్షము గదాధరభట్టాచార్యులచేత శక్తివాదగ్రంథమునందు జ్ఞానశక్తవాద మని వ్రాయబడి యున్నది ఈరీతిగా పదముయొక్క సామర్థ్య మైనను, పదజ్ఞానముయొక్క సామర్థ్య మైనను శక్తి యనబడును. రెండవ ఆవృత్తిపక్షము. పదము శక్తిసహితమై యున్నది, అని యీవ్యవహారముయొక్క సిద్ధికొఱకు పదముయొక్క ధర్మ మయిన శక్తి అపేక్షిత మయినప్పుడు ఏపదముయొక్క జ్ఞానము ఏయర్థముయొక్క స్మృతియందు సమర్థమై యున్నదో ఆపదమున కాయర్థమునందు శక్తి చెప్పబడును.

౩౫. శాబ్దప్రమా రీతిపూర్వక శక్తివిషయమునందు వివాదము.

ఈరీతిగా శక్తసహితపదజ్ఞానముచేత పదార్థస్మృతి కలుగుచున్నది. ఎంతపదార్థస్మృతి యగునో అంత పదార్థజ్ఞానము అథవా సంబంధసహిత సకల పదార్థజ్ఞానమును వాక్యార్థజ్ఞాన మని చెప్పబడును దానికి శాబ్దప్రమ యని పేరు. ఎట్లనగా "నీలో ఘటః" అను వాక్యమునందు నాలుగుపదము లున్నవి.

(౧) నీలపదము, (౨) ఓకారపదము, (౩) ఘటపదము, (౪) విసర్గపదము.

నీలరూపవిశిష్టమునందు నిలపదమునకు శక్తి యున్నది. ఓకారపదము నిరర్థకము. ఈవిషయము వ్యుత్పత్తివాదాదిగ్రంథములయందు స్పష్టమై యున్నది. అథవా ఓకారపదమునకు అభేదము అర్థము. ఘటపదమునకు ఘటత్వవిశిష్టమందు

శ_క్తి యున్నది. విసర్గమునకు ఏకత్వసంఖ్యయందు శ_క్తి యున్నది. శ_క్తిజ్ఞానము కోశవ్యాకరణాదికమువలన నగుచున్నది. పీతాదిపదమునకు వర్ణమం దైనను వర్ణసహితమం దైనను శ_క్తి యున్నది. ఇది కోశమందు వ్రాసియున్నది. విసర్గ మునకు ఏకత్వసంఖ్యయందు శ_క్త యున్నది అనునది వ్యాకరణముచేత తెలియ వలసినది. ఘటపదమునకు ఘటత్వవిశిష్టమందు శ_క్తి యున్నది, అని వ్యాకరణము నందు శ_క్తివాదాది తర్కగ్రంథములయందును వ్రాసియున్నది. మఱియును న్యాయసూత్రమునందు గౌతములు కూడ చెప్పియున్నారు జాత్యాకృతి వ్యక్తులయందు సకలపదములకు శ_క్తి యున్నది అవయవములయొక్క సన్నివేశమునకు ఆకృతి యని పేరు అనేకపదార్థములయందు నిత్యమై ఏకమై యేధర్మ ముున్నదో దానికి జాతి యని పేరు. అనేకఘటములయందు నిత్యమై ఏకమై యుండుఘటత్వము జాతి యై యున్నది.జాతికి ఆశ్రయము వ్య_క్తి యన బడును ఈమతమునందు ఘటపదమునకు కపాలసంయోగసహిత ఘటత్వవిశిష్ట ఘటమునందు శ_క్తి యున్నది. మఱియును దధీతికార శిరోమణిభట్టాచార్యమత మునందు సకలపదములకు వ్య_క్తిమాత్రమునందు శ_క్తి యున్నది. జాత్యా కృతులయందు లేదు ఈమతమునందు ఘటపదమునకు వాచ్యము కేవలవ్య_క్తి యై యున్నది. ఘటత్వము, కపాలసంయోగము ఈ రెండును కూడ ఘటపదము నకు వాచ్యము కావు. ఎట్లనగా ఏపదమునకు ఏయర్థమునందు శ_క్తి యున్నదో ఆపదమునకు ఆయర్థము వాచ్య మనబడును, శక్య మనియును చెప్పబడును కేవలవ్య_క్తియందు శ_క్తి యున్నది. అందువలన కేవలవ్య_క్తియే వాచ్య మై యున్నది. దీనియం దొకశంక.—

ఘటపదముయొక్క యుచ్చారణముచేత ఘటత్వమునకును, గోపదము యొక్క యుచ్చారణముచేత గోత్వమునకును, బ్రాహ్మణపదోచ్చారణముచేత బ్రాహ్మణత్వమునకును ప్రతీతి యగుచున్నది అది ఈమతమునందు కాకపోవల యును. ఎట్లనగా అవాచ్యార్థమునకు లక్షణ లేకయే పదముచేత నర్థప్రతీతి యగుట లేదు. అవాచ్యార్థమునకు లక్షణ లేకయే పదముచేత నర్థప్రతీతి నంగీక రించినయెడల ఘటపదమునకు అవాచ్య మయినఘటత్వమునకు ఘటపదముచేత నెట్లు ప్రతీతి యగునో యట్లు ఘటపదమునకు అవాచ్య మయినపటాదికమునకు కూడ ఘటపదముచేత ప్రతీతి కావలయును

సమాధానము.

వాచ్యముయొక్క ప్రతీతి పదముచే నగుచున్నది. మఱియును వాచ్యవృత్తి యగుజాతికిని ప్రతీతి యగుచున్నది అందువలన నీనియమ మేర్పడుచున్నది. జాతిభిన్నావాచ్యమునకు ప్రతీతి కాదు. మఱియును వాచ్యవృత్తిజాతి అవాచ్యమయినను ప్రతీత మగుచున్నది అందువలన ఘటత్వాదికము అవాచ్య మైనను జాతిభిన్నావాచ్యము కానందున ఘటాదిపదముచేత ప్రతీత మగుచున్నది. పటాదికము జాతిభిన్నావాచ్య మైనందున ప్రతీత మగుట లేదు మఱియు నొకశంక.

వాచ్యవృత్త్యవాచ్యజాతికి పదముచేత ప్రతీతి నంగీకరించినయెడల ఘటపదముచేత పృథివీత్వజాతికిని ప్రతీతి కావలయును. ఎట్లనగా, ఘటపదవాచ్యమునందు ఎట్లు ఘటత్వజాతి యున్నదో అట్లు పృథివీత్వము కూడ నున్నది. అందువలన రెండును వాచ్యవృత్తులై యున్నవి అవాచ్య మయ్యు ఉన్నవి. అందువలన ఘటత్వమునకుంబోలె పృథివీత్వమునకును ప్రతీతి కావలయును. గోపదవాచ్యమునం దుండుగోత్వమువలెనే పశుత్వము కూడ ఉన్నది ఈరెండును అవాచ్యములై యున్నవి. అట్లనే బ్రాహ్మణపదముచేతను బ్రాహ్మణత్వమువలె మనుష్యత్వమునకు కూడ ప్రతీతి కావలయును.

సమాధానము.

వాచ్యతావచ్ఛేదక మగు నేయవాచ్య మున్నదో దానికిని వాచ్యమునకును పదముచేత ప్రతీతి యగుచున్నది. అన్యమునకు ప్రతీతి యగుట లేదు ఎట్లు ఘటపదవాచ్యఘటవ్యక్తికిని వాచ్యతావచ్ఛేదకఘటత్వమునకును ఘటపదముచేత ప్రతీతి యగునో అట్లు పృథివీత్వము వాచ్యము కాదు, వాచ్యతావచ్ఛేదకమును కాదు. వాచ్యత్వముకంటె న్యూనవృత్తియు నధికవృత్తియును కాక ఎంతదేశమునందు వాచ్యత యున్నదో అంత దేశమునం దుండునది వాచ్యతావచ్ఛేదక మనబడును ఘటపదముయొక్క వాచ్యత సకలఘటవ్యక్తులయం దున్నది. ఘటత్వము కూడ సకలఘటవ్యక్తులయం దున్నది. అందువలన ఘటపదముయొక్క వాచ్యత్వముకంటె న్యూనవృత్తియును కాదు, అధికవృత్తియును కాదు. మఱియు నే మనగా సమానదేశవృత్తి యై యుండుటవలన ఘటత్వము ఘటపదముయొక్క వాచ్యతావచ్ఛేదక మై యున్నది. ఘటపదముయొక్క వాచ్యత పటపదమునందు లేదు. పృథివీత్వము పటమునం దున్నది. అందువలన నధికదేశవృత్తి యైనందున పృథివీత్వము ఘటపదముయొక్క వాచ్యతావచ్ఛేదక

ము కాదు. గోపదముయొక్క వాచ్యత సకలగోవ్యక్తులయం దున్నది. గోత్వ మును సకలగోవ్యక్తులయం దున్నది అందువలన గోత్వము గోపదవాచ్యతా వచ్ఛేదకము అశ్వమునందు గోపదవాచ్యత లేదు. దానియందు పశుత్వ మున్న ది. అందువలన గోపదవాచ్యత్వముకంటె నధికదేశవృత్తి యైనందున పశుత్వము గోపదవాచ్యతావచ్ఛేదకము కాదు. అట్లుగానే బ్రాహ్మణపదవాచ్యత సకలబ్రా హ్మణవ్యక్తులయందు నున్నది. బ్రాహ్మణత్వము కూడ సకలబ్రాహ్మణవ్యక్తులయం దున్నది. అందువలన బ్రాహ్మణపదవాచ్యతావచ్ఛేదకము బ్రాహ్మణత్వ మై యు న్నది. మఱియును, క్షత్రియాదికమునందు బ్రాహ్మణపదవాచ్యత లేదు అక్కడ మనుష్యత్వ మున్నది అందువలన నధికదేశవృత్తి యై యుండుటచేత మనుష్య త్వము బ్రాహ్మణపదవాచ్యతావచ్ఛేదకము కాదు ఈరీతిగా ఘటాదిపదముచేత ఘటత్వాదికమునకు ప్రతీతి యగుచున్నది. మఱియును శక్తి లేనందున ఘటపదము యొక్క వాచ్యము కాదు ఇక నేమనగా, వాచ్యతావచ్ఛేదక మై యున్నది ఇది శిరోమణిభట్టాచార్యులమతము.

ఘటాదిపదమునకు జాతిమాత్రమునందు శక్తి యున్నది, వ్యక్తియందు లే దని మీమాంసకమతప్రక్రియ. ఇచ్చట నొకశంక. ఏయర్థమునందు ఏపద ముయొక్క శక్తిజ్ఞాన మున్నదో ఆయర్థమునకు ఆపదముచేత స్మృతి కలిగి శాబ్దప్రమ యగుచున్నది. పదముయొక్క శక్తి లేకయే వ్యక్తికి పదముచేత స్మృతియును శాబ్దప్రమయును కూడ కాకపోవలయును

సమాధానము

శబ్దప్రమాణముచేత జాతియొక్క మాత్రము జ్ఞాన మగుచున్నది తథాపి అర్థాపత్తిప్రమాణముచేత వ్యక్తిజ్ఞాన మగుచున్నది. ఎట్లు దినమునందు భోజన ము చేయని పురుషునకు రాత్రిభోజనము వినా స్థూలత్వము సిద్ధింపదో అట్లు వ్యక్తి వినా కేవలజాతియందు క్రియయును సంభవింపదు అందువలన నర్థాపత్తి ప్రమాణముచేత వ్యక్తియొక్క బోధ మగుచున్నది. "గా మానయ" అనువాక్య ముచేత గోత్వమునకు ఆనయనముయొక్క బోధ మగుచున్నది అది గోవ్యక్తి యొక్క ఆనయనము వినా సంభవింపదు. గోవ్యక్తియొక్క ఆనయనము సంపా దకమై యున్నది గోత్వముయొక్క ఆనయనము సంపాద్యమై యున్నది. సంపా దకజ్ఞానమునకు హేతువైన సంపాద్యజ్ఞానము అర్థాపత్తిప్రమాణ మనబడును, సంపాదకజ్ఞానము ప్రమ యై యున్నది

ఈస్థానమునందు జాతియొక్క జ్ఞానము ప్రమాణమై యున్నది. వ్యక్తియొక్క జ్ఞానము ప్రమ యై యున్నది ఇది భట్టమీమాంసకమతరీతి. మఱియు నొకానొక జాతిశక్తివాది అనుమానముచేత వ్యక్తిబోధము నంగీకరించుచున్నాడు. అది గ్రంథాంతరమునందు వివరింపబడినది. కఠినప్రసంగ మైనందున నిచట విరమించడ మైనది

కేవలజాతియందు శక్తి నంగీకరించువానిమతమునందు వ్యక్తియొక్క బోధము శబ్దప్రమాణముచేత కలుగుట లేదు. మఱియు నేమనగా, అర్థాపత్తిచేత నైనను, అనుమానముచేత నైనను, వ్యక్తియొక్క బోధ మగుచున్నది. అయిన కొందఱు గ్రంథకారులు జాతియందు కుబ్జశక్తి నంగీకరించి యున్నారు. వారిమతమునందు వ్యక్తిజ్ఞానము కూడ శబ్దప్రమాణముచేత కలుగుచున్నది. వారి యభిప్రాయ మే మనగా, సకలపదములయొక్క శక్తియు జాతివిశిష్టవ్యక్తియందున్నది. అయిన శక్తిజ్ఞానము ఎవరికి ఉన్నదో వారికి పదముచేత నర్థస్మృతి శాబ్దబోధము కూడ నగుచున్నది, ఇతరులకు కాదు. అచ్చట ఘటపదమునకు ఘటత్వమందు శక్తియున్నది. ఈరీతిగా జాతిశక్తియొక్క జ్ఞానము అర్థస్మృతికిని శాబ్దబోధమునకును హేతువై యున్నది మఱియును వ్యక్తియందు శక్తిజ్ఞానమునకు ఉపయోగము లేదు. మఱియును వ్యక్తు లనంతము లై యున్నవి. అందువలన సకలవ్యక్తియొక్క జ్ఞానము సంభవింపదు. ఈకారణముచేత వ్యక్తిశక్తిస్వరూపముచేత పదార్థస్మృతికిని శాబ్దబోధమునకును హేతువై యున్నది. దానియొక్క జ్ఞానము హేతువు కాదు ఈరీతిగా ఘటపదమునకు ఘటత్వవిశిష్టమందు శక్తి యుండుటవలన పదముయొక్క వాచ్యము ఘటత్వము ఘటము ఈరెండును అయి యున్నది. అందువలన ఘటపదముయొక్క వాచ్య మయిన యేఘటత్వము ఘటము నున్నవో వానియొక్క శాబ్దబోధమునకు ఘటత్వమునందు శక్తిజ్ఞానము హేతువై యున్నది. ఈపక్షమునకు కుబ్జశక్తివాద మని పేరు మఱియును ప్రకారాంతరముగా కుబ్జశక్తివాదము గదాధరభట్టాచార్యులచేత శక్తివాదముయొక్క అంత్యభాగమునందు వ్రాయబడియున్నది. అది కఠిన మైనందున నిచ్చట వ్రాయలేదు మఱియును ఘటాదిపదములచేత నెట్లు జాతివిశిష్టవ్యక్తి బోధ మగుచున్నదో అట్లు జాతియొక్క వ్యక్తియం దుండెడి సమవాయాది సంబంధ మున్నదో దానికిని బోధ మగుచున్నది. అందువలన జాతి వ్యక్తి సంబంధము ఈ మూడింటియందును ఘటాదిపదముయొక్క శక్తి యున్నది ఇది గదాధర

భట్టాచార్యులమతము సర్వమతములయందును జాతివిశిష్టవ్యక్తియందు ఘటాది పదములకు శక్తి యున్నది ఈమతము గ్రంథకారు లందఱును బహుధా యంగీకారము. అందువలన ఘటపదమునకు ఘటత్వవిశిష్టమందు శక్తి చెప్పబడియున్నది.

౩౬ వాక్యముయొక్క భేదము

నీలాభేదసహిత మయిన యొక్క ఘట మున్నది. అది "నీలో ఘటః" అను నీవాక్యముయొక్క అర్థమై యున్నది. అట్లనే 'వజ్రహ స్తః పురందరః' ఇది వైదిక వాక్యము. ఎట్లు "నీలో ఘటః" అనువాక్యమునందు విశేషణబోధక నీలపదము విశేష్యబోధకఘటపదము నున్నవో అట్లు వజ్రహస్తపదము విశేషణబోధక మై పురందరపదము విశేష్యబోధకమై యున్నది. విశేషణపదముయొక్క అగ్రమునం దుండెడి విసర్గము నిరర్థకమై యున్నది. అథవా అభేదబోధకమై యున్నది. విశేష్యబోధకపదముయొక్క అగ్రమునం దుండెడి విసర్గమునకు ఏకత్వ మర్థమై యున్నది. వజ్రహస్తునియొక్క అభేదసహితుఁడు ఒకపురందరుఁడు అని యీవాక్యముయొక్క అర్థము. ఈరీతిగా లౌకికవైదికవాక్యములకు సమానార్థము కలిగి యున్నది. అయిన వైదికవాక్యము రెండుప్రకారములు కలదై యున్నది.

(౧) వ్యావహారికార్థబోధకము.

(౨) పారమార్థికతత్త్వబోధకము

బ్రహ్మముకంటె భిన్న మగు నర్థము వ్యావహారిక మనియును, బ్రహ్మము పారమార్థికతత్త్వ మనియును చెప్పబడును బ్రహ్మబోధక మగువాక్యము కూడ రెండువిధములుగా నున్నది.తత్పదార్థత్వంపదార్థములయొక్క స్వరూపబోధకము అవాంతరవాక్యమై యున్నది ఎట్లనగా, 'సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ' ఈవాక్యము తత్పదార్థబోధకమై యున్నది 'య ఏష హృద్యంత ర్జ్యోతిః పురుషః" ఈవాక్యము త్వంపదార్థముయొక్క స్వరూపబోధకమై యున్నది తత్పదార్థ త్వంపదార్థములకు అభేదబోధకము లగుతత్త్వమస్యాది వాక్యములు మహావాక్యములై యున్నవి.

౩౭ శబ్దముయొక్క శక్తివృత్తి లక్షణావృత్తులయొక్క సంక్షేప నిరూపణము.

ఏయర్థమునం దేకపదమునకు వృత్తి యున్నదో ఆయర్థమునకు ఆపదముచేత ప్రతీతి యగుచున్నది ఆ వృత్తి శక్తిలక్షణాభేదమువలన ద్విప్రకారమై యున్నది ఈశ్వరునియొక్క ఇచ్ఛ అథవా వాచ్యవాచకభావ సంబంధ

మూల తాదాత్మ్యము, అధవా పదార్థబోధ హేతు వైనసామర్థ్యము శక్తి యన బడును. ఏపదార్థమునందు పదమునకు శక్తి యున్నదో ఆయర్థము పదము యొక్క శక్య మనబడును. శక్యసంబంధమునకు లక్షణ యని నామము. గంగా పదమునకు ప్రవాహమునందు శక్తి యున్నది అందువలన గంగాపదముయొక్క శక్యము ప్రవాహమై యున్నది. దానితో సంయోగసంబంధము తీరమున కున్నది. ఈరీతిగా పదమునకు అర్థముతో నేపరంపరాసంబంధ మున్నదో అది లక్షణ యనబడును. ఉ. గంగాపదమునకు తీరముతో పరంపరాసంబంధ మున్నది. ఆసంబంధము తీరమునందు గంగాపదముయొక్క లక్షణ యనబడును ఎట్లనగా, సాక్షాత్సంబంధసహితముతో నేసంబంధ మున్నదో అదిపరంపరాసంబంధ మనబడును. గంగాపదమునకు శక్తిరూపసంబంధము ప్రవాహమునం దున్నది. ఆప్రవాహముతో సంయోగసంబంధము తీరమున కున్నది అందువలన స్వశక్య సంయోగరూప పరంపరాసంబంధము గంగాపదమునకు తీరమం దున్నది. అది లక్షణ యని చెప్పబడును. ఇందువలన నిది సిద్ధ మగుచున్నది. ఏయర్థముచేత నేపదమునకు శక్తిరూపసాక్షాత్సంబంధ మున్నదో ఆయర్థము ఆపదమునకు శక్య మనబడును. ఏ యర్థముతో నేపదమునకు శక్యసంబంధ మున్నదో ఆయ ర్థము ఆపదమునకు లక్ష్య మనబడును. ఉ గంగాపదముయొక్క శక్య మైనయే ప్రవాహ మున్నదో దానికి తీరరూపార్థముతో సంయోగసంబంధ మున్నది అందువలన గంగాపదమునకు ప్రవాహము శక్యమై యున్నది, తీరము లక్ష్యమై యున్నది ఈరీతిగా పదమునకు సాక్షాత్సంబంధము పరంపరాసంబంధ మని శక్తి లక్షణా భేదమువలన వృత్తి ద్విప్రకార మై యున్నది. ఏపదముయొక్క వృత్తి ఏ పురుషునకు అజ్ఞాతమో ఆపదముయొక్క సాక్షాత్కారము ఆపురుషున కయినప్ప టికిని పదార్థస్మృతి శాబ్దబోధము ఈ రెండును కావు. అందువలన శక్తిలక్షణారూప వృత్తియొక్క జ్ఞానము అర్థస్మృతికిని శాబ్దబోధమునకును హేతువై యున్నది.

౩౮ వాక్యార్థజ్ఞానముయొక్క క్రమము

శాబ్దబోధక్రమ మెట్లనగా, ఏపురుషునికి పదముయొక్క వృత్తి జ్ఞాతమై యున్నదో ఆపురుషునికి వాక్యము (సకలపదముల) యొక్క సాక్షాత్కారమై యేపదమున కేయర్థమునందు వృత్తి పూర్వము జ్ఞాత మై యున్నదో ఆపద ముచేత నాయర్థమునకు స్మృతి కలుగుచున్నది. తదనంతరము పరస్పరసంబంధ సహిత సకలపదార్థములయొక్క లేక సకలపదార్థములయొక్క పరస్పరసంబంధ

జ్ఞానము, వాక్యార్థజ్ఞాన మనబడును 'గామానయ త్వం' ఈవాక్యమునందు గవాదిపదము లున్నవి గోపదమునకు గోత్వవిశిష్ట పశువిశేషమునందు శక్తి యున్నది. ద్వితీయావిభక్తికి కర్మత్వమునందు శక్తి యున్నది "ఆఙ్" ఉపసర్గ పూర్వక నఞ్ పదమునకు ఆనయనమునందు శక్తి యున్నది. యకారోత్తర అకారమునకు కృతియందును ప్రేరణయందును శక్తి యున్నది. సంబోధన యోగ్య చేతనమునందు త్వంపదమునకు శక్తి యున్నది. ఈరీతిగా శక్తిజ్ఞాన సహిత పురుషునకు "గామానయ త్వమ్" అనెడియీవాక్యమునకు శ్రోత్రముతో సంబంధమై ఆ గవాది సకలపదములయొక్క సాక్షాత్కార మై ఆపదములశక్యార్థ స్మృతి యగుచున్నది ఎట్లు హస్తిపాలకునియొక్క జ్ఞానముచేత తత్సంబంధి హస్తిస్మృతి యగుచున్నదో అట్లు పదముయొక్క జ్ఞానముచేత తత్సంబంధి శక్యార్థమునకు స్మృతి యగుచున్నది. వీడు హస్తిపాలకుఁడు అని హస్తియొక్క సంబంధజ్ఞాన మెవరికి లేదో, మనుష్యుఁడు అనుజ్ఞానము మాత్ర మున్నదో వారికి హస్తిపాలకుని చూచినప్పటికిన్ని హస్తిస్మృతి కాదు అట్లనే ఈపదమునకు ఇది శక్యము లేక లక్ష్యము అని శక్తిలక్షణారూప సంబంధములయొక్క జ్ఞానము పూర్వమునందు ఎవరికి లేదో మఱియును అజ్ఞాతార్థపదముయొక్క శ్రవణసాక్షాత్కార మున్నదో వారికి పదశ్రవణ మయినప్పటికిని అర్థస్మృతి కాదు. అందువలన ఆవృత్తిసహితపదముయొక్క జ్ఞానము అర్థస్మృతికి హేతువై యున్నది కేవలపదముయొక్క జ్ఞానము హేతువు కాదు. పదముయొక్క జ్ఞానముచేత సకలపదార్థములకు స్మృతి కలిగి సకలపదార్థములయొక్క పరంపరా సంబంధజ్ఞానము కలుగుచున్నది, లేక పదజ్ఞానముచేత పరస్పరసంబంధసహిత మగు నెంత పదార్థమునకు స్మరణమై యున్నదో అంతపదార్థముయొక్క పరస్పరసంబంధసహితజ్ఞాన మగుచున్నది. పదార్థముయొక్క ఆసంబంధిజ్ఞానము లేక సంబంధసహిత పదార్థములయొక్క జ్ఞానము వాక్యార్థజ్ఞాన మనబడును. లేక శాబ్దప్రమ యనబడును. పైవాక్యమునందు గోపదార్థముయొక్క ద్వితీయార్థ కర్మత్వమునందు ఆధేయతాసంబంధ మున్నది. ఆధేయతకు వృత్తిత్వ మని పేరు. ఆఙ్ పూర్వక నఞ్ పదమునకు అర్థమైన యానయనమునందు కర్మత్వము యొక్క నిరూపకతాసంబంధ మున్నది. యకారోత్తర అకారమునకు కృతిప్రేరణ లేక ప్రేరణ యని రెండు అర్థము లున్నవి ఆకృతియందు ఆనయనముయొక్క అనుకూలతాసంబంధ మున్నది. కృతియొక్క త్వంపదార్థమునందు ఆశ్రయతాసం

బంధ మున్నది. ప్రేరణమునకు త్వంపదార్థమునందు విషయతాసంబంధ మున్నది అందువలన “గోవృత్తికర్తృతా నిరూపక ఆనయనానుకూలకృత్యాశ్రయః ప్రేరణావిషయ స్త్వంపదార్థః.” ఈజ్ఞానము వాక్యశ్రోతలకు కలుగుచున్నది. అప్పుడు వృత్తివిశిష్టసకలపదములయొక్క జ్ఞానము శబ్దప్రమాణమై యున్నది. పదముయొక్క జ్ఞానముచేత ఆయర్థస్మృతి వ్యాపారమై యున్నది. వాక్యార్థజ్ఞానము ఫలమై యున్నది. ఈరీతిగా లౌకికవైదికవాక్యములచేత ననేకస్థలములయందు పదార్థసంబంధముయొక్క లేక సంబంధసహితపదార్థముయొక్క జ్ఞానమే ఫలమై యున్నది అయిన త్వంపదార్థముయొక్క సంబంధి తత్పదార్థమునకు, తత్పదార్థముయొక్క సంబంధి త్వంపదార్థమునకును మహావాక్యముచేత బోధము నంగీకరించునెడల “అసంగో హ్యాయం పురుషః” ఇత్యాదిశ్రుతివచనములచేత బ్రహ్మమున కసంగత చెప్పబడియున్నది. దానికి బాధ కావలయును. అందువలన మహావాక్యముచేత ప్రతిపాద్యము అఖండబ్రహ్మమై యున్నది. వాక్యమునకు అఖండార్థబోధకత్వమునందు దృష్టాంతము సంక్షేపశారీరకమునందు స్పష్టమై యున్నది. గ్రంధవిస్తరభయముచే నిచ్చట వ్రాయలేదు

38 లక్షణాప్రకారనిరూపణము.

మహావాక్యమునందు లక్షణయొక్క ప్రకారము విచారసాగరమునందు విశదముగా నున్నది. పదముయొక్క శక్యముతో సంబంధము లక్షణ యనబడును. అందువలన పదముయొక్క పరంపరాసంబంధము లక్షణ యై యున్నది. ఎట్లనగా, పదమునకు సాక్షాత్సంబంధము శక్యముతో నున్నది. ఆశక్యముయొక్క సంబంధము లక్ష్యముతో నున్నది. అందువలన శక్యద్వారా పదముయొక్క సంబంధము కలిగినప్పుడు పరంపరాసంబంధరూపలక్షణావృత్తి యున్నది. ఈకారణమువలన గ్రంధకారులచేత లక్షణావృత్తి జఘన్య మని చెప్పబడినది. ఎక్కడ పదమునకు సాక్షాత్సంబంధరూప శక్తవృత్తి సంభవించుట లేదో అక్కడ పరంపరాసంబంధరూప లక్షణావృత్త్యంగీకారము ఈకారణముచేత గ్రంధకారులు వ్రాసిన దే మనగా, ఎక్కడ శక్యార్థమునందు వక్తకు తాత్పర్యము లేదో అక్కడ లక్షణావృత్తిని అంగీకరించి పదమునకు లక్ష్యార్థము నంగీకరించవలసినది. ఎక్కడ శక్యార్థమునందు వక్తకు తాత్పర్య మున్నదో అక్కడ లక్ష్యార్థము నంగీకరింపఁగూడదు. ఆ లక్షణ

(౧) కేవలలక్షణ యనియు, (౨) లక్షితలక్షణ యనియును
భేదముచేత ద్విప్రకారమై యున్నది.

(౧) పదమునకు శక్యముయొక్క యేసాక్షాత్సంబంధ మున్నదో అది కేవలలక్షణ యనబడును. ఉ. గంగాపదమునకు తీరమునందు లక్షణ యున్నది. అచ్చట గంగాపదమునకు శక్య మైన యే ప్రవాహ మున్నదో దానికి తీరముతో సాక్షాత్సంబంధ మున్నది అచ్చట గంగాపదమునకు తీరమునందు కేవలలక్షణ యున్నది.

(౨)లక్షితలక్షణయొక్క ఉదాహరణము 'ద్విరేఫో రౌతి' ఈవాక్యమునకు రెండురేఫములు ధ్వనిచేయుచున్నవి అని యర్థము ఈయర్థము పదము యొక్క శక్తిచేత ప్రతీత మగుచున్నది అది ఆవర్ణరూపమునందు ధ్వని చేయుట సంభవింపదు, అందువలన శక్యార్థమునందు వక్తకు తాత్పర్యము లేదు. రెండు రేఫములతో కూడినయే భ్రమరపద మున్నదో దానియొక్క శక్యమునందే ద్విరేఫ పదమునకు లక్షణ. అది కేవలలక్షణ కాదు ఏయర్థమందు పదమునకు శక్యము యొక్క సాక్షాత్సంబంధ మున్నదో దానియందు కేవలలక్షణ యున్నది. ద్విరేఫ పదమునకు శక్యము రెండురేఫములు, దానికి అవయవితాసంబంధము భ్రమర పదమం దున్నది. ఆపదశక్తిరూపసంబంధము స్వవాచ్య మయిన మధుపమునం దున్నది అందువలన శక్యసంబంధి యగునే భ్రమరపద మున్నదో దానియొక్క సంబంధము శక్యముయొక్క పరంపరాసంబంధ మై యున్నది. అందువలన నది లక్షితలక్షణ యనంబడును యద్యపి రెండురేఫములు ద్విరేఫము కావు, మఱియు నేమనగా రెండురేఫములతో కూడినది ద్విరేఫ మనబడును. రెండురేఫ ములతో కూడినది భ్రమరపదమై యున్నది అందువలన ద్విరేఫపదమునకు శక్య మగునే భ్రమరపద మున్నదో దానికి మధుపముతో సాక్షాత్సంబంధ ముండుట వలన కేవలలక్షణ సంభవించు చున్నది. తథాపి వ్యాకరణమతమునందు అది సమాసముయొక్క శక్తియై యున్నది. అందువలన ద్విరేఫపదమునకు శక్యము రెండురేఫములతోఁ గూడిన భ్రమరపద మై యున్నది. న్యాయవై శేషికాదిమతము లందు సమాస (సముదాయ) మునకు శక్తి నంగికరింపలేదు. ఇంకే మనగా సమాససముదాయముయొక్క యే యవయవ మున్నదో దానికి లక్షణావృత్తి చేత నధికార్థము సమాసమునందు ప్రతీత మగుచున్నది. ఎట్లనగా, 'ద్విరేఫ'– ఈ సమాససముదాయ మున్నది. ఆసముదాయమునకు అర్థమునందు శక్తి

లేదు. అచ్చట ద్విత్వసంఖ్యావిశిష్టము ద్విపదమున కర్థమై యున్నది. రేఫత్వ జాతివిశిష్టాక్షరము రేఫపదమున కర్థము. ద్విపదముయొక్క శక్యమునకు రేఫ పదముయొక్క శక్యమునకును అభేదసంబంధము వాక్యార్థమై యున్నది. ద్విత్వ సంఖ్యాసహిత రేఫము అనునర్థము శక్యమై యున్నది. రెండు రేఫములతోఁ గూడిన పదము ద్విరేఫ మనబడును. అది లక్షణావృత్తి నంగీకరించి చెప్పబడినది. అయితే యింత భేద మున్నది. న్యాయవైశేషికమతములయందు వాక్యమునకు లక్షణాంగీకారము లేదు. ఎట్లనగా, శక్యసంబంధమునకు లక్షణ యని పేరు. పద సముదాయరూపవాక్యమునకు ఏయర్థమునందును శక్తి లేదు, అందువలన వాక్యమునకు శక్యము లేనందున శక్యసంబంధ రూప లక్షణ వాక్యమునకు సంభవించుట లేదు. మఱియు నేమనగా పదమునకు లక్షణ యున్నది ఈమత ములందు రేఫపదమునకు రేఫసహితమందు లక్షణ యున్నది మఱియును మీ మాంసకమతమునందును వేదాంతమతమునందును వాక్యమునకు లక్షణాంగీకార మున్నది. వాక్యమునకు లక్షణ నంగీకరించినయెడల యేదోషము చెప్పబడి నదో దానికి సమాధానము ఈక్రింద వ్రాయ బడినది.

పదసముదాయము వాక్యమనబడును. ఆసముదాయము ప్రత్యేకముకంటె భిన్నము కాదు. అందువలన పదముయొక్క శక్యమే వాక్యముయొక్క శక్యమై యున్నది, లేదా లక్షణ శక్యసంబంధరూపము కాదు. బోధ్యసంబంధము లక్షణ యనబడుచున్నది. ఎట్లు పదముయొక్క శక్యత శక్తివృత్తిచేత బోధ్యమై యున్నదో అట్లు పరస్పరసంబంధసహిత పదార్థరూపము లేక పదార్థముయొక్క సంబంధరూప వాక్యార్థము కూడ వాక్యబోధ్యమై యున్నది. అందువలన పదబోధ్యసంబంధరూప లక్షణ యెట్లు పదమున కున్నదో అట్లు వాక్యబోధ్యసంబంధరూప లక్షణ వాక్యమున కున్నది. ఈమతమునందు ద్విరేఫసముదాయమునకు రేఫద్వయ ముతోఁ గూడినపదమునందు లక్షణ. ఈరీతిగా ద్విరేఫపదముచేత లక్షితభ్రమర పదమునకు మధుపమునందు లక్షణ యుండుటవలన లక్షితలక్షణ యనబడును అదియును లక్షణయందంతర్భూతమై యున్నది. ఎట్లనగా ద్విరేఫపదమునకు శక్య మైనయే రెండురేఫము లున్నవో వానికి భ్రమరపదముతో సాక్షాత్సంబంధ మున్నది. మఱియును భ్రమరముతో భ్రమరపదముద్వారా పరంపరాసంబంధ మున్నది. అందువలన శక్యసంబంధరూపలక్షణకంటె లక్షితలక్షణ వేఱు కాదు. వ్యాకరణమతమునందు ద్విరేఫపదమునకు శక్యమైన రెండురేఫములతోఁ గూడిన

యేభ్రమరపద మున్నదో దానికి భ్రమరముతో సాక్షాత్సంబంధ మున్నది. అందువలన నీయుదాహరణము లక్షితలక్షణకు కాదు, కేవలలక్షణాకై యున్నది. లక్షితలక్షణ కుదాహరణ మే మనగా, "సింహో దేవదత్తః." ఈస్థలము నందు సింహముకంటె దేవదత్తు డభిన్నుఁడై యున్నాడు. ఈవాక్యముయొక్క అర్థము పదమునకు శక్తివృత్తిచేత ప్రతీతి యగుచున్నది. అది సంభవించుట లేదు. ఎట్లనగా పశుత్వజాతియును, మనుష్యత్వజాతియును, పరస్పర విరుద్ధములై యున్నవి. రెండును ఒకవ్యక్తియం దుండవు. అందువలన సింహ శబ్దమునకు శూరతా, క్రూరతా, ధర్మవిశిష్టపురుషునియందు లక్షణ. ఆ పురుషునితో సింహ పదశక్యమునకు సాక్షాత్సంబంధము లేనందున కేవలలక్షణ కాదు. మఱియు నే మనగా, శూరతాదికముతో సింహశబ్దముయొక్క శక్యమునకు ఆధేయతాసంబంధ మున్నది. శక్యసంబంధిశూరతాదికమునకు పురుషునియందు ఆశ్రయతాసంబంధ మున్నది అయిన సింహముయొక్క శూరత్వము పురుషునియొక్క శూరత్వము అభిన్న మని యంగీకరించినప్పుడు సింహముయొక్క శూరత్వమునకు దేవదత్తునియందు అధికరణతాసంబంధ మున్నది మఱియును రెండుశూరత్వములకును పరస్పరభేద మంగీకరించినయెడల, సింహముయొక్క శూరత్వమునకు పురుషునియందు స్వజాతీయశూరతాధికరణత యున్నది సింహముయొక్క శూరత్వము స్వశబ్దముయొక్క అర్థము. ఈరీతిగా వాక్యమునకు పరంపరాసంబంధ ముండుటవలన సింహశబ్దమునకు శూరతాదిగుణవిశిష్టమునందు లక్షితలక్షణ యై యున్నది. శక్యముయొక్క పరంపరాసంబంధము లక్షితలక్షణ యనబడును. యద్యపి లక్షితలక్షణాశబ్దముచేత ఉక్తార్థముయొక్క సిద్ధి క్లిష్టమై యున్నది, ఎట్లనగా లక్షితలక్షణాశబ్దమునకు రూఢి శక్యముయొక్క పరంపరాసంబంధముచేత కోశాదిగ్రంథమునందు చెప్పబడలేదు. యోగవృత్తిచేత లక్షణాశబ్దముయొక్క ఉక్తార్థము ప్రతీతి యగుట లేదు ఎట్లనగా, 'లక్షితస్య లక్షణా, లక్షితలక్షణా' ఈరీతిగా షష్ఠీసమాసము చేసి లక్షిత మనగా లక్షణావృత్తిచేత నెది ప్రతీతి మగుచున్నదో దానియొక్క లక్షణ లక్షితలక్షణా శబ్దమునకు అర్థ మని సిద్ధించుచున్నది. "ద్విరేఫో రౌతి" "సింహో దేవదత్తః" ఇత్యాదిలక్షితలక్ష్యముయొక్క యేయుదాహరణము చెప్పబడియున్నదో అక్కడ నుక్తస్వరూప మగు లక్షితలక్షణ సంభవించుట లేదు. ఎట్లనగా "ద్విరేఫో రౌతి" ఈవాక్యమునందు ద్విరేఫపదముచేత భ్రమరపదము లక్షితమై దానికి

మధుపమునందు లక్షణ కలిగి ఉక్తార్థమునకు సంభవ మగుచున్నది. ఆరెండు ఉదాహరణములును సరి కావు. యద్యపి ద్విరేఫపదముయొక్క శక్యసంబంధము భ్రమరపదముతో నున్నది, తథాపి ద్విరేఫపదముతో లక్షితము భ్రమర పదము కాదు. ఎట్లనగా వక్తయొక్క తాత్పర్యమునకు విషయ మైనశక్య సంబంధి లక్షిత మగుచున్నది, కేవలశక్యసంబంధి లక్షితము కాదు. కేవలశక్య సంబంధి లక్షిత మైనయెడల గంగాపదముయొక్క శక్యసంబంధము మీనాదిక మనేక మున్నది అదియును గంగాపదముచేత లక్షితము కావలయును. అందువలన వక్తృతాత్పర్యమునకు విషయమైనశక్యసంబంధి లక్షిత మగుచున్నది గంగాపద శక్యసంబంధు లనేకము లుండినను "గంగాయాం గ్రామః" అనునీవాక్యమునందు శ్రోతకు గంగాపదముచేత తీరబోధ మగుచున్నది. ఇట్లు తాత్పర్య విషయ శక్య సంబంధి కేవలతీరమై యున్నది అందువలన గంగాపదముచేత తీరమే లక్షితమై యున్నది. మీనాదికము కూడ శక్యసంబంధియై యున్నది గాని ఉక్తతాత్పర్యమునకు విషయము కాదు. అందువలన గంగాపదముచేత లక్షితము కాదు. ఈరీతిగా ద్విరేఫపదముయొక్క శక్యసంబంధి భ్రమరపదమై యున్నది. అయిన ద్విరేఫపదముచేత భ్రమరపదముయొక్క బోధము శ్రోతకు గలుగుచున్నది వక్తయొక్క తాత్పర్యవిషయము కాదు. మఱియు నేమనగా ద్విరేఫపదముచేత భ్రమరపదముయొక్క శక్య మయినమధుపముయొక్క బోధము శ్రోతకు కలుగుచున్నది. అది వక్తయొక్క తాత్పర్యవిషయమై యున్నది. అందువలన ద్విరేఫపదముయొక్క శక్యసంబంధియు భ్రమరపదమై యున్నది వక్తయొక్క ఉక్తతాత్పర్యమునకు విషయము కానందున ద్విరేఫపదముచేత భ్రమరపదము లక్షితము కాదు. మఱియు నేదైన నొకరీతిచేత ద్విరేఫపదముచేత భ్రమరపదము లక్షితమై యున్నది, అని చెప్పినప్పటికిని భ్రమరపదమునకు మధుపమునందు శక్తి యున్నది అందువలన దానికి లక్షణాకథన మసంగితమై యున్నది. ఈరీతిగా "లక్షితస్య భ్రమరపదస్య లక్షణా లక్షితలక్షణా" ఈరీతిగా షష్ఠీసమాసముయొక్కయర్థము ఉక్తోదాహరణమునందు సంభవింపదు ఆలాగుననే "సింహో దేవదత్తః" అనెడి యీ యుదాహరణమందును ఉక్తార్థము సంభవించుట లేదు. సింహవృత్తి శూరతాదికము, సింహశబ్దముయొక్క శక్యసంబంధియై యున్నది. అయిన సింహశబ్దముచేత శూరత్వాదికబోధ శ్రోతకు గలుగుచున్నది. అది వక్తృతాత్పర్యవిషయము కాదు. మఱియు నేమనగా సింహశబ్ద

ముచేత సింహసదృశపురుషబోధము శ్రోతకు కలుగుచున్నది. అది వక్తృతాత్పర్యవిషయమై యున్నది. అందువలన శక్యసంబంధి యైనను శూరతాదిగుణములు ఉక్తతాత్పర్యవిషయములు కానందున సింహశబ్దముచేత లక్షితములు కావు, మఱియు నేదైన నొకరీతిగా సింహశబ్దముచేత శూరత్వాదికము లక్షితమై యంగీకరించినను దానికి లక్షణాకథనము విరుద్ధమై యున్నది. ఎట్లనగా, శక్తి, లేక లక్షణ వర్ణాత్మకశబ్దమున కున్నది. శూరతాదికము గుణమే కాని శబ్దరూపము కాదు. అందువలన దానికి శక్తి, లేక, లక్షణ సంభవింపదు. ఈరీతిగా "లక్షితస్య భ్రమరపదస్య లక్షణా లక్షితలక్షణా" లేక "లక్షితస్య శూరతాదిగుణసముదాయస్య లక్షణా లక్షితలక్షణా.' ఈవిధ మైనయర్థము షష్ఠీసమాస మంగీకరించినప్పుడు కలుగుచున్నది. ఈయర్థమునందు శక్యముయొక్క పరంపరాసంబంధముయొక్క బోధము లక్షితలక్షణాశబ్దముచేత కలుగుట లేదు. పూర్వోక్తము లగు రెండుదాహరణములందును శక్యముయొక్క పరంపరాసంబంధము మధుపమునందును, లేక, పురుషునియందును ఉన్నది. పూర్వోక్తరీతిగా లక్షితలక్షణాశబ్దముయొక్క యోగార్థము సంభవించుట లేదు. తథాపి, ఈదిగువను వర్ణించురీతిగా లక్షితలక్షణాశబ్దముయొక్క యోగార్థము షష్ఠీసమాసము నంగీకరించినను శక్యముయొక్క పరంపరాసంబంధ మైయే సంభవించుచున్నది. యద్యపి వక్తయొక్క తాత్పర్యవిషయ మైనశక్యసంబంధి లక్షితసంబంధముయొక్క యర్థమై యున్నది. తథాపి భాగత్యాగలక్షణచేత వక్తృతాత్పర్యవిషయము అనెడి యింతభాగమును త్యజించి యిచ్చట "శక్యసంబంధిమాత్రము" లక్షితశబ్దముయొక్క అర్థమై యున్నది. అట్లనె లక్షణాశబ్దముయొక్క అర్థము కూడ శక్యసంబంధియై యున్నది దానియందు శక్యముయొక్క భాగమును త్యజించి భాగత్యాగలక్షణవలన సంబంధముమాత్రము లక్షణాశబ్దముయొక్క అర్థ మని యంగీకరింపబడియున్నది. అందువలన లక్షిత మనగా "శక్యసంబంధి." లక్షణ యనగా "దానియొక్క సంబంధము" అని లక్షితలక్షణాశబ్దముయొక్క అర్థమై యున్నది. ఈరీతిగా శక్తిసంబంధియొక్క సంబంధము లక్షితలక్షణాశబ్దముచేత యోగవృత్తిచేతనే సిద్ధ మగుచున్నది. లేక, లక్షితశబ్దమునకు శక్యసంబంధియందు భాగత్యాగలక్షణ యున్నది. లేక, లక్షణాశబ్దమునకు శక్యసంబంధి అర్థమై యున్నది. దానికి సంబంధమాత్రమున లక్షణ లేదు లేక, "లక్షితేన లక్షణా లక్షితలక్షణా" ఈరీతిగా తృతీయాసమాసము నంగీకరించిన ట్లయిన ఇష్టార్థసిద్ధి యగుచున్నది.

"లక్షితేన" అనగా "శక్యసంబంధిద్వారా" లక్షణ యనగా శక్యసంబంధము. ఇది లక్షితలక్షణాశబ్దముయొక్క అర్థము శక్యసంబంధము ఒకప్పుడు సాక్షాత్తుగా నున్నది, మఱియు నొకప్పుడు శక్యసంబంధముద్వారా యున్నది. ద్విరేఫో రౌతి ఇత్యాదిస్థలములయందు ద్విరేఫపదముయొక్క శక్య మయినయే రెండు రేఫము లున్నవో వానికి మధుపమునందు సాక్షాత్సంబంధము లేదు. మఱియు నెట్లనగా శక్యసంబంధ భ్రమరపదమై యున్నది. దానియొక్క సంబంధి మధుపమై యున్నది. అందువలన ద్విరేఫపదమునకు శక్యము లైనయే రెండు రేఫము లున్నవో వానికి భ్రమరపదద్వారా మధుపముతో సంబంధ మున్నది. అట్లు సింహశబ్దముయొక్క శక్యసంబంధి యగు నేశూరతాదిగుణము లున్నవో వాని ద్వారా సింహశబ్దముయొక్క శక్యసంబంధము శూరతాదిగుణ విశిష్టమునం దున్నది. అందువలన సింహశబ్దమున లక్షితము అనగా శక్యసంబంధి యైనయే శూరతాదిగుణ మున్నదో దానిద్వారా లక్షణ యనగా సింహశబ్దముయొక్క సంబంధము పురుషునియం దున్నది. షష్ఠీసమాసము నంగీకరించునెడల లక్షిత శబ్దము లేక లక్షణాశబ్దమునందు భాగత్యాగలక్షణ యంగీకరింపవలసినది. మఱియును తృతీయాసమాసము నంగీకరించినప్పుడు లక్షణాశబ్దమునకు ముఖ్యార్థ మున్నది. ఒకలక్షితశబ్దమునందు భాగత్యాగలక్షణ నంగీకరింపవలసినది. లేక, లక్షితలక్షణాశబ్దమునందు కర్మధారయసమాస మంగీకరించినప్పుడు లక్షితశబ్దమునకు లక్షణాశబ్దమునకును రెంటికిని ముఖ్యయౌగికార్థము సిద్ధించును. భాగత్యాగలక్షణ నంగీకరించుట సంభవించదు. అవయవముయొక్క శక్తిచేత యే శబ్దము తనయొక్క అర్థమును బోధించునో అది యౌగికశబ్ద మనబడును. ఉ. 'పాచకః' ఈశబ్దమునందు 'పచ్' అనెడి యవయవమునకు పాకము అర్థము, 'అక' అనెడి యవయవమునకు కర్త యర్థము ఈరీతిగా నవయవశక్తిచేత పాకకర్త పాచకశబ్దముయొక్క అర్థ మైనందున పాచకశబ్దము యౌగికమై యున్నది. అవయవశక్తికి యోగ మని పేరు. శాస్త్రముయొక్క అసాధారణసంకేతము పరిభాష యనబడును. పరిభాషచేత నర్థబోధక మైనశబ్దము పారిభాషికశబ్ద మనబడును. లక్షితశబ్దమునకు "లక్ష్" "ఇత" అని రెండు అవయవము లున్నవి. లక్ష్ శబ్దముయొక్క అర్థము లక్షణ, ఇతశబ్దముయొక్క అర్థము సంబంధమై యున్నది. అందువలన లక్షణా సంబంధ్యర్థమునకు బోధక మైన లక్షితశబ్దము యౌగికమై యున్నది. అందువలన లక్షణాసహితము లక్షితశబ్దముయొక్క అర్థ

మై యున్నది. అట్లనే, శక్యసంబంధమునకు "లక్షణ" యని పేరు. ఇది శాస్త్రి సంకేత మై యున్నది. అందువలన "లక్షణా" శబ్దము పరిభాష చేత శక్యసంబంధ రూపార్థబోధక మై యుండుటవలన పారిభాషికమై యున్నది. 'లక్షితా చాసౌ లక్షణా లక్షితలక్షణా' ఇది కర్మధారయసమాసమై యున్నది. "లక్షణసహిత లక్షణ" ఈయర్థము కర్మధారయసమాసముచే సిద్ధించుచున్నది అసాధారణ ధర్మము "లక్షణ"మని చెప్పబడును. శక్యసంబంధము లక్షణ యనబడును అందువలన "లక్షణా" అనుదానికి అసాధారణధర్మము శక్యసంబంధత్వమై యున్నది. అది దానికి లక్షణమై యున్నది. యద్యపి శక్యసంబంధము సాక్షాత్పరంపరాభేదములవలన ద్విప్రకారకమై యున్నది మఱియు ననేకస్థలములయందు "శక్యము" నకు సాక్షాత్సంబంధరూపలక్షణ మున్నది. "ద్విరేఫో రౌతి" "సింహో దేవదత్తః" ఇత్యాదిస్థలములందు శక్యమునకు సాక్షాత్సంబంధము లేదు. తథాపి లక్షణకు సాధారణధర్మము శక్యసంబంధత్వమై యున్నది. సంబంధమునందు సాక్షాత్పదము లక్షణయొక్క "లక్షణ" మునందు ప్రవిష్టము కాలేదు. ఎక్కడ శక్యముయొక్క పరంపరాసంబంధ మున్నదో యక్కడ కూడ శక్యసంబంధత్వరూప స్వలక్షణసహిత లక్షణ యున్నది. "గంగాయాం గ్రామః" ఇత్యాద్యుదాహరణములయందు యద్యపి "శక్యము" యొక్క సాక్షాత్సంబంధరూపలక్షణ యున్నది. తథాపి సంబంధమునకు సాక్షాత్త్వము లక్షణయొక్క లక్షణమునందు ప్రవిష్టము కాలేదు. మఱియు నెటుల ననగా, సాక్షాత్పరంపరా సాధారణ సంబంధత్వరూపముతో లక్షణయొక్క లక్షణమునందు సంబంధమాత్రము ప్రవిష్టమై యున్నది దీనికొఱకు "శక్యసంబంధో లక్షణా" అని చెప్పబడి యున్నది, "శక్యసాక్షాత్సంబంధో లక్షణా"యని చెప్పబడలేదు. ఈరీతిగా "లక్షిత" యనగా శక్యసంబంధత్వరూప స్వలక్షణాసహిత మైన "లక్షణా" "లక్షిత లక్షణా" శబ్దముయొక్క అర్థమై యున్నది అది పరంపరాసంబంధస్థలమునందు సంభవించుచున్నది. యద్యపి "లక్షిత లక్షణా" శబ్దమునకు యుక్తార్థము సాక్షాత్సంబంధస్థలమునందును సంభవించుచున్నది, అచ్చటను గూడ "లక్షితలక్షణా" యని చెప్పవలసి యుండును, తథాపి 'లక్షితా + లక్షణా లక్షితలక్షణా." ఇట్లు చెప్పుటకు అభిప్రాయ మే మనగా "శక్యసాక్షాత్త్వ విశిష్ట సంబంధత్వరహితా + కేవలశక్యసంబంధత్వ రూపలక్షణసహితా + లక్షణా"="లక్షిత లక్షణా."ఇందువలన కేవలలక్షణయొక్క సంగ్రహము కలుగనేరదు. ఈరీతిగా కర్మధారయ

సమాసము కొన్ని గ్రంథములయందు నీక్రింద నుదాహరించిన ప్రకారము వ్రాయఁబడి యున్నది.

౮౦. తృతీయ మగుశబ్దముయొక్క గౌణవృత్తి నిరూపణము.

"సింహో దేవదత్తః" ఇత్యాది వాక్యములయందు "సింహాది" శబ్దము "గౌణ"వృత్తిచేత "పురుషాదికమునకు" బోధకమై యున్నది. ఎట్లు "శక్తి" లేక "లక్షణా" పదముయొక్క వృత్తియై యున్నదో అట్లు మూడవది "గౌణీ" వృత్తి యున్నది. పదముయొక్క "శక్యార్థము" నందు ఏ గుణ మున్నదో తద్గుణసహిత మగు నశక్య మైన యర్థమునందు పదమునకు "గౌణీ" వృత్తియని చెప్పబడును. ఉ. సింహపదముయొక్క "శక్య" మునందు శూరత్వాదిగుణము ఉన్నది. దానితోఁగూడిన "సింహ" పదమునకు అశక్య మైన యే పురుషుఁడున్నాఁడో వానియందు "సింహ" శబ్దమునకు "గౌణీ" వృత్తి యున్నది. అది పూర్వప్రకారముగా "లక్షణ" యందంతర్భూతమై యున్నది

౮౧. చతుర్థ మగు వ్యంజనావృత్తియొక్క నిరూపణము.

మఱియును నాలుగవది యగు "వ్యంజనా" వృత్తి అలంకారగ్రంథముల యందు వ్రాయంబడియున్నది అందులకు ఉదాహరణము శత్రుగృహమునందు భోజననిమిత్తమై ప్రవృత్తుఁడగు పురుషుని గూర్చి మఱియు నొక్కప్రియపురుషుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు "విషం భుంక్ష్వ." ఇచ్చట విషమును భుజింపుము అని శక్తివృత్తిచేత వాక్యమునకు నర్థ మగుచున్నది మఱియును భోజనముయొక్క అభావమునందు వక్తయొక్క తాత్పర్య మున్నది. ఆ భోజనమునందును "శక్తి" సహితపదమునకు అభావమునందును సంబంధముయొక్క యభావముచేత "లక్షణ" కూడ సంభవింపదు అందువలన శత్రుగృహమునందుండి భోజననివృత్తియు వాక్యముయొక్క "వ్యంగ్యార్థమై" యున్నది "వ్యంజనా" వృత్తిచేత నేయర్థము ప్రతీత మగుచున్నదో యది వ్యంగ్యార్థ మనబడును. అన్యోదాహరణము సంధ్యాకాలమునందు అనేక పురుషులకు అనేకకార్యములయందు ప్రవృత్తినిమిత్తమై యొకానొక పురుషునిచేత "సూర్యోఽస్తం గతః" అను నీవాక్య ముచ్చరింపబడినది. దానిని విని యనేకులు పురుషులు ఆకాలమునందు తమతమయొక్క కర్తవ్యములను దెలిసికొని ప్రవృత్తులైనారు. అచ్చట ననేక పురుషులకు వివిధకర్తవ్యతాబోధము "వ్యంజనా" వృత్తిచేత కలుగుచున్నది. ఈరీతిగా "వ్యంజనా" వృత్తికి అనేకోదాహరణములు "కావ్యప్రకాశ"

"కావ్యప్రదీపా"ది గ్రంథములయందు "మమ్మటభట్ట" "గోవిందభట్టా" దులచేత వ్రాయబడి యున్నవి. ఆ యనేకోదాహరణములు "శృంగారరస" సంబంధము లైనందున నిచట వ్రాయ నవసరము లే దని విరమించితిమి

న్యాయగ్రంథమునందు "వ్యంజనా" వృత్తికిని "లక్షణా" వృత్తియందు నంతర్భావము చెప్పంబడియున్నది. మఱియు నేయాలంకారికుఁడు ఈక్రింద నుదాహరించిన ప్రకారము చెప్పనో—"శక్య" సంబంధి యైన యర్థము నకు "లక్షణా" వృత్తిచేత బోధ మగుచున్నది, మఱియును శక్యార్థముయొక్క సంబంధి యైన యర్థమునందు "లక్షణ" సంభవించుట లేదు, దానికి శబ్దము చేత ప్రతీతికొఱకు వ్యంజనావృత్తి నంగీకరింపవలసియున్నది, అని, వానికి చెప్పు సమాధాన మే మనగా, సాక్షాత్పరంపరాభేదములతో సంబంధము ద్విప్రకార మై యున్నది దానియందు సాక్షాత్సంబంధము పరస్పర మొక్కదానికే కలుగు చున్నది. అన్నిటికిని కలుగదు మఱియును పరంపరాసంబంధము సర్వపదార్థము నకు పరస్పరము సంభవించుచున్నది, విస్తరించి చెప్పవలసెన దేమి యున్నది ? గోత్వమునకును, అశ్వత్వమునకును, పరస్పరవ్యధికరణతాసంబంధ మున్నది ఘటాభావఘటములు, పరస్పరవిరోధియై యున్నవి. ఆఘటాభావమునకు గూడ ఘటమునందు ప్రతియోగితాసంబంధ మున్నది. ఘటమునకు తనయొక్క యభావ మునందు"స్వవృత్తిప్రతియోగితా నిరూపకతాసంబంధ" మున్నది ఈరీతిగా సర్వ పదార్థంబులకును దమతో గూడ పరంపరాసంబంధము సంభవించుచున్నది. అందువలన వ్యంగ్యార్థము కూడ శక్యసంబంధి యైనందున లక్ష్యమునం దంత ర్భాతమై యున్నది మఱియును "వ్యంజనా" వృత్తియొక్క ప్రతిపాదనము "కావ్యప్రకాశిక"యందును దానిటీకయందును, "జయరామభట్టాచార్యాదుల" చేత వ్రాయబడియున్నది అట్లే "కావ్యప్రదీపమందును"దానిటీక యగు "ఉద్యో తనము" నందును "నాగోజీ" భట్టులచేత వ్రాయబడినది. దానిఖండనము కూడ న్యాయగ్రంథమునందును వ్రాయబడియున్నది. మఱియును వ్యాకరణగ్రంథము నందు కొన్నిచోట్ల ఖండనము వ్రాయబడియున్నది. కొన్నిచోట్ల ప్రతిపాదనము వ్రాయబడియున్నది. అద్వైతసిద్ధాంతమునందు ఖండనముయొక్క గాని ప్రతి పాదనముయొక్క గాని దురాగ్రహము లేదు. అందువలన ప్రతిపాదనముయొక్క రీతిమాత్ర మే తెలియవలసి యున్నది.

౪౨. లక్షణాభేదకథనము.

"శక్తి" యనియును "లక్షణ" యనియును రెండువృత్తులు సర్వమతములందు నున్నవి మఱియును, మహావాక్యముయొక్క యర్థనిరూపణమందును గూడ నారెంటికే యుపయోగ మున్నది. దానిలో "శక్తి" నిరూపణము చేయబడియున్నది. మఱియును "శక్యము" యొక్క సాక్షాత్సంబంధము, లేక, పరంపరాసంబంధముయొక్క భేదమువలన "కేవలలక్షణ" "లక్షితలక్షణ" యని లక్షణ ద్వివిధమై యున్నది. మఱియు నా లక్షణ (౧) "జహల్లక్షణ," (౨) "అజహల్లక్షణ," (౩) "భాగత్యాగలక్షణ" యనుభేదములచేత త్రిప్రకారమై యున్నది ఎచ్చట శక్యముయొక్క ప్రతీతి కలుగుట లేదో కేవలశక్యసంబంధి ప్రతీతి కలుగుచు నున్నదో అచ్చట (౧) "జహల్లక్షణ" యున్నది. ఉదాహరణము "విషం భుంక్ష్వ" ఈస్థలమునందు శక్యమైనయేవిషభోజన మున్నదో దానిని త్యజించి శక్యసంబంధి యైన భోజననివృత్తికి ప్రతీతి కలుగుటవలన "జహల్లక్షణ" యున్నది. యద్యపి, యెచట శక్యార్థముయొక్క సంబంధము సంభవించుట లేదో అచట "అజహల్లక్షణ" యంగీకారము ఉదాహరణము "గంగాయాం గ్రామః." ఈస్థలమునందు పదముయొక్క శక్యార్థమునకు పరస్పర సంబంధము సంభవించుట లేదు. మఱియును "విషం భుంక్ష్వ" యనెడి స్థలమునందు శక్యార్థముయొక్క అన్వయము సంభవించుచున్నది. విషము మరణమునకు హేతు వయ్యె నున్నది ఆభోజనమునందును విషమునకు నన్వయము సంభవించుచున్నది. తథాపి, అన్వయానుపపత్తి "లక్షణ" యందు బీజము కాదు, మఱియు నే మనగా, తాత్పర్యానుపపత్తి లక్షణయందు బీజమై యున్నది. ఇది గ్రంథమునందు వ్రాయబడియున్నది దానియభిప్రాయ మే మనగా, అన్వయ మనగా శక్యార్థముయొక్క సంబంధము, దానికి అనుపపత్తి యనగా అసంభవము, ఇది యెచ్చట నున్నదో యచ్చట "లక్షణ" యున్నది, అని యీనియమము లేదు. ఈనియమము నంగీకరించినయెడల "యష్టీః ప్రవేశయ" ఈ వాక్యమునందు "యష్టి" పదమునకు "యష్టిధరునియందు లక్షణ కాకపోవలెను. ఏల యనగా, "యష్టి"పదముయొక్క శక్యమునకు ప్రవేశమునందు నన్వయము సంభవించుచున్నది. అందువలన తాత్పర్యానుపపత్తి "లక్షణా" బీజమై యున్నదే గాని అన్వయానుపపత్తి కాదు. తాత్పర్య మే మనగా, వక్తయొక్క ఇచ్ఛ, దానికి అనుపపత్తి యనగా, శక్యార్థమునం దసంభవము, "లక్షణ" యని

యంగీకరించుటకు "బీజము" అనగా హేతువై యున్నది. "యష్టీః ప్రవేశయ" అను నీవాక్యమునందు తాత్పర్యానుపపత్తి యున్నది ఎట్లన, యష్టియొక్క ప్రవేశ మయిన యేశక్యార్థ మున్నదో దానియందు వక్తయొక్క తాత్పర్యవిషయమైన భోజనముయొక్క యన్వయము సంభవించుట లేదు అందువలన యష్టిపదమునకు "యష్టిధరపురుషుని" యందు "లక్షణ" యై యున్నది. అట్లే, మరణహేతు వైనవిషభోజనమునందు నితని తాత్పర్యము లేదు. అందువలన భోజనవివృత్తియందు "జహల్లక్షణ" యున్నది. "గంగాయాం గ్రామః"—ఈస్థానమునందు తాత్పర్యానుపపత్తి కూడ నున్నది. అందువలన నెచ్చట తాత్పర్యానుపపత్తి యున్నదో అచ్చట "లక్షణ" నంగీకరింపవలసియున్నది, అని నియమము సిద్ధించుచున్నది. "గంగాయాం గ్రామః"—ఈస్థానమునందును "గంగాపదముయొక్క" శక్య మైన యేదేవనదీప్రవాహ మున్నదో దానిని త్యజించి శక్యసంబంధి యయిన తీరమునకు ప్రతీతి యగుచున్నది. అందువలన "జహల్లక్షణ" సిద్ధించుచున్నది. ఎచట సామాన్యతీరబోధమునందు వక్తయొక్క తాత్పర్యము కాదో మఱియు నే మనగా గంగాతీరముయొక్క బోధమునందు వక్తృతాత్పర్య మున్నదో అచట "గంగా" పదమునకు గంగాతీరమునందు "అజహల్లక్షణ" యని సిద్ధించుచున్నది. "అజహల్లక్షణకు" అసాధారణోదాహరణము "కాకేభ్యో దధి రక్ష్యతామ్" ఇత్యాదిక మై యున్నది. సహితశక్యా సంబంధికి ఎచట ప్రతీతి యగుచున్నదో అచట "అజహల్లక్షణ" సిద్ధించు చున్నది. భోజనముకొఱకు దధిరక్షణమునందు వక్తృతాత్పర్య మున్నది అది బిడాలాదికము చేత గూడ దధిరక్షణము చేయబడనియెడల (వక్తృతాత్పర్యము) సంభవింపదు. అందువలన "కాక" పదమునకు దధ్యుపఘాతుకమునందు "అజహల్లక్షణ" సిద్ధించుచున్నది. ఈరీతిగా "ఛత్త్రిణో యాంతి"—ఈస్థలమునందు "ఛత్త్రి" పదమునకు ఛత్త్రిసంయుక్త మగు నెకసముదాయమునందు 'అజహల్లక్షణ" యున్నది. న్యాయమతమునందు "నీలాది" పదమునకు గుణమాత్రమునందు శక్తి యున్నది. "నీలో ఘటః" ఇత్యాదివాక్యమునందు నీలరూపసహితమునకు "లక్షణ" చేత బోధకము "నీల" పదమై యున్నది. అచ్చట శక్యసహితసంబంధికి ప్రతీతి యగుచున్నది. అందువలన "నజహల్లక్షణ" సిద్ధించుచున్నది. మఱియును కోశకారునియొక్క మతమునందు "నీలాది" పదము లాక్షణికమై యున్నగి. అచ్చట శక్యసహితసంబంధికి ప్రతీతి యగుచున్నది. అందువలన "అజహల్ల

క్షణ" సిద్ధించుచున్నది. మఱియును కోశకారునియొక్క మతమునందు "నీలాది" పదమునకు "గుణ" మందును "గుణి" యందును శక్తి యున్నదే కాని లక్షణ లేదు. వేదాంతపరిభాషాగ్రంథమునందు "నీలా" దిపదమునకు గుణి యందు అజహల్లక్షణ చెప్పబడియున్నది. అది న్యాయమతమై యున్నది. మఱియును, శక్యార్థముయొక్క యేకదేశమును త్యజించి యేకదేశముయొక్క బోధమునందు వక్తకు తాత్పర్య ముండునప్పుడు భాగత్యాగలక్షణ యగుచున్నది. ఉ. "సోఽయం దేవదత్తః." ఈస్థలమునందు భాగత్యాగలక్షణ యున్నది. ఇచ్చట పరోక్షవస్తువు తత్పదముయొక్క అర్థమై యున్నది మఱియును అపరోక్షవస్తువు ఇదంపదముయొక్క అర్థమై యున్నది దకారాదివర్ణవిశిష్ట నామసహిత పురుష శరీరము దేవదత్తపదముయొక్క అర్థమై యున్నది తత్పదార్థమునకు ఇదంపదార్థముతో నభేదము తత్పదోత్తరవిభక్తియొక్క అర్థమై యున్నది. ఇదంపదార్థమునకు దేవదత్త పదార్థముతో నభేదము ఇదంపదోత్తరవిభక్తియొక్క యర్థమై యున్నది. అథవా తత్పదముకంటె లేక ఇదంపదముకంటె ఉత్తరమా దుండెడి విభక్తియు నిరర్థకమై యున్నది. సమానవిభక్తి సహితపదముయొక్క సన్నిధానముచేత పదార్థమునకు అభేదము ప్రతీత మగుచున్నది. అందువలన పరోక్షవస్తువుకంటె నభిన్న మైన యపరోక్షవస్తుస్వరూపము దేవదత్తనామవిశిష్ట శరీర మై యున్నది ఇది పదముయొక్క శక్యార్థ మై యున్నది. అది ఉష్ణము శీతల మై యున్నది యనుదానివలె బాధితమై యున్నది. బాధితార్థమునందు వక్తయొక్క తాత్పర్యము సంభవింపదు. అందువలన తత్పదేదంపదములయొక్క శక్యమునందుండెడి పరోక్షతాపరోక్షతాభాగములను త్యజించి వస్తుభాగమునందు లక్షణ యుండుటవలన భాగత్యాగలక్షణ సిద్ధించుచున్నది ఈరీతిగా లక్షణ త్రివిధమై యున్నది మఱియును లక్షణ, (౧) "ప్రయోజనవల్లక్షణ," (౨) "నిరూఢలక్షణ" యను భేదముచేత ద్విప్రకారక మై యున్నది ఎక్కడ శక్తిసహిత పదమును త్యజించి లాక్షణికశబ్దప్రయోగమునందు ప్రయోజనము (ఫలము) ఉన్నదో అది "ప్రయోజనవల్లక్షణ" యనబడును. ఉ. గంగాపదమునకు తీరమునందు ప్రయోజనవల్లక్షణ యగుచున్నది "తీరే గ్రామః" ఇట్లు చెప్పినయెడల తీరమునందు శైత్యపావనతాదికమునకు ప్రతీతి కలుగుట లేదు. గంగాపదముచేత తీరముయొక్క బోధమును చేయగా గంగయొక్క ధర్మ మైనశీతపావనతాదికము తీరమునందు ప్రతీత మగుచున్నది. దీనికొఱకు "వ్యంజనా" వృత్తిని ఆలంకారికులు అంగీక

రించుచున్నారు. న్యాయమతమునందు శీతపావనతాదికము శాబ్దబోధమునకు విషయము కాదు మఱియు నే మనగా అనుమితికి విషయమై యున్నది. ఎట్లనగా–గంగాతీరమ్ శీతపావనత్వాదిమత్, గంగాపదబోధ్యత్వాత్ గంగావత్, అని యిది అనుమాన మై యున్నది సర్వథా ప్రయోజనవల్లక్షణ యై యున్నది. మఱియును పదమునకు ఏయర్థమునందు శక్తివృత్తి సంభవించుట లేదో శక్యము వలె నేయర్థముయొక్క ప్రతీతి యేపదముచేత ఎల్లవారికి ప్రసిద్ధ మై యున్నదో ఆయర్థమునందు ఆపదమునకు ప్రయోజనశూన్యలక్షణ "నిరూఢలక్షణ" యన బడును. ఉ. "నీలా" ది పదమునకు క్రోశరీతిచేత గుణగుణులయందు శక్తిని అంగీకరించునెడల గౌరవదోష మున్నది మఱియును శక్యతావచ్ఛేదక మయిన యేకైకధర్మమునకు లాభము సంభవించుట లేదు. అందువలన గుణమాత్రము నందు శక్తి యున్నది. మఱియును "నీలో ఘటః" ఇత్యాదివాక్యమును విని సర్వపురుషులకు గుణికి ప్రతీతి యత్యంతప్రసిద్ధమై యున్నది. అందువలన నీలాది పదమునకు గుణియందు ప్రయోజనశూన్యలక్షణ యుండుటవలన "నిరూఢలక్షణ" యై యున్నది. "నిరూఢలక్షణ" శక్తిసదృశ మై యున్నది ఒకానొక విలక్షణ మగుననాది తాత్పర్య ముండినప్పుడు "నిరూఢలక్షణ" సిద్ధించుచున్నది. మఱియు నెక్కడ ప్రయోజనము, అనాదితాత్పర్యమును రెండును లేవో గ్రంథకారులు తమయిచ్ఛచేత లాక్షణిక శబ్దముయొక్క ప్రయోగమును ప్రయోజనము లేకయే చేయుచున్నారో అచ్చట మూడవదియగు నైచ్ఛికలక్షణ సిద్ధించుచున్నది. అయిన అనాదితాత్పర్యము ప్రయోజనము లేకయే లాక్షణిక శబ్దముయొక్క ప్రయోగమును విద్వాంసులు మంచి దని యంగీకరించుట లేదు. ఈకారణముచేత కావ్యప్రకాశాదిసాహిత్య గ్రంథమునందు, "నిరూఢలక్షణ" యొక్కయు "ప్రయోజనవల్లక్షణ" యొక్కయు భేదము ఉదాహరణసహితముగా వ్రాయబడియున్నది. "ఐచ్ఛికలక్షణ" వ్రాయబడలేదు గదాధరభట్టాచార్యులచేత "నైచ్ఛికలక్షణ" వ్రాయబడియున్నది. వారియొక్క తాత్పర్యము "ఐచ్ఛికలక్షణ" యొక్క సంభావనయం దున్నది. మఱియును "ఐచ్ఛికలక్షణా" సహితపదముయొక్క ప్రయోగము సాధువై యున్నది. ఈయర్థమునందు తాత్పర్యము లేదు. లక్షణయొక్క యవాంతరభేదము మమ్మటభట్టాదికులచేత బహుధా వ్రాయబడి యున్నది. అయినను వేదాంతగ్రంథమునం దెచ్చ

టను వ్రాయబడలేదు. అందువలన జిజ్ఞాసువునకు దానియొక్క లేఖనప్రయోజనము లేదు.

౪౩. శాబ్దబోధముయొక్క హేతుత్వవిచారము.

ఎట్లు శక్యతావచ్ఛేదకమునందు శక్తి యున్నదో అట్లు లక్ష్యతావచ్ఛేదకమయినతీరత్వాదికమునందు గంగాపదముయొక్క లక్షణ లేదు. మఱియు నేమనగా వ్యక్తిమాత్రము నందు లక్షణావృత్తి యున్నది. మఱియును పదముయొక్క వృత్తి లేకయే లక్ష్యతావచ్ఛేదకమునకు స్మృతియును, శాబ్దబోధమును కలుగుచున్నవి ఈవిషయము శబ్దార్థనిర్ణాయకమైన గ్రంథమునందు వ్రాయబడి యున్నది మఱియును మీమాంసకమతమునందు లాక్షణికశబ్దముచేత లక్ష్యార్థముయొక్క స్మృతి కలుగుచున్నది లక్ష్యార్థముయొక్క శాబ్దబోధమునకు హేతువు లాక్షణికపదము కాదు. మఱియు నేమనగా లాక్షణికపదముయొక్క సమీపమునం దుండు నేయుత్తరపద మున్నదో అది తనయొక్క శక్యార్థముయొక్క శాబ్దబోధమునకును, లక్ష్యార్థముయొక్క శాబ్దబోధమునకును హేతువై యున్నది. ఉ. "గంగాయాం గ్రామః." ఈవాక్యమునందు గంగాపదము తీరమునందు లాక్షణికమై యున్నది. అది తీరస్మృతికి హేతువై యున్నది. మఱియును తీరవిషయశాబ్దబోధమునకు హేతువు కాదు మఱియు నేమనగా, తీరవిషయకశాబ్దబోధమునకు హేతువు, తనయొక్క శక్యవిషయశాబ్దబోధమునకును హేతువు గ్రామపదమై యున్నది ఈమతమునకు సాధకమయినయుక్తి యేదనగా, లాక్షణికశబ్దమునకు శాబ్దబోధజనకత్వము నంగీకరించినయెడల సకలశాబ్దబోధజనకతావచ్ఛేదకధర్మమునకు లాభము లేకపోవలయును. ఎట్లనగా, మీమాంసకమతమునందు శాబ్దబోధజనకత లాక్షణికపదమునందు లేదు శక్తపదమునందున్నది అందువలన శాబ్దబోధజనకతావచ్ఛేదకము శక్తియైయున్నది లాక్షణికపదమునకు కూడ శాబ్దబోధజనకత్వము నంగీకరించినయెడల ఆజనకత్వముకంటె శక్తియు న్యూనవృత్తియైనందున దానికి అవచ్ఛేదకత్వము కాకపోవలయును. న్యూనదేశవృత్తి గాని, అధికదేశవృత్తి గాని యేది కాదో దేనియొక్క సమానదేశవృత్తి యెది యున్నదో దానియొక్క అవచ్ఛేదకము అది యగుచున్నది. శాబ్దబోధజనకత సకలశక్యపదమునం దున్నది దానియొక్క సమానదేశమునందు శక్తి యున్నది. అందువలన శాబ్దబోధజనకతావచ్ఛేదకము శక్తి యగుచున్నది, లాక్షణికపదమునందును శాబ్దబోధజనకత్వము నంగీకరించిన

యెడల లాక్షణికపదమునందు శక్తి లేదు, శాబ్దబోధజనకత యున్నది. అందువలన న్యూనదేశవృత్తి యైనందున శక్తి శాబ్దబోధజనకతావచ్ఛేదకము కాదు. మఱియును శక్తలాక్షణికములైన రెండుపదములందుండెడి యేకధర్మము లేదు. అందువలన శాబ్దబోధజనకత నిరవచ్ఛేదకము కావలయును. ఆ నిరవచ్ఛేదకజనకత యలీకమై యున్నది. దండకులాలాదికమునందు ఘటాదిజనకతయొక్క అవచ్ఛేదకము దండత్వకులాలత్వాదికమై యున్నది అందువలన నిరవచ్ఛేదకజనకతయు అప్రసిద్ధమై యున్నది ఈరీతిగా లాక్షణికపదమునకు శాబ్దబోధజనకత్వము లేదు. ఇది మీమాంసకమతమై యున్నది. అద్వైతమతమునకు అది విరోధియై యున్నది ఎట్లనగా, మహావాక్యమునందు సకలపదములు లాక్షణికములై యున్నవి. దానివలన శాబ్దబోధమునకు అనుపపత్తి కావలయును ఈమతముయొక్క ఖండన మవశ్యము కర్తవ్యమై యున్నది. దానియందు దోష మేమనగా "గంగాయాం గ్రామః" అను నివాక్యమునందు గ్రామపదముచేత తీరవిషయకబోధమును అంగీకరించునెడల గ్రామపదమునకు తీరమునందును శక్తి కావలయును ఎట్లనగా ఏపదము లక్షణ లేకయే యే యర్థవిషయకశాబ్దబోధజనకమయి యున్నదో ఆపదమున కాయర్థమునందు శక్తి యున్నది అను నీ నియమ మున్నది. మీమాంసకమతమునందు గ్రామపదము లక్షణ లేకయే తీరవిషయకశాబ్దబోధమునకు జనకమైనందున తీరమునందు శక్తి నంగీకరింపవలసివచ్చును ఏపదమునం దేయర్థముయొక్క వృత్తి యున్నదో ఆపదముచేత ఆయర్థముయొక్క స్మృతి యగుచున్నది. ఆయర్థముయొక్క శాబ్దబోధము కూడ ఆపదముచేత కలుగుచున్నది, అని మఱియొక నియమము. మీమాంసకమతమునందు ఈనియమమునకు భంగము కలుగవలయును. ఎట్లనగా మీమాంసకమతమునందు గంగాపదమునకు తీరమునందు లక్షణావృత్తి యున్నది తీరమునకు స్మృతియును, శాబ్దబోధమును గంగాపదముచేత కలుగుట లేదు. తీరవిషయకశాబ్దబోధము గ్రామపదముచేత కలుగుచున్నది. ఆగ్రామపదమునకు తీరమునందు శక్తి యైనను లక్షణావృత్తి యయినను లేదు. గ్రామపదముచేత తీరవిషయకస్మృతియును లేదు. అందువలన నిమతము బుద్ధిమంతులకు పరిహాసయోగ్యమై యున్నది. మఱియును గ్రామపదముచేత తీరవిషయకశాబ్దబోధము నంగీకరించునెడల గ్రామవిషయకశాబ్దబోధము కాకపోవలయును ఎట్లనగా నెచ్చట హర్యాద్యేకపదమునకు అనేకార్థము లందు శక్తి యున్నదో అక్కడను కూడ ఏకకాలమునందు ఏకపురుష

నకు హరిపదముచేత ఏకార్థముయొక్క బోధ మగుచున్నది. అనేకార్థములకు ఏకపదముచేత బోధము నంగీకరించునెడల, హరి యని చెప్పుటవలన గగనమధ్యమునందు సూర్యుఁ డున్నాడు, అని ఈరీతిగా శాబ్దబోధము కావలయును. ఎట్లు ఒకగ్రామపదముచేత పరస్పరసంబంధు లయినగ్రామతీరములయొక్క శాబ్దబోధము కలుగుచున్నదో అట్లు ఏకహరిపదముచేత పరస్పరసంబంధు లయిన వానరసూర్యులయొక్క శాబ్దబోధము కూడ కావలయును దీనియం దొకశంక ఏకపదముచేత రెండుశక్యములయొక్క శాబ్దబోధము కలుగుట లేదు. ఆ యేకపదముచేత తనయొక్క శక్యముయొక్క మఱియును అశక్యాలక్ష్యములయొక్క సంబంధవిషయకశాబ్దబోధ మత్యంతదూర మై యున్నది. అందువలన "లాక్షణికం నానుభావుకం" అను మీమాంసకవచనము అసంగతమై యున్నది. లాక్షణికశబ్దమునకు శాబ్దానుభవజనకతయందు శాబ్దబోధజనకతావచ్ఛేదకము సంభవింపదు, అని యేదోషము చెప్పబడియున్నదో, దానికి సమాధానము ఈదిగువ నుదాహరింప బడుచున్నది. శబ్దమునందు శక్తిలక్షణలయొక్క భేదముచేత రెండువృత్తు లున్నవి. ఒకప్పుడు అర్థముయొక్క శక్తివృత్తి యున్నది. ఒకప్పుడు అర్థమునకు లక్షణావృత్తి యున్నది. శాబ్దబోధజనకత శబ్దమాత్రమునం దున్నది, వృత్తియు శబ్దమాత్రమునం దున్నది అందువలన ఆజనకతయొక్క సమానదేశమునం దుండుటవలన వృత్తిజనకతావచ్ఛేదకమై యున్నది. లేక శాబ్దబోధజకతావచ్ఛేదకయోగ్యము శబ్దత్వమై యున్నది ఈరీతిగా లాక్షణికపదముచేతను శాబ్దబోధము కలుగుచున్నది

౪౪. మహావాక్యమునందు లక్షణయొక్క ఉపయోగము. దానియందు గల శంకాసమాధానములు.

మహావాక్యమునందు "జహల్లక్షణ" "అజహల్లక్షణ" యును లేవు. "భాగత్యాగలక్షణ" యున్నది. దానిక్రమము విచారసాగరమునందు వ్రాయబడియున్నది మహావాక్యమునందు "లక్షితలక్షణ" లేదు. "కేవలలక్షణ" యున్నది. లక్ష్యమైనచేతనముతో వాచ్యమునకు సాక్షాత్సంబంధ మున్నది, పరంపరాసంబంధము లేదు. ఎచ్చట "భాగత్యాగలక్షణ" యున్నదో అచ్చట వాచ్యముయొక్క యేకదేశము లక్ష్యమై యున్నది. ఆ వాచ్యముయొక్క యేకదేశముతో వాచ్యమునకు సాక్షాత్సంబంధ మున్నది. అందువలన "కేవలలక్షణ" సిద్ధించు చున్నది. మఱియును మహావాక్యముచేత జిజ్ఞాసువునకు అఖండ

బ్రహ్మవిషయకబోధము కావలయు నని ఈశ్వరునియొక్క యనాదితాత్పర్యమై యున్నది. అందువలన "నిరూఢలక్షణ" యున్నదే కాని "ప్రయోజనవల్లక్షణ" సిద్ధింపదు. ఇచ్చట నొకశంక. "వాక్యార్థమునకు లక్ష్యచేతనముతో సంబంధము నంగీకరించినప్పుడు లక్ష్యార్థమునం దుండునసంగతమునకు హాని సంభవింపవలయును. సంబంధము నంగీకరింపనియెడల లక్షణ సంభవింపదు. శక్యసంబంధము లేక బోధ్యసంబంధము లక్షణ యని చెప్పబడుచున్నది అది అసంగమందు సంభవింపదు."

దీనికి సమాధానము

వాచ్యార్థమునందు చేతనము, జడము అని రెండుభాగము లున్నవి ఆచేతనభాగమునకు లక్ష్యార్థమునందు తాదాత్మ్యసంబంధము ఉన్నది. సకల పదార్థమునకు స్వరూపమునందు తాదాత్మ్యసంబంధము ఉన్నది. వాచ్యభాగమయినచేతనముయొక్క స్వరూపమే లక్ష్యచేతనమై యున్నది. అందువలన వాచ్యమునం దుండెడిచేతనభాగమునకు లక్ష్యచేతనమునందు తాదాత్మ్యసంబంధమున్నది. వాచ్యమునం దుండుజడభాగమునకు లక్ష్యచేతనముతో నధిష్ఠానతాసంబంధ మున్నది. కల్పితముయొక్కసంబంధముచేత అధిష్ఠానస్వభావము చెడదు మఱియును తనయొక్క తాదాత్మ్యసంబంధముచేత స్వభావమునకు హాని కలుగ నేరదు. అందువలన లక్ష్యార్థముయొక్క యసంగత్వము చెడలేదు. మఱియు నొకశంక. తత్పదమునకు నఖండచేతనమునందు లక్షణ నంగీకరించి త్వంపదమునకును అఖండచేతనమునందు లక్షణ నంగీకరించినయెడల పునరుక్తిదోషము సంభవించుటవలన 'ఘటో ఘటః' అనువాక్యమువలె వాక్య మప్రమాణము కావలయును, రెండుపదములకు లక్ష్యార్థము నంగీకరింపనియెడల అభేదబోధకత లేకపోవలయును. సమాధానము. మాయావిశిష్టము, అంతఃకరణవిశిష్టము, తత్పద త్వంపదములయొక్క శక్యములై యున్నవి, ఉపహితము లక్ష్యమై యున్నది. బ్రహ్మచేతనము రెండుపదములయొక్క లక్ష్య మైనప్పుడు పునరుక్తదోషము సంభవించును. ఆబ్రహ్మచేతనము లక్ష్యము కాదు, మఱియు నే మనగా, మాయోపహితము, అంతఃకరణోపహితము, లక్ష్యమై యున్నవి. అది ఉపాధిభేదమువలన భిన్నమై యుండుటవలన పునరుక్తి లేదు. మఱియును ఉపహితము లైనరెంటికిని పరమార్థముగా నభేద మున్నది. అందువలన వాక్యమునకు అభేదబోధకత్వము సంభవించు చున్నది. ఈరీతిగా తత్పదార్థ త్వంపదార్థములకు ఉద్దేశ్య విధేయభావము నంగీకరించి అభేదబోధకత్వము నిర్దోష మై యున్నది. తత్పదార్థము

నందు పరోక్షతాభ్రిమనివృత్తికొఱకు తత్పదార్థము నుద్దేశించి త్వంపదార్థత్వము విధేయముగా నున్నది త్వంపదార్థమునందు పరిచ్ఛిన్నతాభ్రిమనివృత్త్యర్థము త్వంపదార్థము నుద్దేశించి తత్పదార్థత విధేయముగా నున్నది. మఱియును పునరుక్తియొక్క పరిహారార్థమై కొందఱు గ్రంథకారులయొక్క తాత్పర్య మే మనగా, రెండుపదములకును భిన్నభిన్నలక్షకత నంగీకరించునెడల పునరుక్తిశంక కలుగుచున్నది. ఆ వేఱు వేఱు లక్షకత లేదు. మీమాంసకరీతిగా రెండుపదములు చేరి అఖండబ్రహ్మమునకు లక్షకమై యున్నవి. దీనికొఱకు ప్రాచీనాచార్యులచేత మహావాక్యమునకు ప్రాతిపదికార్థమాత్రము బోధకత్వము చెప్పబడియున్నది యద్యపి, ఉద్దేశ్య విధేయభావశూన్య మయిన యర్థమునకు బోధక మయిన వాక్యము లోకమునందు ప్రసిద్ధమై యున్నది, తథాపి, మహావాక్యముయొక్క అర్థము అలౌకికమై యుండుటవలన అప్రసిద్ధదోషము లేదు. ఇం కే మనగా భూషణ మైయే యున్నది. అప్రసిద్ధదోష ముండినయెడల అసంగార్థబోధకత్వము కూడ వాక్యమునకు లోకమునందు అప్రసిద్ధమై యున్నది. అందువలన అసంగ బ్రహ్మబోధకత్వము కూడ మహావాక్యమునకు లేకపోవలయును. ఎట్లు లోకమునందు అప్రసిద్ధ మైనయసంగబ్రహ్మబోధకత్వము అంగీకరింపబడినదో అట్లు ఉద్దేశ్య విధేయభావశూన్య మయిన అఖండార్థబోధకత్వము సంభవించుచున్నది ఈరీతిగా లక్షణాప్రసంగమునందు విశేషవిచారము ప్రాచీనాచార్యులచేత చేయబడి యున్నది.

౧౫. లక్షణ, లేక, శక్తివృత్తిచేత మహావాక్యమునకు అద్వైతబ్రహ్మ బోధకత్వము.

కొంద ఱాధునికగ్రంథకారులు లక్షణ లేక యే శక్తవృత్తిచేతనే మహావాక్యమునకు నద్వితీయబ్రహ్మబోధకత్వము నంగీకరించియున్నారు. దానియభిప్రాయ మే మనగా, విశిష్టవాచకపదముయొక్క యర్థమునకు, నన్యపదముయొక్క విశిష్టార్థముతో సంబంధము ఎచట సంభవింపదో అచట పదశక్తిచేతనే విశేషణమును త్యజించి విశేష్యమునకుఁ బ్రతీతి కలుగుచున్నది ఉ "అనిత్యో ఘటః." ఈవాక్యమునందు "ఘట" పదము ఘటత్వవిశిష్టవాచకమై యున్నది. దానికి ననిత్యత్వవిశిష్టానిత్యపదార్థముతో నభేదసంబంధబోధము కలుగుచున్నది. మఱియును ఘటత్వజాతి నిత్యమై యున్నది. అందువలన ఘటత్వవిశిష్టమునకు అనిత్యపదార్థముతో నభేదము బాధితమై యుండుటవలన దానికి అనిత్యపదార్థము

చేత నభేదసంబంధము సంభవించుట లేదు. అచ్చట ఘటత్వరూపవిశేషణమును త్యజించి వ్యక్తిమాత్రమునకు ఘటపదముచేత స్మృతియును అనిత్యపదార్థముతో సంబంధవిషయక బోధరూప శాబ్దబోధము కలుగుచున్నది. అట్లే "గేహే ఘటః" ఈవాక్యమునందు "ఘటత్వరూపవిశేషణము" ను త్యజించి విశేష్య మగువ్యక్తి మాత్రమునకు ఘటపదముచేత స్మృతియును శాబ్దబోధమును కలుగుచున్నవి. ఇట్లే "ఘటే రూపం" అనువాక్యమునందును ఘటత్వమును త్యజించి వ్యక్తి మాత్రప్రతీతి కలుగుచున్నది. ఎట్లంటేని, "గేహే ఘటః" అను నీవాక్యముచేత గృహముయొక్క యాధేయత ఘటపదార్థమునందు ప్రతీత మగుచున్నది. ఘటత్వ జాతియందు స్వాశ్రయవ్యక్తియొక్క యాధేయత యున్నది. గృహముయొక్క యాధేయత శాధితమై యున్నది. అందుచేత ఘటత్వమును త్యజించి వ్యక్తిమాత్రమునందు గృహముయొక్క యాధేయతి సంబంధవిషయకబోధమును గలిగించుచున్నది. అట్లే, గేహపదార్థమునం దుండుగేహత్వమునకు త్యాగ మున్నది. "ఘటే రూపం" అను నీవాక్యమునందును ఘటత్వమును త్యజించి ద్రవ్యరూప వ్యక్తిమాత్రమునందు అధికరణతయును, మఱియును రూపత్వమును త్యజించి గుణమాత్రమునందు ఆధేయతయును ప్రతీత మగుచున్నవి. ఎట్లన, ఘటపదార్థముయొక్క యాధేయతాసహిత మైనరూపము పదార్థమై యున్నది ఇది వాక్యముయొక్క యర్థమై యున్నది. అచ్చట ఘటత్వముయొక్క యాధేయత దేనియందును లేదు. అందుచేత, ఘటత్వమును త్యజించి వ్యక్తిమాత్రము ఘటపదముయొక్క యర్థమై యున్నది. దానియొక్క యాధేయత రూపత్వజాతియందు లేదు ఏల యనగా రూపవ్యక్తియొక్క యాధేయత రూపత్వమునం దున్నది. అందుచేత రూప పదార్థమునం దుండురూపత్వమునకు త్యాగము ఉన్నది. అట్లే "ఉత్పన్నో ఘటః" "నష్టో ఘటః" ఇత్యాదివాక్యములయందును జాతిరూపవిశేషమును త్యజించి వ్యక్తిమాత్రము ఘటాదికము పదముయొక్క యర్థమై యున్నది ఎట్లన, జాతి నిత్యమై యున్నది. దానికి ఉత్పత్తినాశములు సంభవింపవు. ఎట్లు పూర్వవాక్యమునందు విశిష్టవాచకపదముచేత శక్తిబలముచేతనే విశేష్యమాత్రముయొక్క బోధము కలుగుచున్నదో అట్లే మహావాక్యమునందును విశిష్టవాచక పదముయొక్క శక్తిబలముచేతనే మాయాంతఃకరణరూప విశేషణములను త్యజించి చేతనరూపవిశేష్యమాత్రములకు ప్రతీతి కలుగుచున్నది. లక్షణాంగీకారము నిష్ఫలమై యున్నది. కాని యింతభేదము ఉన్నది. విశిష్టవాచకపదవాచ్య

ముయొక్క ఏకదేశము విశేష్యమై యున్నది. ఏకదేశము విశేషణమై యున్నది. జాతి విశేషణమై యున్నది. వ్యక్తి విశేష్యమై యున్నది. దానియందు విశేష్య భాగముయొక్క బోధము శక్తిచేత కలుగుచున్నది కేవలవిశేషణముయొక్క బోధము కలుగుట లేదు. వాచ్యముయొక్క విశేషణమాత్రమునకు విశిష్ట వాచకముయొక్క శక్తిచేత బోధ మైనయెడల "అనిత్యో ఘట" అనువాక్య ముపలె "నిత్యో ఘటః" అనువాక్యముకూడ "ఘట" పదముచేత జాతిమాత్ర బోధమును జేసి సాధువు కావలయును అందువలన విశిష్ట వాచక పదముయొక్క శక్తిచేత విశేష్యమాత్రప్రతీతి కలుగుచున్నది. "సోఽయం దేవదత్తః" అను వాక్యమునందును "పరోక్షత్వా పరోక్షత్వ" రూపవిశేషణములను త్యజించి విశేష్యమాత్రప్రతీతి శక్తివృత్తిచేతనే కలుగుచున్నది. భాగత్యాగలక్షణ కుదా హరణ మేమియును లేదు. అందువలన జహల్లక్షణాజహల్లక్షణా భేదమువలన "లక్షణ" ద్విప్రకారమై యున్న దని యంగీకరింపవలసి యున్నది. భాగత్యాగ లక్షణ యలీకమై యున్నది. మఱియును వేదాంతపరిభాషాది గ్రంథమందు ధర్మ రాజాధ్వరిచేత పూర్వప్రకారము మహావాక్యమునందు "లక్షణ"ను ఖండించి "భాగత్యాగలక్షణ" యొక్క స్వరూపమును ఉదాహరణమును ఈరీతిగాఁ జెప్పఁబడియున్నవి. సాంప్రదాయికరీతిగా వాచ్యముయొక్క యేకదేశమునం దుండువృత్తి "భాగత్యాగలక్షణ" యొక్క స్వరూపమై యున్నది. ఈమతము నందు వాచ్యముయొక్క యేకదేశమునం దుండు వృత్తి శక్తియొక్క స్వరూపమై యున్నది అది భాగలక్షణయొక్క స్వరూపము కాదు. మఱియు నే మనగా శక్యమందు, లేక, అశక్యమం దుండు నేవృత్తి యున్నదో అది భాగత్యాగలక్షణ యనబడును. యద్యపి అజహల్లక్షణ కూడ శక్యాశక్యములం దుండెడు వృత్తియై యున్నది. తథాపి ఎచ్చట శక్యార్థమునకు విశేషణత్వముచేత బోధము కలుగునో అచ్చట "అజహల్లక్షణ" చెప్పబడియున్నది ఉ. "నీలో ఘటః" అనువాక్యము నందు నీలపదశక్యము రూపమై యున్నది దానికి విశేషణత్వముచేత బోధము కలుగుచున్నది. 'నీల' రూపమునకు ఆశ్రయ మైనద్రవ్యము అశక్యమై యున్నది. దానికి విశేష్యత్వముచేత బోధము కలుగు చున్నది. అందుచేత "నీలపదమునకు నీలరూపాశ్రయమునందు "అజహల్లక్షణ" సిద్ధించుచున్నది. ఇట్లే "మంచాః క్రోశంతి" అనువాక్యమునందు "మంచ" పదశక్యము విశేషణమై యున్నది. అశక్య పురుషుఁడు విశేష్యుఁడై యున్నాడు. అందువలన "అజహల్లక్షణ" సిద్ధించు

చున్నది. మఱియు నెచ్చటశక్యాశక్యములు రెండును విశేష్యములై యుండునో, మఱియును''శక్యతావచ్ఛేదకము''కంటె వ్యాపక మైన లక్ష్యతావచ్ఛేదక ధర్మము విశేషణ మై యున్నదో అచ్చట'భాగత్యాగలక్షణ' చెప్పబడును. ఉదాహరణము "కాకేభ్యో దధి రక్ష్యతామ్"'అనువాక్యమునందు కాకపదశక్య మైన వాయసమును అశక్య మైనబిడాలాదికమును విశేష్యములై యున్నవి మఱియును, శక్యతావచ్ఛేదక మైనకాకత్వముకంటె వ్యాపక మైనదధ్యుపఘాతకత్వము లక్ష్యతావచ్ఛేదకవిశేషణ మై యున్నది ఎట్లన, దధికి ఉపఘాతక మగుకాకబిడాలాదికముచే దధిరక్షణమును జేయుము అని యీవాక్యముయొక్క యర్థము. అచట కాకత్వవిశిష్టవ్యక్తి కాకపదశక్యమై యున్నది. దానియందు కాకత్వమును త్యజించి దధ్యుపఘాతకత్వవిశిష్టకాక బిడాలాదికమునకు 'లక్షణా" వృత్తిచే బోధ మగుట చేత కాకపదవాచ్యముయొక్క యేకభాగ మైనకాకత్వమునకు త్యాగ మున్నది. వ్యక్తిభాగమునకు బోధము కలుగుచున్నది. అట్లనే బిడాలత్వాదికమునకు త్యాగమున్నది, వ్యక్తిబోధమును కలుగుచున్నది. అందుచేత''భాగత్యాగలక్షణ'' సిద్ధించుచున్నది. ఆలాగుననే 'ఛత్త్రిణో యాంతి' అనువాక్యమునందును భాగత్యాగలక్షణ యున్నది. ఎట్లన, ఛత్త్రిసహితులును, చత్త్రిరహితులును గలసముదాయము నడుచుచున్నది, అని యీవాక్యముయొక్క యర్థము. ఇచ్చట ''ఛత్త్రి'' పదశక్యము''ఛత్త్రిసహితుఁడు.'' ఛత్త్రిపదాశక్యము 'ఛత్త్రిరహితుఁడు' ఈరెండును విశేష్యములై యున్నవి. మఱియును, శక్యతావచ్ఛేదక మైనఛత్త్రిత్వముకంటె వ్యాపక మైన యేకసార్థవాహత్వము 'లక్ష్యతావచ్ఛేద'కవిశేణమై యున్నది. ఈస్థలమునందును ఛత్త్రిముయొక్క సంబంధవిశిష్ట ''ఛ్ఛత్త్రి'' పదముయొక్క యేశక్య మున్నదో దానియం దుండుఛత్త్రిసంబంధరూపశక్యతావచ్ఛేదకమును త్యజించి యేకసార్థవాహత్వవిశిష్ట ఛ్ఛత్త్రులకును తదన్యులకును 'లక్షణా వృత్తి' చేత బోధ మగుటవలన వాచ్యముయొక్క యేకభాగ మైనఛత్త్రిసంబంధమును త్యజించి యేకదేశ లగుపురుషులకు బోధము కలుగుచున్నది. అందువలన భాగత్యాగలక్షణ సిద్ధించుచున్నది. ఈవిధముననే వేదాంతపరిభాషయందు భాగత్యాగ లక్షణకు ఉదాహరణము చెప్పంబడియున్నది. అది సాంప్రదాయికమతమునందు అజహల్లక్షణకు ఉదాహరణమై యున్నది. ఒకవేళ అజహల్లక్షణయందలి యుదాహరణమునందు శక్యార్థము విశేషణమై యున్నది, ఒకప్పుడు విశేష్యమై యున్నది, శక్యసహితాశక్యమునకు ప్రతీతి సమానమై యున్నది. స్వల్ప

భేదమును బట్టి లక్షణాభేదాంగీకారము నిష్ఫలమై యున్నది. ఆచార్యు లందఱి చేతను అజహల్లక్షణకు ఏయుదాహరణము చెప్పఁబడినదో దానినే భాగత్యాగ లక్షణకు ఉదాహరణముగా జెప్పుట ఆచార్యులయొక్క వచనములకు విరోధమే ఫల మగుచున్నది. మఱియును శక్యార్థముయొక్క విశేషణత్వ విశేష్యత్వముల యందు అజహల్లక్షణాభాగత్యాగలక్షణలయొక్క భేదము నంగీకరించి యెచ్చట శక్యార్థమునకు విశేషణత్వ మున్నదో అచ్చట భాగత్యాగలక్షణ సిద్ధించుచున్నది. ఎచట శక్యాశక్యార్థములకు విశేష్యత్వ మున్నదో అచ్చట'అజహల్లక్షణ'యగును. ఈరీతిగా, విపరీతముగా నంగీకరించునప్పుడు ఏబాధకమును లేదు. అందువలన మహావాక్యమునందును ''సోఽయం దేవదత్తః'' అనువాక్యమునందును''లక్షణ'' ను నిషేధించి భాగత్యాగలక్షణయొక్క స్వరూపము మఱియు నుదాహరణ కథనము ధర్మరాజాధ్వరికి నిష్ఫలమై యున్నది. మఱియును మహావాక్యము నందు "లక్షణ'' లేకయే యేనిర్వాహము చెప్పబడినదో అది కూడ యసంగతమై యున్నది. ఎట్లనగా ఘటాదిపదమునకు జాతివిశిష్టమునందు శక్తి నంగీకరించి లక్షణ లేకయే కేవలవ్యక్తికి పదముచేత బోధకథనము నిర్యుక్తికమై యున్నది. కేవలవ్యక్తియందు శక్తి నంగీకరించి జాతివిశిష్టవ్యక్తియందు అంగీకరింపని యెడల కేవలవ్యక్తిబోధము ఘటాదిపదములచేత సంభవించుచున్నది కాని దాని నంగీకరింపగూడదు మఱియు నేల యనగా, విశిష్టవాచకపదముయొక్క శక్తిచేత విశేష్యమాత్రముయొక్క బోధము కలుగుచున్నది. ఇది ధర్మ రాజాధ్వరిచే వ్రాయబడినది. అది శక్తివాదాదిగ్రంథములయందు నిపుణమతు లగుపండితులకు ఆశ్చర్యజనకమై యున్నది శక్తివాదమునందు నీప్రసంగము స్పష్టమై యున్నది. ఒకానొక శబ్దము ఏకధర్మవిశిష్టధర్మికి వాచకమై యున్నది కొన్ని శబ్దములు అనేకధర్మివిశిష్టధర్మికి వాచకలై యున్నవి మఱికొన్ని శబ్ద ములు, అనేకధర్మివిశిష్టధర్ములకు వాచకములై యున్నవి ఏపదమునకు ఏయర్థ మునందు శక్తి యున్నదో ఆపదము ఆయర్థమునకు వాచక మనబడును ఉదాహర ణము—ఘటపదమునకు ఘటత్వరూపైక ధర్మవిశిష్టధర్మియందును, గోపదము నకు గోత్వరూపైకధర్మవిశిష్టధర్మియందును శక్తి యున్నది. ఆపదము దానికి వాచకమై యున్నది. మఱియును '' ధేను '' పదమునకు ప్రసవగోత్వరూపానేక ధర్మవిశిష్టైక ధర్మియందు శక్తి యున్నది. అది దానికి వాచకమై యున్నది '' పుష్పవత్ '' పదమునకు చంద్రసూర్యత్వ రూపానేకధర్మ విశిష్టానేకధర్మ

లగు చంద్రసూర్యులయందు శక్తి యున్నది. ఆ "పుష్పవత్" పదము సూర్యచంద్రు లిద్దఱకును వాచకమై యున్నది ఏధర్మవిశిష్టమందు శక్తి యున్నదో ఆధర్మమును త్యజించి కేవలాశ్రయముయొక్క బోధము "లక్షణా" వృత్తిచేత కలుగుచున్నది. "లక్షణ" లేక కలుగనేరదు అందువలన ఘటాదిపదములచేత కేవలవ్యక్తిబోధము లక్షణావృత్తిచేత నగుచున్నది. మఱియు ననేకవిశిష్టధర్మికి వాచకమైన యేధేనుపద మున్నదో దానిచేత ఏకధర్మమును త్యజించి యేకధర్మవిశిష్టధర్మియొక్క బోధము లక్షణ లేకయే కలుగనేరద అందువలన ధేనుపదముచేత అప్రసూత గోవుయొక్కయు ప్రసూత మహిషియొక్కయు బోధము శక్తిచేత కలుగనేరదు. మఱియును ఒకప్పుడు గోమాత్రబోధము ధేనుపదముచే కలుగుచున్నది. అది "భాగత్యాగలక్షణా" వృత్తిచేత కలుగుచున్నది. కాని శక్తిచేత కాదు. అట్లనే "పుష్పవత్" పదముచేత చంద్రుని త్యజించి సూర్యునియొక్కయు, లేక సూర్యుని త్యజించి చంద్రునియొక్కయు బోధము శక్తిచేత కలుగనేరదు ఈరీతిగా "శక్తి" "వాదమునందు" వ్రాయబడియున్నది. అది అసంభవమై యున్నది. విశిష్టమునందు శక్తియున్నది శక్తిచేత విశేష్యముయొక్క బోధకథనము సర్వథా నిర్యుక్తికమై యున్నది. ఏధర్మసహితార్థమునందు పదమునకు శక్తి యున్నదో దానికంటె న్యూనాధికార్థములు లక్షణచేత ప్రతీతము లగుచున్నవి. శక్తిచేత ఆధర్మవిశిష్టార్థమునకే ప్రతీతి కలుగుచున్న దనునియమము ఉన్నది. మఱియును వ్యక్తిమాత్రమునందు శక్తి యున్నది విశిష్టమునందు లేదు, అని చెప్పుధర్మరాజాధ్వరియొక్కయభిప్రాయము సంగతము కాదు ఎట్లన విశిష్ట వాచకపదముయొక్క శక్తిచేత విశేష్యముయొక్క బోధము కలుగుచున్న దని ధర్మరాజాధ్వరిచే జెప్పబడియున్నది ఏవ్యక్తిమాత్రమునందు శక్తి వాంఛితమై యున్నదో ఆవ్యక్తిమాత్రమునం దుండు పదముయొక్క శక్తిచేత దానికి బోధము కలుగుచున్నది అని చెప్పుచున్నారు. విశిష్టవాచకపదము లే దనియు చెప్పుచున్నారు. మఱియును వ్యక్తిమాత్రమునందు శక్తి యెవరియొక్క మతమునందును లేదు. సర్వమతవిరుద్ధమై యున్నది. యద్యపి శిరోమణి భట్టాచార్యులచేత వ్యక్తిమాత్రమునందు శక్తి యంగీకరింపబడియున్నది, తథాపి పదముచేత అర్థముయొక్క స్మృతియును జాతివిశిష్టముయొక్క శాబ్దబోధమును, వారియొక్క మతమునం దున్నది వ్యక్తిమాత్రముయొక్క శాబ్దబోధము శక్తిచేత నెవరి మతమునందును లేదు. మఱియును,

ఘటాదిపదమునకు జాతివిశిష్టమునందు శక్తియున్నది. కేవలవ్యక్తియందును శక్తి యున్నది. ఒకప్పుడు జాతివిశిష్టమునకు బోధము కలుగుచున్నది. మఱి యొకప్పుడు కేవలవ్యక్తియొక్క బోధము కలుగుచున్నది. ఎట్లు హరిపదము నానార్థకమై యున్నదో అట్లు సకలపదమును నానార్థమై యున్నది. ఈయర్థ మత్యంతాశుద్ధమై యున్నది. మఱియును వారియొక్క గ్రంథములయందు ఈయర్థము లేదు. అశుద్ధతయందు హేతు వే మనఁగా: లక్షణావృత్తిచేత నెచ్చట నిర్వాహము కలుగుచున్నదో అచ్చట నానార్థములయందు శక్తిని ద్యజింప వలసినది. ఏకార్థమునందు శక్తియు, మఱియొక యర్థమునందు లక్ష ణయు నంగీకరింపవలయును; ధర్మరాజాధ్వరిచేతనే యీయర్థము వ్రాయబడి యున్నది. "నీలాదిక" శబ్దమునకు గుణమందు శక్తి యున్నది, గుణియందు లక్షణ యున్నది. ఈ రెంటియందును శక్తి చెప్పబడలేదు. అందువలన లక్షణా వృత్తియొక్క భయముచేత నానార్థత్వమునకు నంగీకారము లేదు. మఱియు నే మనగా నానార్థత్వభయముచే లక్షణాంగీకార మున్నది. అందువలన విశిష్ట మునందు శక్తి యున్నది. వ్యక్తిమాత్రమునందును శక్తి యున్నది. ఈయశుద్ధా ర్థమునందు ధర్మరాజాధ్వరియొక్క యభిప్రాయము కాదు. మఱియును విశిష్టము నందు సకలపదమునకును శక్తి యున్నది. అవిశిష్టమం దుండెడి శక్తియొక్క మహత్త్వముచే నొకప్పుడు విశిష్టమున కన్యపదార్థముతో నన్వయ మగుచున్నది. ఒకప్పుడు విశేష్యమునకు అన్యపదార్థముతో నన్వయ మగుచున్నది. ఎచ్చట విశిష్టమునందు అన్వయముయొక్క యోగ్యత యున్నదో అచ్చట విశిష్టమునకును, ఎచ్చట విశిష్టమునందు అన్వయముయొక్క యోగ్యత లేదో అచ్చట విశేష్య మాత్రమునకును, శక్తిచేత నన్వయబోధ మగుచున్నది, అనెడి ధర్మరాజాధ్వరి మతము అసంగతము. ఎట్లనగా, శక్తి విశిష్టమునం దున్నది. లక్షణ లేకయే వ్యక్తిమాత్రముయొక్క అన్వయబోధము అంగీకరించినయెడల ధేనుపదముచేతను అప్రసూతగోవునకు, అథవా ప్రసూతమహిషికిని లక్షణ లేకయే ప్రతీతి కావల యును. మఱియును "పుష్పవత్" పదముచేత లక్షణ లేకయే యేకసూర్యు నకును, లేక, యేకచంద్రునకును ప్రతీతి కావలయును. మఱియును అది సంభ వించుట లేదు. అందువలన "అనిత్యో ఘటః" ఇత్యాదివాక్యమునందు ఘటాది పదమునకు వ్యక్తిమాత్రమునందు భాగత్యాగలక్షణ సిద్ధించుచున్నది. బహుప్ర

యోగమునందు వ్యక్తిమాత్రబోధ మగుటవలన శక్తిచేతనే బోధ మగుచున్నది అని యెవరు చెప్పెదరో వారికి సమాధాన మే మనగా.—

ప్రయోగబాహుళ్యముచేత అర్థమునందు శక్యత్వము నంగీకరించిన యెడల "నీలాది" పదమునకు ప్రయోగబాహుళ్యము గుణియందున్నది అది యును శక్యము కావలయును. మఱియును నీలాదిపదమునకు గుణి శక్యము కాదు. లక్ష్యమై యున్నది. ఇది ధర్మరాజాధ్వరిచేతను వేదాంతచూడామణిటీక యందు వారిపుత్త్రులచేతను వ్రాయబడియున్నది. అందువలన నెచ్చట విశిష్టవాచకపదముచేత విశేష్యమాత్రము బోధ మగుచున్నదో యచ్చట భాగత్యాగలక్షణ సిద్ధించుచున్నది మఱియును అదే "నిరూఢలక్షణ" యై యున్నది. నిరూఢలక్షణకు శక్తికంటె నీషన్మాత్రభేద మున్నది. దానికి ప్రయోగబాహుళ్యమును ఉన్నది. ఏయర్థమునందు శబ్దప్రయోగబాహుళ్య మున్నదో ఆయర్థమునందు శక్తి నంగీకరించినయెడల జాతిశక్తివాదమునందు వ్యక్తిబోధము లక్షణావృత్తిచేత నగుచున్నది. అది యసంగత మగును. న్యాయమతమునందు "రాజపురుషః" ఇత్యాదివాక్యమునందు రాజపదమునకు రాజసంబంధియందు లక్షణ యున్నది. అదియు నసంగత మగును. ఈరీతిగా విశిష్టవాచకపదముచేత విశేష్యమాత్రబోధము లక్షణ లేకయే కలుగనేరదు. అందువలన మహావాక్యమునందు లక్షణ సిద్ధించుచున్నది. ఇది సాంప్రదాయికమతమై యున్నది. జిజ్ఞాసులకు ఉపాదేయమై యున్నది. వేదాంతవాక్యముచేత నసంగబ్రహ్మముయొక్క యాత్మస్వరూపసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. అందువలన ప్రవృత్తి నివృత్తి శూన్య బ్రహ్మరూపముతో స్థితిరూప ఫలము కలుగుచున్నది. ఇది అద్వైతవాదసిద్ధాంత మై యున్నది.

౪౯. మీమాంసకమతము.

దీనియందు మీమాంసకమతానుసారి యగునొకశంక యున్నది. సకల వేదము ప్రవృత్తి బోధకము లేక నివృత్తిబోధకము ఐయున్నది. ప్రవృత్తి నివృత్తి రహితార్థమును వేదము బోధింపదు. అట్లు బోధించునెడల యనిష్టార్థబోధకమైనవేద మప్రమాణము కావలయును. అందువలన విధినిషేధశూన్య వేదాంతవాక్యమునకు విధివాక్యముతో సంబంధ మైనందున విధివాక్యమునకు వేదాంతవాక్యము శేషమై యున్నది. కొన్నివాక్యములు కర్మకర్తృస్వరూప బోధకములై యున్నవి. ఉ. త్వంపదార్థబోధకము పంచకోశవాక్యమై యున్నది. కొన్ని

వాక్యములు కర్మశేషభూత దేవతాస్వరూప బోధకములై యున్నవి. అది తత్పదార్థబోధకవాక్యమై యున్నది. జీవబ్రహ్మాభేద బోధకవాక్యమునకు అర్థ మే

దభేదము ఉన్నవి. మోక్షదశయందును జీవబ్రహ్మభేదమును అంగీకరించువాడు ఈమతమునందు దోష మే మనుచున్నాడనగా, జీవునియందు బ్రహ్మయొక్క భేదము స్వరూపముతో నున్నదా లేక ఉపాధికృతమై యున్నదా? స్వరూపముతో భేద మంగీకరించునెడల యెంతస్వరూప మున్నదో అంతభేదముయొక్క నివృత్తి యగుట లేదు. మోక్షదశయందు భేదనివృత్తికొఱకు జీవస్వరూపమునకు నివృత్తి నంగీకరించునెడల సిద్ధాంతత్యాగ మగును. మఱియును మోక్షమునకు అపురుషార్థత్వ మగును. ఎట్లనగా మోక్షదశయందు స్వరూపనివృత్తియును వృత్తికారులచేత నంగీకరింపబడలేదు. ఎవరియొక్క సిద్ధాంతమునందును స్వరూపనివృత్తియు మోక్షమునందు కలుగుట లేదు. ఎవరయినను స్వరూపనివృత్తిని మోక్షమునం దంగీకరించినయెడల స్వరూపనివృత్తియందు ఏపురుషునకును అభిలాష కలుగుట లేదు. అందువలన మోక్షమునందు పురుషార్థత్వాభావము కావలయును. పురుషునియొక్క యభిలాషకు విషయము పురుషార్థ మనబడును. అందువలన జీవునియందు బ్రహ్మముయొక్క భేదము స్వరూపముగా నున్న దని యంగీకరించినయెడల మోక్షదశయందును అభేదము సంభవించుట లేదు. జీవునియందు బ్రహ్మముయొక్క భేదము ఉపాధికృతమై యున్నదని చెప్పినయెడల ఉపాధినివృత్తిచేత మోక్షదశయం దభేదము సంభవించుచున్నది. అయిన అద్వైతమతముకంటె నీమతమునకు భేదము సిద్ధించుట లేదు. ఎట్లనగా, అద్వైతవాదమునందును ఉపాధికృతభేదాంగీకార మున్నది. మఱియును ఉపాధికృతభేదము మిథ్య కావలయును. దానియొక్క నివృత్తియు అద్వైతవాదమువలె కేవలజ్ఞానముచేత నంగీకరించుట యోగ్యమై యున్నది. మోక్షనిమిత్తమైనయుపాసనాక్రియ నిష్ఫల మగును. వృత్తికారమతమునందు నైయాయికాదులు ఈకుతర్కమును జెప్పినయెడల అది సంభవించుట లేదు. ఎట్లనగా, జీవునియందు బ్రహ్మముయొక్క భేదము స్వభావముగా లేదు. ఉపాధికృతమై యున్నది. ఉపాధి మిథ్యయై యుండుటవలన ఉపాధికృతభేదమును మిథ్యయై యున్నది. దానిని కేవలజ్ఞానమే నివృత్తి చేయుచున్నది. వృత్తికారులమతమునందు ప్రళయపర్యంతస్థాయి యను నాకాశాదిపదార్థము మిథ్య కాదు. ఆలాగుననే జీవునియొక్క యుపాధి యయిన యంతఃకరణాదికము సత్యమై యున్నది. జ్ఞానమాత్రమున దానికి నివృత్తి కలుగుట లేదు. యద్యపి మోక్షదశయందు నంతఃకరణాదికమునకు నాశము కలుగుచున్నది. అందువలన ధ్వంసశూన్యతా

రూపనిత్యత్వము వృత్తికారమతమందును సంభవింపదు. తథాపి జ్ఞానముచేత అబాధ్యతారూపనిత్యత్వము వృత్తికార మతమునందు సకల పదార్థమునకును సంభవించుచున్నది. ఈరీతిగా ఉపాధి సత్యమై యున్నది. సత్యోపాధికృతభేదము సత్యమై యున్నది. ఎట్లనగా, జలసంయోగరూపోపాధికృత శీతలత్వము పృథివియందు సత్యమై యున్నదో అట్లు సత్యోపాధికృతభేదము సత్యమై యున్నది. ఆసత్యభేదమునకును ఉపాధికిని జ్ఞానమాత్రముచేత నివృత్తి కలుగ నేరదు. ఇక నేమనగా, నిత్యకర్మ లేక ఉపాసనాసహితజ్ఞానముచేత ఉపాధినివృత్తి వలన మోక్షదశయందు భేదమునకు నివృత్తి కలుగుచున్నది. మఱియును అద్వైతమతమునందు సకలోపాధియును, భేదము కూడ మిథ్యయై యున్నవి. దానికి జ్ఞానమాత్రముచేత నివృత్తి కలుగుచున్నది. మఱియును సంసారదశయందును గూడ మిథ్యాభూతోపాధిచేత పారమార్థికాద్వైతమునకు చ్యుతి లేదు. అందువలన నద్వైతమతముకంటె వృత్తికారమతమునకు భేద మున్నది. వృత్తికారమతమునందు భేదబోధకాభేదబోధకవాక్యములకు గతి సంభవించుచున్నది జీవునియందు బ్రహ్మముయొక్క భేదబోధకవాక్యము సాంసారికజీవస్వరూప బోధక మైయున్నది. అభేదబోధకవాక్యము ముక్త జీవస్వరూప బోధక మై యున్నది. ముక్తదశయందును భేద మంగీకరించినయెడల వృత్తికారమతము నందు అభేదబోధకవాక్యము బాధిత మగును. అద్వైతవాదమునందు సర్వథా యభేదాంగీకార మున్నది. ఆమతమునందు జీవబ్రహ్మాభేదబోధక వాక్యము బాధిత మగును. అందువలన సంసారదశయందు భేదము ముక్తిదశయందభేదము అంగీకరించుట యుక్తమై యున్నది. ఈమతము కూడ సరి యయినది కాదు ఎట్లనగా, సకలవేదాంతవాక్యము అహేయానుపాదేయబ్రహ్మబోధక మయి యున్నది. విధిశేష మయిన యర్థబోధకము కాదు. ఈయర్థము ప్రథమాధ్యాయముయొక్క చతుర్థసూత్రవ్యాఖ్యానమునందు భాష్యకారులచేత విస్తారముగా వ్రాయబడి యున్నది. మందమతిపురుషులకు మీమాంసక వృత్తికారాది మతములయందు అధికశ్రద్ధ కలిగి ఆశాస్త్రములప్రవేశము కలిగినయెడల, భామతీ, నిబంధన, బ్రహ్మవిద్యాభరణాదివ్యాఖ్యానసహితభాష్యవిచారముచేత బుద్ధిదోషము నివృత్తి కావలయును సూత్రభాష్యాదివిచారమునందు ఎవరికి బుద్ధిసామర్థ్యము లేదో వారు భాష్యకారులయొక్క వ్యాఖ్యానసహితోపనిష ద్గ్రంథవిచారణ చేయవలయును, దానియొక్క తాత్పర్యము అహేయానుపా

దేయబ్రహ్మబోధమునం దున్నది. ఉపాసనావిధియందు తాత్పర్యము లేదు. లౌకికవాక్యతాత్పర్యము ప్రకరణాదికముచేత తెలియవలయును. ఆప్రకరణాదికము "కావ్యప్రకాశ," "కావ్యప్రదీపా" దిగ్రంథములందు వ్రాయబడి యున్నది.

48. షడ్విధలింగములు వైదికవాక్యతాత్పర్యనిర్ణాయకములై యున్నవి.

వైదికవాక్యతాత్పర్యజ్ఞానమునకు ఉపక్రమోపసంహారాదిషట్కము హేతువై యున్నది.

(1) ఉపక్రమోపసంహారములకు ఏకరూపత్వము. (2) అభ్యాసము.

(3) అపూర్వత్వము. (4) ఫలము (5) అర్థవాదము (6) ఉపపత్తి.

ఈ యాఱును వైదికతాత్పర్యలింగములు, వీనివలన వైదికవాక్యతాత్పర్యమును దెలియవలయును. అందువలన తాత్పర్యమునకు ఇవి లింగము లని చెప్పబడుచున్నది. ఎట్లు, ధూమముచేత వహ్ని తెలియబడుచుండుటవలన వహ్నికి ధూమము లింగ మని చెప్పబడుచున్నదో అట్లు ఉపనిషత్తుకంటె భిన్న మగు కర్మకాండబోధక వేదవాక్యతాత్పర్యము కర్మవిధియం దున్నది. ఎట్లు ఉపక్రమోపసంహారాదికము పూర్వవేద మయిన కర్మవిధియం దున్నదో అట్లు జైమినికృత ద్వాదశాధ్యాయమునందు స్పష్టమై యున్నది. మఱియును, ఉపనిషద్రూప వేదముయొక్క ఉపక్రమోపసంహారాదికము అద్వితీయబ్రహ్మమునం దున్నది. అందువలన నద్వితీయబ్రహ్మమునందు దానియొక్క తాత్పర్య మున్నది. ఉ. ఛాందోగ్యషష్ఠాధ్యాయముయొక్క ఉపక్రమమునందు అద్వితీయబ్రహ్మ మున్నది. ఉపసంహారమునందును అద్వితీయ బ్రహ్మ మున్నది. ఏయర్థము ఆరంభమునం దున్నదో ఆయర్థము సమాప్తియందు నుండవలయును. అచ్చట నుపక్రమోపసంహారముల కేకరూపత్వము చెప్పబడుచున్నది.

(2) పునఃపునఃకథనమునకు అభ్యాస మని పేరు.

ఛాందోగ్యషష్ఠాధ్యాయమునందు నవవారము తత్త్వమసివాక్యము ఉన్నది. అందువలన నద్వితీయబ్రహ్మమునం దభ్యాస మున్నది.

(3) ప్రమాణాంతరముచేత అజ్ఞాతత్వమునకు నపూర్వత యని పేరు.

ఉపనిషద్రూపశబ్దప్రమాణముకంటె భిన్నమైనప్రమాణమునకు అద్వితీయ బ్రహ్మము విషయము కాదు. అందువలన నద్వితీయబ్రహ్మమునందు అజ్ఞాతతారూపాపూర్వత్వ మున్నది.

(4) అద్వితీయబ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానముచేత మూలసహితశోక మోహమునకు నివృత్తి ఫలమై కలుగుచున్నది.

(5) స్తుతిబోధకమననము లేక నిందాబోధకమననము అర్థవాద మనబడును. అద్వితీయ బ్రహ్మబోధముయొక్క స్తుతి ఉపనిషత్తుల యందు స్పష్టమై యున్నది.

(6) వక్తవ్యార్థమునకు అనుకూలమైనయుక్తి యుపపత్తి యన బడును.

ఛాందోగ్యమునందు సకలపదార్థములకు బ్రహ్మతో గూడ నభేదము చెప్పుటకు కార్యమునకు కారణముతో కూడ నభేదప్రతిపాదనము అనేకదృష్టాంతములచేతఁ జెప్పబడియున్నది. ఈరీతిగా షడ్విధలింగములచేత సకలోపనిషత్తుల తాత్పర్యము అద్వితీయబ్రహ్మమునం దున్నది. ఆయాయుపనిషద్వ్యాఖ్యానముల యందు భాష్యకారులచే షడ్విధలింగములు స్పష్టముగా వ్రాయంబడియున్నవి. దానివలన వేదాంతవాక్యమునకు అద్వితీయబ్రహ్మమునందు తాత్పర్యనిశ్చయ మగుచున్నది. ఏయర్థమునందు వక్తయొక్క తాత్పర్యజ్ఞాన మున్నదో ఆయర్థముయొక్క బోధము శబ్దముచేత శ్రోతలకు కలుగుచున్నది. ఎట్లనగా, శబ్దముయొక్క శక్తివృత్తియొక్క లేక లక్షణావృత్తియొక్క జ్ఞానము శాబ్దబోధమునకు హేతువై యున్నది.

49. శాబ్దబోధమునకు సహకారులయిన యాకాంక్షాది చతుష్టయ నిరూపణము.

ఆకాంక్షాజ్ఞానము, యోగ్యతాజ్ఞానము, తాత్పర్యజ్ఞానము, ఆసత్తి యను నీనాలుగు సహకారులయి యున్నవి. ఒకపదార్థమునకు పదార్థాంతరముతో నన్వయబోధాభావము ఆకాంక్ష యనబడును. "కిం మేతి పుత్రో రాజ్ఞః పురుషో పసార్యతాం" ఈవాక్యమునందు రాజపదార్థమునకు పుత్రపదార్థముచేత అన్వయబోధ మయినతరువాత పురుషపదార్థముతో ఆకాంక్షయొక్క యభావము వలన శాబ్దబోధము కలుగుట లేదు. ఎట్లనగా, ఏకపదార్థముచేత నన్వయ మయినతరువాత అన్వయబోధాభావరూపాకాంక్ష లేదు. ఇది స్థూలరీతి యై యున్నది. ఆకాంక్ష యనగా ఇచ్ఛ. అది (యద్యపి) చేతనమం దుండినను, (తథాపి) పదార్థమునకు నెంతకాలము పదార్థాంతరముతో నన్వయజ్ఞానము కలుగుట లేదో అంతకాలము స్వార్థముయొక్క యన్వయమునకొఱకు పదాంతరము

వృత్తిప్రభాకరము. ౧౫

జీవుఁడును వేదకర్త కాదు. మఱియు నేమనగా, వేదము నిత్యమై యున్నది. దాని వక్తయొక్క యిచ్ఛారూపతాత్పర్యజ్ఞానము వైదికవాక్యమునందు సంభవించుట లేదు. ఈశంకాసమాధానము మంజూషాగ్రంథమునందు నాగోజీభట్టులచేత నిట్లు వ్రాయబడియున్నది. సకలశాబ్దబోధమునకును తాత్పర్యజ్ఞానము హేతువు అయినయెడల యీదోషము సంభవించుచున్నది. సకలశాబ్దబోధమునకు తాత్పర్యజ్ఞానము హేతువు కాదు. నానార్థక పదసహిత వాక్యజన్య శాబ్దబోధమునకు తాత్పర్యజ్ఞానము హేతువు అయియున్నది. అందువలన దోషము లేదు. వివరణగ్రంథమునందు ప్రకాశాత్మశ్రీచరణులచేత తాత్పర్యజ్ఞానమునకు శాబ్దబోధకారణత్వము సర్వథా నిషేధింపబడియున్నది. ఆరెండువచనములును సరి యయినవి కావు. ఎట్లనగా, యీరెండుమతములయందును వేదవాక్యముయొక్క తాత్పర్యనిర్ణయమునకు హేతు వైనపూర్వోత్తరమీమాంసలు వ్యర్థములు కావలయును. అందువలన తాత్పర్యనిశ్చయము సకలశాబ్దబోధమునకును హేతువై యున్నది. శుకవాక్యమునందు మీమాంసకునికి తాత్పర్యజ్ఞానము సంభవించుట లేదు. దానికి సమాధానము మీమాంసకునికి వేదకర్తయొక్కతాత్పర్యజ్ఞానము సంభవించుట లేదు అయిన వేదవక్తకు పైని యేపాఠకు డున్నాడో ఆయనయొక్క తాత్పర్యజ్ఞానము సంభవించుచున్నది. శుకవాక్యమునందు యద్యపి తాత్పర్యజ్ఞానము సంభవించుట లేదు. తథాపి శ్రోతకు బోధేచ్ఛవలన ఏ వాక్యము ఉచ్చరింపబడియున్నదో ఆవాక్యము బుబోధయిషాధీన మని చెప్పబడును. శుకవాక్యము బుబోధయిషాధీనము కాదు. మఱియును వేదవాక్యము కూడ పాఠకునియొక్క బుబోధయిషాధీనమై యున్నది. బుబోధయిషాధీనవాక్యజన్యజ్ఞానమునందు తాత్పర్యజ్ఞానము కారణమై యున్నది. బోధేచ్ఛకు బుబోధయిష యని పేరు. శుకమునకు బోధేచ్ఛ లేదు. అందువలన శుకవాక్యజన్యజ్ఞానమునందు తాత్పర్యజ్ఞానము కారణము కాదు. మఱియు, వేదాంతపరిభాషయందు శుకవాక్యమునందును తాత్పర్య మంగీకరింపబడియున్నది. అది వక్త్రిచ్ఛారూపతాత్పర్యము కాదు. ఇక నేమనగా, ఇష్టార్థముయొక్క బోధము కావలయు ననుచోట యోగ్యతకు తాత్పర్య మని పేరు. దీనిమీద శంకాసమాధానములు తిరిగి వ్రాయబడియున్నది. అది నిష్ఫలమై యున్నది. అందువలన దాని నిచట వ్రాయలేదు. తాత్పర్యశబ్దమున కర్థము వక్త్రిచ్ఛారూప మని ప్రసిద్ధమై యున్నది. దానిని త్యజించి పారిభాషికార్థ మైనతాత్పర్యము నంగీకరించి శుకవాక్యమునందు తాత్పర్య ప్రతిపాద

నమునకు లోకప్రసిద్ధివిరోధమే కాని వేఱుఫలము లేదు. ఎట్లనగా, 'శుకవాక్యం న తాత్పర్యవత్.' ఇది సర్వత్రానుభవసిద్ధమై యున్నది. 'శుకవాక్యం తాత్పర్యవత్' అని యెవరును జెప్పుట లేదు. అందువలన బుబోధయిషాధీనవాక్యజన్యశాబ్దబోధమునందు తాత్పర్యజ్ఞానము హేతువై యున్నది. బోధరహితపురుషునిచేత నుచ్చరింపబడినవాక్యముచేత శాబ్దబోధము కలుగుచున్నది. అయిన నావాక్యము బుబోధయిషాధీనము కాదు. అందువలన నర్థబోధమునందు తాత్పర్యజ్ఞానము హేతువు కాదు మౌనివిరచితశ్లోకమునందు వక్తయొక్క యిచ్ఛారూపతాత్పర్యము సంభవించుట లేదు. ఎట్లనగా నుచ్చారణకర్త వక్త యనబడును. మౌని యుచ్చారణమును జేయఁడు. అందువలన మౌనియొక్క యిచ్ఛ వక్త్రిచ్ఛ కాదు. ఇది వేదాంతపరిభాషాటీకయందు కృష్ణ[illegible]పుత్రునిచే వ్రాయబడియున్నది. అది శబ్దరత్ననామకవ్యాకరణగ్రంథముచేత ఖండితమై యున్నది. అచ్చట ప్రసంగమే మనగా, ఉచ్చరింపబడినశబ్దముచేత బోధ మగుచున్నది గాని ఉచ్చారణము లేకయే శాబ్దబోధము కలుగుట లేదు. [illegible] మైనవాక్యము యొక్క [illegible] యున్నది. ఉచ్చారణము లేక శాబ్దబోధము [illegible] ఉచ్చారణము లేకయే పుస్తకమును చూచువారికి శాబ్దబోధము కాకపోవలయును. దానికి సమాధానము. అచ్చటను గూడ పుస్తకమును చూచువాఁడు సూక్ష్మోచ్చారణము చేయుచున్నాఁడు ఈరీతిగా మౌనిలిఖితశ్లోకమునకు ఉచ్చారణకర్త మౌనియై యున్నాఁడు. అభేదరత్నకారులయొక్క మత మే మనగా, ఎచ్చట తాత్పర్యసందేహ మున్నదో అచట శాబ్దబోధము కలుగుట లేదు. ఎచట తాత్పర్యాభావనిశ్చయమున్నదో అచ్చటను గూడ శాబ్దబోధము కలుగుట లేదు. ఎచ్చట ప్రథమమునందు తాత్పర్యసందేహము గాని, లేక తాత్పర్యాభావనిశ్చయము గాని, కలిగి యుత్తరకాలమునందు తాత్పర్యనిశ్చయ మగుచున్నదో యచట శాబ్దబోధము కలుగుచున్నది. అందువలన తాత్పర్యసందేహముకంటె నుత్తరకాలభావి యగు శాబ్దబోధమునందును, తాత్పర్యాభావనిశ్చయముకంటె నుత్తరకాలభావి యగు శాబ్దబోధమునందును తాత్పర్యజ్ఞానము హేతువై యున్నది. శాబ్దబోధమునందు హేతువు కాదు. ఈమతమునందు దోషము వేదాంతశిఖామణియందు వ్రాయబడినది ఈఖండనమునందు ఆగ్రహము లేనందున దోషము వ్రాయబడలేదు. వివరణకార, మంజూషాకారులయొక్క మతములందు ఎట్లు పూర్వోత్తర